

آئینہ عجم

یعنی

انتخاباتِ نشر و نظم فارسی برائے طلباءِ میٹرک پبلک لیسٹن

مرتبہ و مؤلفہ

ڈاکٹر محمد اقبال ایم اے پی ایچ ڈی بیرسٹریٹ لا

۱۹۲۵ء

پبلشرز

میسرز عطرچنڈیا کیپور ایڈیشنرز۔ انارکلی لاہور

قیمت فی جلد

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

138628

This book is belong to
S. Afzal Ali ~~II~~ class

حضرت

فہرست مضامین

صفحہ	مضمون	نمبر شمار	صفحہ	مضمون	نمبر شمار
۸۴	شکایتِ ایام	۷		حصہ ششم	
۸۵	نے و چنار ...	۸			
۸۷	کدو و چنار	۹	۱	ملت و دولتِ ایران	۱
۸۸	موش و گربہ	۱۰	۹	ماطلید ...	۲
۹۰	اعرابی طامع	۱۱		سرگزشت شاہِ قلی میرزا	۳
۹۳	طاہر باہمت	۱۲	۲۷	تیا تر	
۹۵	سکندر و دیوجانس کلبی	۱۳		سیاحت نامہ ابراہیم بیگ	۴
۹۷	شہلی و مور ...	۱۴	۵۵	نمبر ۱ قزوین	
۹۸	عمرضا و مردگدا	۱۵	۶۸	نمبر ۲ مراغہ	
۹۹	خود بینی عقاب	۱۶			
۱۰۰	مور و عقرب	۱۷		حصہ ہفتم	
۱۰۲	دخمہ شاپور	۱۸			
۱۰۳	پند نامہ نوشیرواں	۱۹	۸۱	مناظرہ تیر و کمان	۵
۱۰۶	باد ...	۲۰	۸۲	کشیدن موش شتررا	۶

صفحہ	مضمون	نمبر شمار	صفحہ	مضمون	نمبر شمار
۱۱۹	نغمہ ساربان	۲۸	۱۰۸	ابر	۲۱
۱۲۲	مداین	۲۹	۱۰۹	آب	۲۲
۱۲۷	{ اسپ ضعیف و شاعر ظریف	۳۰	۱۰۹	بہار	۲۳
			۱۱۱	بہار	۲۴
۱۲۹	قطعات	۳۱	۱۱۳	فصل بہار	۲۵
			۱۱۴	خوش ولی	۲۶
			۱۱۷	قلم	۲۷

آئینہ محمد

ملت و دولت ایران

ایرانیہا عموماً متوسط القامتہ و گندم گوں ہستند ،
زیاد حروف میزنند و کم کار میکنند - خیلے ٹوش مزہ
و خندہ دوست ہستند و لے رگزیہ ہشیار میکنند -
زباں دارند کہ مار را از سوراخ بیروں سے کشد -
و لے یک چیز غریبے کہ در این مملکت است این
است کہ گویا اصلاً زن در آنجا وجود ندارد - توئے
گوچہا دختر باے کوچک چہار پنج سالہ دیدہ سے شود
و لے زن بیچ در میان نیست - در این خصوص ہر
چہ زکرمینم عظم بجائے نیرسد - من شنیدہ بودم
کہ در وثیا "شہر زناں" وجود دارد کہ در آن
بیچ مرد نیست - و لے "شہر مرداں" بعزم نشیدہ

بودم - در فرنگستان میگویند ایرانیها هر کدام یک
 حرمخانه دارند که پسر از زن است الحق که هموطنان
 من خیلے از دنیا بے خبر هستند! در ایرانیکه اصلاً
 زن پیدا نمیشود چطور هر نفر میتواند یک خانه پسر
 از زن داشته باشد؟ یک روز دیدم توے بانار
 مَرُوم دور یک کسے را که موے بلند دارد و
 صورت بے مو و لباس سفید بلند و کمر بند ابریشم
 داشت گرفته اند گفتیم یقین یک نفر زن است و
 با کمال خوشحالی دیدیم که اتلاً یک زن ایرانی دیده
 باشم و لے خیر معلوم شد درویشے است - درویش
 یعنی آواز خواں - چوں در ایران "اوپرا" و "تیاٹر"
 ندارند آواز خوائنا توے کوچا آواز میخوانند و بجای
 بلیطے که در فرنگستان برائے داخل شدن در تیاٹر
 لازم است در ایران آواز خواں یک پر بسزے
 مَرُوم میدهد - قیمت اوپرا هم خیلے ارزان است
 و اصلاً مجبوری هم نیست دادی دادی نه دادی
 نه دادی *

یک روز از یکے از ایرانیانے که خیلے با من
 رفیق بود و دارائے چندین اولاد بود پرسیدم پس
 زن تو گجا است فوراً دیدم سرخ شد و چشمهایش
 دیوانه وار از حدقه بیرون آمد و حالش دیگر گول شد -

فہمیدم خطائے بزرگی کزدہ ام عذر خواستم و از
 آن روز فہمیدم کہ در این مثلکت نہ فقط
 زن وجود ندارد بلکہ اسیم زن را ہم نے تو اس
 بر زباں آورد +

چیز دیگرے کہ در ایران خیلے غریب است
 این است کہ یک قسمت عمدہ مردم کہ تقریباً نصف
 اہل مثلکت میشود خود شاں را سرتا پا توے کیسے
 سیاہے مے بندند و حقے برائے نفس کشیدن ہم
 روزیہ نیکزارند و ہمینطور در ہاں کیسے سیاہ توے
 کوچہ رفت و آمد میکنند۔ این اشخاص بیچ وقت
 نباید صدائے شاں را کہے بشنود و بیچ حق ندارند
 در تہوہ خانہ یا جائے داخل شوئند۔ حمام شاں ہم
 حمام مخصوصے است و در مجلسہائے عمومی ہم از قبیل
 مجلس روضہ و عزا جائے مخصوص دارند۔ این اشخاص
 تا وقتے تک ہستند بیچ صدا و ندائے از آہا بلند
 نہیںد و لے ہمینکہ باہم جمع میشوند غلغلہ غریبے
 راہ میافتد +

حالا چند کلمہ از مردہا حرف بزیم۔ مردہا سے
 ایران بگلاہ شاں شناختہ میشود و سہ دستہ عمدہ
 ہستند کہ ہر دستہ حالات و کیفیات مخصوصی دارد۔
 از اینقرار۔ زرد گلاہ، سفید گلاہ، سیاہ گلاہ +

دشتمه اول کہ آنها را عموماً "مشهدی" و "کربلائی" مینامند و اغلب رعیت و نوکر باب ہستند نیدانم بچہ سبب نذر کردہ اند کہ در تمام مدت عمرشان ہرچہ میتوانند بیشتر کار بکنند و نتیجہ زحمت خود را بآن دو دشتہ دیگر مردم یعنی سفید کلاہ یا سیاہ کلاہ تقسیم کنند +

تمام زکرت و خیال سفید کلاہ یا سیاہ کلاہ با این است کہ ازین زرد کلاہ بیشتر در تنگ خود داشته باشند و تمام در کار خرید و فروش آنها ہستند و قیمت آنها بقدرے ارزان است کہ در تمام مدت اقامت در ایران بیچ وقت نیدیم آنها را تک تک بخرند یا بفروشند بلکہ ہماں طور کہ در فرنگستان ما زنبور عسل را با گندویش یکجا معاملہ میکنیم در ایران ہم زرد کلاہ را با خانہ و لانہ و دہ و قصبہ یکبارہ بطور چکی خرید و فروش میکنند و مثلاً میگویند امروز فلاں کس فلاں دہ را کہ صد خانوار زرد کلاہ داشت بفلاں مبلغ تبالہ کردہ +

این طائفہ کلاہ زرد کاملاً از نعمت آزادی و برادری و برابری کہ در فرنگستان حرفش ہمہ جا در بیان است و خودش بیچ جا نیست متمتع ہستند مثلاً آزادے آنها بحدے است کہ میتوانند دار و ندار و عوض و ناموس و حتی جان خود و کسان خود را فدای سیاہ کلاہ یا

و سفید کلاه با بکنند و کسے مانع شان نیست ،
 و همچنین است در خصوص برابری که راستی اگر
 میان هزار تائے آنها بگرددی یکے پیدا نمیشود و
 چیزے داشته باشد که دیگرے نداشته باشد و در
 آتشدستی و نداری از نعمت برابری کابل بر خودار
 هستند و حتی وقتے بیمیرند برائے آنکه ہم باهم
 برابر باشند بیج سنگ و آجر و نشانه رُوسے قبر خود
 نیکزارند و طوے نیکشد که باد و باران اثر قبر
 آنها را هم محو نموده و هم با خاک هم مساوی میشوند ،
 اما در باب برادری ، طبقه مذکور برادری را بجائے
 رسانده که همدیگر را "دش" صدا میکنند که بمعنی
 برادر است +

حالا بریم بر سر سفید کلاه با که به "شیخ" و
 "آخوند" معروف هستند - اینها در میان مردم احترام
 مخصوصے دارند و چوں بکلاه شان شناخت میشوند هرچه
 پاژچه گیر میآورند مے پیچند دور سرشان و حالت مناری
 را پیدا میکنند که بر سر آں لانه کلاکے باشد ، یک
 روز محرمانه از یک نفر ایرانی پرسیدیم اینها چرا اینطور
 کلو خود را میپوشانند - گفت ندیده ای وقتیکه انگشته
 معیوب میشود سر آرا کتنه مے پیچند شاید اینها هم
 مغزشان عیب دارو و میخواهند نگزارند از خارج

ہوا سے آزاد ہاں، برسد بہ
 این سفید کلاہ با ہاندازہ مؤثر و بیشین ہشتاد
 کہ وقتے از کوچہ میگزرنند ایشان ناگزیر ہائنا سلام
 میکند ولے باوجود این در سال یک دو ماہے
 ہشت کہ عجنون بسر اینہا میزنند و سوار اسب
 و الاغ و قاطر شدہ و بہشت و چہار ساعت شبانہ روز
 رکاب کش در کوچہ و بازار میگزرنند و بحدے داد و
 فریاد میکنند کہ حال آنها مزوم را برقت میآورد و
 رفتہ رفتہ از ہمہ جا صدای گزیہ و نالہ بلند و کار
 بجائے میرسد کہ زرد کلاہ ہا کہ در ہر آنے برائے
 خدمت بدو طبقہ دیگر حاضر ہفدا کردن جان و مال
 خود ہشتاد کفنہا بگردن انداختہ و با شمشیر ہائے کوتاہ
 مخصوصی کہ "قمہ" مینامند سر و کلاہ خود را میسگافند
 و در کوچہ و بازار خون جاری میشود بہ
 در تمام مدت اقامت در ایران خیلے دلم میخواست
 بفہم شغل و کار این طائفہ سفید کلاہ ہا چیست ولے
 عاقبت معلوم نشد۔ اما ہرچہ ہشت باید شغل
 محرمانہ باشد کہ دور از انظار مزوم بعمل میآید
 و گمان میکنم صنعتی است وستی چہ مزوم عموماً دست
 آنها را میبوسند۔ روزے بیکے از آشنا ہائے ایرانی
 گفتم من میدانم کہ این کلاہ سفید ہا یک صنعت وستی

دارند و لے نپیدانم چہ صنعتے است گفت صنعت
 بزرگیست کہ منکلت ایران از سایہ آن زندگانی
 میکند و باقیست و الا اگر این صنعت نبود شیرازہ
 کار با از ہم میسخت - پڑسیم اشم این صنعت
 عالی چیست؟ گفت "رشوہ" خجالت کتیم بگویم
 معنی این کلمہ را نپیدانم وزیر تبیل در کرم و
 ہنوز ہم معنی آن و شلیم نشدہ چون در دنیالہ
 ہماں صحبت گفتم آری دیدہ ام کہ عموما دست این
 گلہ سفید سترخ است لابد اثر آن صنعتے است
 کہ گفتی جواب داد نہ این سترخی خون دل مردم است
 و لے بعدا فہمیدم کہ بیخود گفتہ و سترخے دست آنها
 از جنا است و انذا عتیدہ ام و بارہ حرفہای دیگرش
 ہم سست شد - بہر حیث صنعت مزبور ہر چہ باشد
 انگشت شست و ستابہ در آن باید مدخلیت تام
 داشتہ باشد چہ ہدام سعی دارند کہ این دو انگشت
 را وززش و مشق بدہند و بدیں قصد ریگہای گروے
 را سوراخ کردو و ریشماں دواثرہ روز و شب در میان
 این دو انگشت میگردانند کہ انگشتا توت بگیرد +
 حالا برسیم بطائفہ سوم یعنی گلہ سیاہ ہا کہ در خود
 ایران بانما "نمان" میگویند - ہمہ ادارات دولتی چہ
 در مرکز و چہ در ولایات و ایالات در دست این

طائفہ است۔ اینہا یک انجمن بزرگے دارند کہ
 مثل فراموش خانہ میباشد و مخصوص خود ہیں طائفہ
 است۔ اسم این انجمن "دیوان" است۔ این
 کلمہ از لفظ دیو میآید کہ در افسانہ ہائے ایرانی
 مشہور است و معروف است کہ میگوبند کار
 دیو کج است یعنی مثلاً اگر بدیو خوبی بکنی ثمنہ اولش
 میشود۔ اگر با او راست بگویی دشمنت میشود دروغ
 بگویی دوستت میگردد۔ این سیاہ کلاه ہا ہم چوں
 ہمیں طورند و کار شاں کج است ہمیں مناسبت
 اسم انجمن خود را "دیوان" گزاشتہ اند
 براے اینکه کسے بتواند جزو این انجمن بشود
 اول باید اسمش را عوض کند و اغلب اسمہائے
 نازکے کہ بانہا دادہ میشود اسم حیوانات و اشیاے
 حرب و جنگ است مانند کلب الدولہ و مقرض السلطنہ۔
 این طائفہ سیاہ کلاه ہا بموجب یکے از مواد نظامنامہ
 انجمن شاں مجبورند قدمے برمدارند مگر در راہ
 نفع و سخن نہرانند مگر در راہ فائدہ شخصی خود شاں
 در فرنگستان شنیدہ ہوم کہ فلسفہ نفع پرستی را
 یک فیلسوف انگلیسی کشف کردہ و بے باید دانست
 قبل از آنکہ جہ فیلسوف انگلیسی ہم بدنیہا قدم
 گزاردہ باشد این فلسفہ در ایران باوج ترقی

رسیدہ بود و این ہم باز دلیلی است کہ تمام
 نور و تمدن فرنگستان از مشرق زمین آندہ است و
 تمام سعی این سیاه کلاہ ما در این است کہ
 در تمام صفحہ ایران سکون و آرامی برقرار باشد
 و چوں میدانشد کہ تمام مخالفتها و بدختیها از
 پول برمی خیزد تمام رجد و جہد خود را مضر و
 مبدارند کہ پول در دست کسی نماند و ہر کجا پول
 سراغ میکند ضبط میکنند و برای اجرای این
 مقصود مدام مأمورین باطراف و اکناف مملکت
 فرستادہ و بہر وسیلہ ہست نیکزارند در پیش
 کسی پول جمع شود و

سید محمد علی جمال زادہ

(رومان کوچک)

(بلائے ہوس زیور و زینت عاریت)

ماطلید

ماطلید نام یک دختر پری پیکر کہ بجز حسن و
 جمال سادہ خداداد دیگر هیچ یک زیور و زینت ظاہری

و مصنوعی را مالک نہ ہو۔ یعنی طالع ناساز اور از
صَلْبِ یک پدر فقیر و بیچیزے بدُنیا آورده ہو۔
گاہے کہ در بعض جمعیت ہائے بزرگے مانند عروسی
و یا ضیافت و امثال آن دعوت میشد زیور و زینت
کہ حُسن و جمال اورا ہداں دو بالا نماید نہاشت۔
از اُمید ازدواج با توانگران ویشاں نیز مناسبت
عدم زر و دینار سراسر نا اُمید ہوو بہ
بیچارہ چہ کند؟ آخر با یک افسر کوچکے از فرقہ
عسکریتہ عقد ازدواج نمود۔ و چون بمقصد آرزو ہا
و ہوشہائے خود نرسید از آنرو بیک معیشت بسیار
سادہ، و پوشاک و خوراک خیلے حقیرانہ و مغمومانہ
بہ گزراں اوقات حیات خود آغاز نہاد بہ
و تئیکہ بر سفر سفرہ طعام سے نشست و میزپوش
سفرہ خوش را کہ از سہ روز بیچ تغیر و تبدیل
نیافتہ ملاحظہ میکرد و کاسہ شوربا یکہ شوہرش آترا
با قاشق حرکت دادہ و بہ اشتہائے تام شکر گویاں
میخورد در اں وقت طعامہائے رنگا رنگ نفیس، و
سفرہ ہائے با تزئین و ظہوف تقریبین توانگران را
تخیل نمودہ اشتہائیش بفرسجا میگرفت۔ انحصار
این زن بیچارہ از جنس جواہرات و البسہ فاخرہ و
سائر لوازمات زیور و زینت بر بیچ چیزے مالک نہ ہو۔

و شب و روزیں مسئلہ را بیاو آوردہ مخزوں
مے بود +

ماطلید بیچارہ را یک رفیقہ شفیقہ بود کہ در یک
کتاب باہم درس خواندہ بودند و دختر مذکورہ از زمرہ
توانگراں بود۔ ماطلید بیچ آرزو شد ملاقات رفیقہ خود
نہود۔ زیرا ہر گاہے اورا میدید مشتغق الماس، و
تزیینات بے قیاس مے یافت از آنہو ہوا و ہوس و
تفکرات بے غایات مفلسیش زیادہ میگشت، و آن
شب راحتش را سراسر گم مے کرد۔ از شدت غم
کدر میگریست +

یک شبے شوہرش مشرورانہ بخانہ در آمد۔ و ماطلید
را مخاطب نمودہ گفت: "جانم ماطلید بنگر کہ ترا
چہ خوب ہدیہ آوردہ ام" این را گفتہ و کاغذے را
کہ بدست خود داشت بدست زوجہ مسرچترہ خویش
داد۔ ماطلید بکمال ہیجان خواندن گرفت۔ در کاغذ
مذکور چنین نوشتہ شدہ بود +

"جناب...!! در ہجدم ہمیں ماہ در خانہ ما اجراے
رسم عزو بیست لہذا رجا میشود کہ جناب بمعہ جناب
ما دام ماطلید در شب موعود بخانہ ما تشریف بیاورند"
و نتیجہ ما دام ماطلید مکتوب را خواندہ باخر رسانید آثار
حزن و کدر بر رخسارہ چوں قرش نمایاں گردیدہ

مکتوب مذکور را بیکسو افکند و شوهرش را بنام مخاطب
نموده گفت :-

” مرا با چنین دعوت نامه ها چه کار ! “

شوهرش چون بگمان آنکه زوجه اش از مدت بدیده
بچنین دعوت ها و جمعیت ها - نرفته است ، حالا بدین
دعوت نامه خیلے مثنون و سرور خواهد شد - حالانکه
بر خلاف گمان خود از ماطلید بجای فرحت و شادمانی
حسرت و اسف خوای شنید - پس ماطلید را مخاطب نموده
گفت :- ” محبوبه ، زوجه من ! من بگمان آنکه ازین خبر
که مرثرا آورده ام خیلے مثنون و شادمان خواهی گشت -
چونکه از مدت بدیده هیچ یک جمعیت و مجلس سور
و سرور نرفته - حالانکه بالعکس ، تو ازین خبر مخزون
و مغموم گشتی - اے زوجه دلربای من ! بدین جمعیت
عروسی میرسیم - و یک چند ساعت بفرحت و مسرت
سیگزارانیم ، چونکه هر گاهے که من مرثرا سرور و
شادمان به بینم بر اے من ازاں بهتر ساعتی نیست “
شوهر ماطلید در حالتیکه این سخن ها را بزوجه خویش
میگفت زوجه اش نیز متعجبانه بروے او نگاہے
متحیرانه مینمود - نهایت گفت :- ” بلے بسیار خوب
میرسیم رفتن آسان است و لے این یک را هیچ
مخاطرنے آری که آیا من چه خواهم پوشید ؟ “

حقیقتاً این مسئلہ بخاطر شوہرش نیز بیچ نرسیدہ ہو۔
 دانہ لمے گوہر آسائے اثنکِ حسرت بر رُخسارہٴ چوں
 بزرگِ گلِ ماطلیدِ بیچارہ دویدن گرفت - شوہرش نیز
 خودش را ضبط نمودہ با او بگریستن و مساز گزیدہ۔
 بعد از لحظہ شوہر این قدر گفتہ بتوانست :-

”چرا جانم! ولبرم! گزیدہ کن کہ ولم را چاک چاک
 مینائی۔ ماطلیدِ نیز جبرِ نفس نمودہ۔ کوشش نمود
 تا اضطرابِ خودش را ستر نماید، و چشمانِ ثناکِ خودش
 را پاک نمودہ گفت :-

”چساں نہ گزیم - چونکہ براسے رفتنِ این جمعیت
 از جنسِ اہل و سائر ترضیانات مالکِ نیم پس
 چساں در این قدر جمعیت بہ لباسِ کُمنہ و فرسودہ
 خود عرضِ وجودِ نماید۔ دعوتِ نامہٴ مذکورہ را بہ یکے
 از اجابتِ ریدہ کہ زوجِ اش بر رفتنِ مقتدر باشد
 آقاسے من!“

شوہرش بنایتِ متاثر گزیدہ گفت :-

”ماطلید من! ہیچکے نمیتوانم کہ ترا محزون
 و مگدر ہنگم پس حسابے بکن کہ براسے رفتنِ این
 جمعیت آیا لباسے کہ ترا بکار آید بچند طلا حاصل
 خواہد آمد۔ آتا چنان حساب بکن کہ موافق با حال
 و احوال ما باشد“

ماطلیید، قلباً انیس سخن شوہر خویش غزوة سترت
 گزودید۔ و بحساب قیمت لباس خویش ابتدا نمود۔
 ولے چوں حال مفلسی شوہر خودش را میدانست
 حساب خودش را مستطانه اجرا بینمود۔ آخر مترودانہ
 شوہرش را مخاطب نمودہ گفت :-

”خوب نمیدانم، اما گمان میبرم کہ بچار صد
 فرانق کار ما انجام پذیرد +
 اسیر نوجوان برائے خریدن تفتک شکاری از
 مدّتی بجمع آورئے، این قدر مبلغ موفق شدہ بود، و
 آن مبلغ را در پاک جائے حفظ نمودہ بود۔ و چوں
 از زوجه خویش ہمیں قدر مبلغ را بشنید گفت :-
 ”خیلے خوب، من ہمیں قدر مبلغ را بزرگت بشمار
 برائے خریدن تفتک شکار اندوختہ بودم۔ برخیز
 آترا بگیر۔ و کار خود ترا انجام دہ ولے سخی کن کہ
 قماش خوب و مینے ریگیری۔ تا دیگر وقت نیز بکارت
 آید +

ماطلیید نیز بکمال سترت از جبین شوہر متربان
 خویش بوسہ تشکرے گرفتہ بصورت بندے لوازم
 خویش ابتدا نمود +

جمعیت عروسے کہ بورود آن انتظار کشیدہ میشد
 روز بروز مقرب مے نمود۔ و ماطلیید لباس خویش را

اکمال نمودہ بود و لے باز ہم مایوس و مکدر و اندیشہ ناک
مے بود۔ شوہرش یک شبے کہ شب آئندہ و عدۃ رفتن
شانست ماطلید را مخاطب نمودہ گفت :-

” ماطلید من ! دو سہ روز است کہ باز ترا مکدر
و مایوس مے نگرم۔ فردا شب ہم جمعیت عرس خواہم
رفت۔ در انجا خیلے خوش خواہی گزاراند، چونکہ ہر نوع
اسباب و آلات سرود و طرب موجود است لکن اسباب
موجبہ یاس و کدرت را بیچ نمیدانم۔“

ماطلید گفت :- رچساں مایوس نباشم ! کہ از جنس
جواہر بیچ یک چیزے ندارم کہ بر سر و گردے خویش
بزنم۔ لاجرم دریں جمعیت خیلے عاری و سادہ بنظر
خواہم خورد۔“

شوہرش گفت :- جواہر چه ضرورت وارد۔ حسن
خود را بگنہائے طبیعی بسیار خوش رنگی تزئین نما۔ دریں
موسم ہم مناسب تر و ہم زیئندہ تر است، و بر خسارہ
سہ پارہ ات خیلے لطافت میدہد۔“

ماطلید گفت۔ نئے نئے ! در میان این قدر جمعیت
کہ ہنگی مشتفرق الماسا و جواہر باشد ازینکہ من
فقیر و بیچارہ بنظر آیم نہ رفتن را زیادہ تر
خواہم شدم۔“

شوہرش گفت۔ پس چوں چنین است بخاطر من

یک وسیلہ آمد در نزد رفیقہ خود کتب مادام فروستیر
 نمود جوہراتیکہ دریں جمعیت ترا لازم است عاریتاً
 ازو بگیر اُمید است کہ بنا بر محبتتہ کہ درمیان تانست
 این آرزویت را رو نکند

ماطلبید از شنیدن این سخن خیلے مسرور گشت ،
 و فریاد مسترمانہ زود گفت :- ”واے راست گفتی
 خیلے راست - من این مسئلہ را نیندیشیدہ بودم حالا
 بیروم

و انحصار مادام ماطلبید برخاستہ بہ نزد رفیقہ خویش
 بر رفت و بیان حال نمود - مادام فروستیر از شنیدن
 این استدعای رفیقہ خویش بکمال ممنونیت برخاستہ
 یک صندوقچہ منقعلی بر آورد و سرش را باز نموده گفت :-
 ”انتخاب کن رفیقہ عزیزہ من - ازین صندوقچہ پر از
 جوہر ہر کدام را کہ آرزو داری بگیر

ماطلبید اولاً بر یک کرۂ الماس نشان ، و بعد
 از آن بر یک گردون بند مروارید ، و دیگر زیورہای
 مریع یک نظرے گردانید ، و یکان یکان را بر سر
 و گردون خویش بر میزد و در نزد آئینہ دیدہ خودش
 را تماشا میدنمود و باز آنرا کشیدہ دیگرے را سے زد
 تا آنکہ درمیان قطعی مخلص بسیار مزینے بیک گردون بند
 الماس نشان بینظیرے بر خورد و آنرا برداشتہ بر

گزون خویش بر نهاد - و لطافتیکه از وضع این گزون بنا
بر حسن خداداد آن پری پیکر علاوه گزودید ماطلبه را
نیز بر حسن خود والہ ساخت - لاجرم بر رفیقہ خویش
برگشتہ گفت :-

"تنہا این را پسندیدیم - آیا تا فرودا عاریتاً احسان
خواہید فرمود؟"
گفت - "خیلے خوب ہر کدام را کہ پشت سے آید
بگیرے"

ماطلیبہ چون گزون بند مذکور را خیلے عالی و گراں بہا
میدانست گمانش بود کہ مادام فروستیر آثارا نخواہد بود
و چون بر غلات معمول از اسان رفیقہ شفیفہ خویش این
سخن را بشنید بکمال بشاشت و شست گزون رفیقہ
شفیفہ خویش انداختہ و از ہر دو رخسارہ ہائش بوسہ
تشکرے گرفتہ محفظہ را با خود گرفتہ بخانہ آمد
شب موعودہ در رسید - افسر نوجوان با زوبنہ
خویش در جمعیت مذکور حاضر گشتند - در میان این
قدر جمعیت مرد و زن اول شخصے کہ نظر حسن
پرستان انجمن را جلب میشود ہمانا مادام ماطلبہ بود
• انحصار در تمام جمعیت از وہمتر و از دلبرایند
و دلربا تر کسے بنظر نے آمد - ہر کس بوسے او
نگاہ حیرت سے کرد - و ہر کس از رشم و نشان او

میسر رسید در اثنای رقص همه کس به آرزوی آن
 میبود که خود را بدو تقدیم نماید +
 تا آنکه وقت پراگندگی جمعیت تقرب و نزید -
 یعنی پیدای صبح بطلوع آواز نمود - مردمان آهسته
 آهسته به برآمدن رو نهادند - ماطلبید نیز با شوهر
 خویش راه عزیمت گرفتند - بالا پوشش را که شوهرش
 در دست گرفته بود بسرعت تمام از دست شوهر
 گرفته و خود را بدان پوشانیده بسرعت تمام بر رفتن
 آغاز نمود - و مقصدش آن بود که بالا پوش گمنام خود
 را از نظر مدامهای آراسته و پیراسته که همگی
 به بالا پوشهای شجاب و سمور مخملین ذی قیمت
 پوشیده شده بودند پنهان دارد بسرعت تمام از
 میان مردمان در گذشتند و به جشجوی عرابه آغاز
 نمودند و لے عرابه نیافتند - از سروئی هوا لرزیده لرزیده
 یکسر از کنار نهر بسوی اقامتگاه خویش پیاده بر رفتن
 مجبور شدند - تا عرابه گننه فرسوده بر خوردند که بسبب
 گنگی و فرسودگیش بغیر از شبها در روزها بر آمد
 نمیتوانست - لاجرم اجرت عرابه مذکور را فصل نموده
 بسوی اقامتگاه خویش روان شدند به
 هنگامیکه عرابه شان در نزد در اقامتگاه شان
 توقف و نزید زوج و زوج از عرابه فرو آمده بر

نزوبان خانہ خویش برآمدند۔ داخل اوتاق خویش
 گزیدند و بہ مجرّو داخل شدن شان در اوتاق ماطلیہ
 در نزد آریینہ قد نائیکہ در دیوار منسوب بود و دیدہ
 حسن و جمال خویش را تماشا کردن گرفت، و
 بہ کشیدن لباس خویش آغاز نمود۔ اما درہیں آشنا
 دفعہ فریادے زودہ بیہوش بیفتاد۔ زیرا گزون بند
 عاریتی را در گزون خود ندیدہ
 شوہرش کہ ہنوز البسہ خودش را تماماً نکشیدہ بود
 ازہیں حالت زودہ خویش بتجیر افتادہ پرسید کہ :-
 ”خیر باشد چرا چنین شدی؟“

ماطلیہ دستہایش را برداشتہ بحالت بیخودانہ چنین
 جواب داد؟

”گزون بندے را کہ از مادام فروستیر گرفتہ بودم
 گم کردہ ام“
 شوہرش نیز ازہیں خبر و ہشت اثر بحال مجنونانہ
 مجنون زودہ در آمدہ گفت :-

”آہ! ... چہ گفتی؟ اینچہ سخن است؟“

بعد ازاں در میان بالا پوش، و دزون اوتاق، و
 زینہ تا و میان کوچہ را بدقت تمام جستجو نمودند۔ ولے
 از گزون بند اثرے نجشتند۔ شوہرش گفت :-

”آیا در وقت خروج، از خانہ میزبان ما میدانی

رکہ در گزونت بود یا نہ ؟“

ماطلید گفت - ”بلے - بلے در وقتیکہ از نزدبان
والان فرو مے آدم خوب میدانم در گزونم بود ؟“
شوہرش گفت - پس معلوم است کہ در عرابہ
اقتادہ است - زیرا اگر در راہ مے اقتادہ صدایش
را مے شنیدیم ؟“

زوج و زوجہ بڑوں کے ہمہ دیگر نظر دوختہ مدتے
مدہوش و مبہوت ماندند ؟
پس برخواستہ کیفیت مسئلہ خود شاں را بنظارت
ضبطہ اخبار نمودند ؟

ماطلید با سچارہ خلاص این بلیہ ناگہ ظہور سچار چشم
انتظار منتظر میبود - تا آنکہ وقت شام شوہرش
بخانہ بیامد - چہرہ گلگونش از اول زیادہ تر زرد
گشتہ ، لبہائے خشکش زیادہ تر تفسید و بود - چونکہ
محملہ تداریر او ناکارگر و بے ثمر اقتادہ بود ؟
شوہرش ماطلید را بگفت - حالا میباید کہ تذکرہ
از برائے رفیقہ خودت بنویسی و بگوئی کہ گردن بندتاں
شکست یافتہ یکچند روز محتاج تعمیر است - ہر گاہے
کہ از زرد زردگر بیاید اعادہ خواهد شد ؟
ماطلید نیز بر موجب گفتہ شوہرش تذکرہ را نوشتہ
بر رفیقہ خویش بفرستاد ؟

بریں واقعہ یکہفتہ مرور نمود۔ از گزردن بند ہنوز
 یک اثرے ظور نہ نمود۔ پس سراسر قطع اُتید گردند۔
 در صرف این مدت افسر نوجوان بحالت پیر
 ناتواں رجعت نمودہ بود۔ ماطلیبہ پیر پچھڑہ زینر
 مانند گلے کہ از یک ہفتہ از ساق گلبن خویش
 جدا شدہ افتادہ باشد پشمرزودہ و آژردہ گشتہ بود۔
 شوہرش گفت۔ ماطلیبہ من! حالا برائے ما بیچ
 چارہ باقی نماند مگر اینکہ مثل آثرا خریدہ تاوان بدہیم۔
 روز دوم محافظہ گزردن بند مذکور را بانو برداشتہ
 بسوے بازار روانہ گشتند۔ و از دکان بدکان گردیدن
 گرفتند۔ و برائے یافتن نظیرہ گزردن بند مذکور بیچ یک
 دکان جواہر فروش را نگزاشتند۔
 نہایت الامر در یکے از دکان ہائے بازار جوہریاں نظیر
 گزردن بند گم کردہ خود شاں را بچشتند۔ از قیمتش سوال
 نمودند چہل ہزار فرانک طلب نمود۔
 بزحمت بسیار بہ سی و شش ہزار فرانک فرو آوردند۔
 و بہ جواہر فروش نیاز آوردند کہ تا تدارک نمودن پول
 سہ روز گزردن بند مذکور را بکسے نفروشد۔
 جمیع ثروت و اقدار شوہر ماطلیبہ کہ از پدر میراث
 یافتہ بہ ہجدہ ہزار فرانک بالغ نمیشد کہ ما بقسے آثرا
 زینر باید بقرض تدارک بکنند۔

روز دیگر بوام گرفتن مشغول گشتند - در صرف
 دو سه روز بسودهای بسیار فاحش از هر گونه مژوم
 مفروض گشتند - بے سندا بر خود نوشتند ، و انحصار
 ہزار گونہ جانکنی پول مذکور را تدارک نمودہ توانستند -
 اینقدر قروض خود شائرا چساں ادا خواہند توانست
 محض از برائے بدنام نشدن از هر گونه سعادت و
 رفاہیت محروم گشتن خود شاں را بچشم گرفتند تا آنکہ
 سی و شش ہزار فرانکے کہ جمع کردہ آوردہ بودند شماریدہ
 گردن بند مذکور را بگرفتند ۔

روز دوم ماطلیہ گردن بند تاوان خریدہ را برداشتہ
 بخانہ مادام فروشیر رفیقہ خویش بر رفت و بصاحبش
 تسلیم نمود ۔

رفیقہ اش بے آنکہ محفظہ را باز کند برداشتہ و
 صندوقہ اش رہنہاد - قلب ماطلیہ بشدت مضطرب میبود ،
 زیرا کہ اگر رفیقہ اش تبدیل شدن گردن بند خویش
 را فرق و درک میکرد آیا چه خواہد گفت ؟

طبعاً دزد خواہد گفت : ... 138628

ماطلیہ بیچارہ ازین تاریخ بہ ایام نافرجام ضرورت
 و احتیاج قدم نہاد - لکن بصورت بسیار مزوانہ بدیں
 مصیبت و فلاکت ناگہانی سینہ اش را سپر نمود -
 ہمہ خواہشاتش را فراموش کردہ بود - چه چارہ ؟ برائے

ادا کردن قرضی که بدان گرفتار آمده بودند بدین
 حال پرمال تحلل شان لازم بود - خدمتگار ہا سے
 خود شان را جواب دادند - اقامتگار شان را تبدیل
 نمودہ در محلہ فقرا یک خانہ بسیار محقر کرایہ نمودند
 ہرگونہ خدمات بینیہ را حتی آتش پزی را نیز ماطلیہ
 خود اجراء می نمود ہر شب قبل از آنکہ خواب کند -
 آن دستہاے رگور دیگہا و کاسہ ہاے آلودہ را می شست -
 و صافی ہا و لثہ ہا را خشک میکرد - مٹہا زود از خواب
 برخاستہ خاک جارو ہاے خانہ را بکوچہ انداخت -
 و آبی کہ لازم میبود بالا میکشید - اما وجود نازنینش
 چوں بدینقدر خدمات شاقہ مالوف نبود لاجرم در دو
 سہ درجہ زینہ یکبار آفتاب ہاے آب را گذاشتہ نفس
 راحت می نمود - در حالتیکہ یک البسہ کتہہ دہانتیاں
 در بر میداشت سبے بدست گرفتہ نزد نانبا و
 بقال و قصاب میرفت - و اشیای لازمہ خودش را
 می خرید - و بسببے کہ یکدو فلوس ازداں تر بخرد
 مجادلہ دور و دراز با دکانداران می نمود - شوہرش نیز
 بعد از آنکہ از خدمت عسکر یہ خویش فارغ می گشت
 شبہا تا بصبح کوشش نمودہ بہ اجرت دفتر ہاے بعضی
 تجارت را مینوشت

و انوار صل مدت ہفت سال بدین حال پرمال

زندگانی کروند۔ در ظرف این مدت قرضے کہ ہواں
 گرفتار ہووند بمعہ سود ہائے فاحش آل ادا گزودیدہ
 یک روز یکشنبہ ہوو کہ بمناسبت لطافت ہوا
 ہر جس بہ تفریح مے بر آمد۔ ما طلبید نیز برائے کتیب
 تنفس بسوے جاوہ عالی (شاثرہ لیڑہ) کہ از جاوہ ہائے
 با سفای شہر پاریس است بر آمد۔ در انجا یک زنی
 بسیار آراستہ و پیرااستہ را دید کہ با پسر کوچک خویش
 گزودش مے نمود۔ ما طلبید زن مذکور را بیک نظر
 شناخت۔ مگر آن زن رفیقہ او مادام فروستیر ہوو۔
 انا ما طلبید در اول امر خواست تا خود را بدو
 شناساند۔ دریں خصوص قدرے تاثر نمود۔ ولے
 دانست کہ این تردو او نا بجا است۔ چرا خود را
 بہ شناساند؟ زیرا گزون بندش را دادہ و قرضیکہ
 ازاں رہگذر جمع آمدہ ہوو ہمہ را ادا نمود۔ حالا ہمہ
 سرگزشت خود را بے قیدانہ حکایہ مے تواند کردہ
 بنا بریں بہ مادام فروستیر نزدیک شدہ گفت:-
 "مادام! صباح شریف تاں بخیر باد!"
 مادام فروستیر با طلبید را شناخت۔ و از چنین
 خطاب لا ابالیانہ زن وہماں نما بحیرت ماندہ گفت:-
 "مادام! سن شما رائے شناسم۔ بلکہ مرا بدیگرے
 غلط کر وہ باشیہ"

ماطلبیہ گفت: "خیر۔ خیر! چرا غلط کر وہ ہاشم۔
من رفیقہ مکتب شما ماطلبیہ؟"
رفیقہ اش ازیں سخن بکمال حیرت افتادہ فریاد
بر آوردہ گفت:۔

"آہ! بیچارہ ماطلبیہ۔ احوالت چه قدر تبدیل کر وہ!،
"گفت۔ بے بے! از وقتیکہ شما را ندیدہ ام تا
بحال بسے بد روزیہا کشیدہ ام۔ بہ انواع فلاکتہا گرفتار
آمدہ ام۔ وہم سبب ہمہ فلاکت ہائے من تویی؟"
مادام فروستیر گفت: "ایں چه سخن است؟ من
چساں سبب فلاکت گردیدہ ام؟"
ماطلبیہ گفت: "آیا بیادتاں نے آید کہ از شما
گزدون بندے عاریت کر وہ بودم؟"

فروستیر گفت: "ہے! چه شد؟"
ماطلبیہ گفت: "این است کہ من آن گزدون بندہ را
گم کر وہ بودم؟"

فروستیر گفت: "چساں گم کر وہ بودی! آیا فراموش
کر وہ کہ گزدون بندہ مرا آوردہ من اعادہ نمودی؟"
ماطلبیہ گفت: "ہے راستت! ولے آن گزدون بندہ
شما نبود۔ بلکہ یک دانہ نظیر و مانند آنرا بتاوان
خریدہ بشما دادم و حالا تمام ہفت سال است کہ
ازیں رہگذر بفلاکت گذر اوقات مے نمایم۔ ما پھونکہ

توانگر نمودیم البتہ خواہید دانست کہ برائے تاوان
 آن چہ قدر مشکلات کشیدہ خواہیم بود - بہر حال
 الحمد للہ حالا ہمہ آن قرضہا را ادا نمودیم - چہ
 باید کرد بہ قسمت خویش راضی ایم ؟

مادام فروستیر بحیرت افتادہ بعد از قدرے
 تاقل و تنگہ گفت : "دائے ! مگر آن گزوں بندے کہ
 بمن اعادہ نمودید از من نبود - تاوان آن بود ؟"

ماطلیبہ گفت : "بلے ! بلے ! شما بفرق آن نفتمیدید
 و نہ پڑسیدید - چونکہ بگزوں بندہ شما خیلے مشابہت داشت ؟
 مادام فروستیر ازین سخن سراسر متغیر و متاثر گشتہ
 ہر دو دست ماطلیبہ را گرفت و بصورت متاثرانہ گفت :-

"آہ ماطلیبہ بیچارہ من ! چہ درانوقت راین سخن
 را بمن گفتی و دریں قدر مدت چرا بمن یک بار راین
 حادث را بمن اخبار نہ نمودی ! چونکہ گزوں بندیکہ
 از من عاریت گرفتہ بودی الناس اصل نبود - بلکہ از
 سنگھائے الناس نما ساختہ شدہ بود من آن ! بہ بیخ
 صد فرانک خریدہ بودم !"

حال مادام ماطلیبہ در یک روز بگرفتن گزوں بندہ
 و فروختن آن و بیخ صد فرانک مادام فروستیر را
 دادن باز از فلاکت بسعادت مبدل شد .

محمود طرزی

تیا تر سرگذشتِ شاہِ قلی میرزا

اسامیٰ اغضائے مجلس

شاہِ مراد میرزا - حاکم کرمانشاہ -
 شاہِ قلی میرزا - برادرِ بزرگ و مہمانِ او -
 ایرج میرزا - پسرِ حاکم کرمانشاہ -
 نامور خاں - از ارکانِ کرمانشاہ و کلاشرِ عملی -
 شریف آقا - رفیق و ندیم و ہم شکارِ ایرج میرزا
 و کدخدا مرضاے علی -
 شفیع بیگ - پیش خدمتِ حاکم -

مجلسِ اوّل

شاہِ مراد میرزا حاکم (شفیع بیگ پیش خدمت) -
 شفیع بیگ شائہزادہ مہمانِ ما است - درشت
 متوجہ باشید بد نگذرد بشائہزادہ +
 شفیع بیگ - بے قربان چشمِ ابدتہ کارِ نوکر خدمت
 است +
 شائہزادہ حاکم - خیر، بے قربان، تنہا کافی نیست -

ایرج میرزا میدانند این شاهزادہ مزدبست بسیار
 مُشکل پشد و باریک زمین آقا احمق و زود رنج -
 باید با احتیاط حرکت بکنی برادر من است مہمان
 است مبادا رنجش بہترساند ۛ
 شفیع بیگ - قربان بیست سال است در رطل
 رفت سرکار نواب والا تہربیت یافته ام و
 امیدوارم کہ این قسم خدمات ازین بندہ برآید
 انشاء اللہ در کمال خوشنودی و امتنان تشریف
 خواہند برد خاطر جمع باشید ۛ
 شاہزادہ حاکم - خوب است - برو سر خدمت و
 درشت متوجہ باش ۛ
 شاہ قلی میرزا - (از خواب برے خیزد صدائے کند) -

بچھا ۛ
 شفیع بیگ - بے قربان ۛ
 شاہ قلی میرزا - آقا شفیع بگو چائے یاد رند ۛ
 شفیع بیگ - بے قربان ۛ
 شاہ قلی میرزا - (ہمیں کہ چشمس بہ اسباب چائے میافتد) -
 بہ شاہ مراد میرزا عجب اسباب ہائے خوب قطع
 تحصیل کردہ است این پسرہ از طفولیت ہمیں
 طور حریص و وثیادار بود ۛ
 شفیع بیگ - بے قربان شاہزادہ بسیار سلیقہ خوب دارندہ ۛ

شاہ قلی میرزا - بے اہتہ دولت و داخل مزد را
 با سلیقہ و درشتکار میکنند - وہ سال حکومت کرمانشاہ
 شوخی نیست من سال دوازده ماه یا با شخص
 اول دولت کشاکش تیول دارم یا با مستوفی ہاے
 گزرگ آدم خوار زد و خورد رسوم دارم آہ آہ
 وای وای چاہے بدہ و چاہے دہد

شاہ قلی میرزا - آقا شفیع ما چاہے پُر رنگ میل
 میکنیم بزوار چاہے برینہ بسر فغان و ہم
 پُر شیریں *

شفیع بیگ - قربان آقاے ما ہم چاہے را این طور
 پُر شیریں میخورد *

شاہ قلی میرزا - بچھا قلیان بیازید *

شفیع بیگ - قلیان حاضر است *

شاہ قلی میرزا - عجب نارجیل تشنگ و بلوس است
 این قلیان براے راہ بغداد خوب است نہ
 براے اینجا کاش شاہ مزدان میرزا این را
 با ہدیہ میداد *

(قلیان را مے کشد)

آہ آہ آہ بگو از آبدار خانہ سرفردان ما را
 بیاورند *

شفیع بیگ - قربان آقا جان ایہج میرزا استدعاے

شرفیابی حضور وارد *

شاہ قلی میرزا - آفتابہ لکن بیار *

شفیع بیگ - قرآن حاضر است *

شاہ قلی میرزا - آقا شفیع بیا جام را بر دار و نزدیک
ریش ما پنگاہ دار این طور گردن ما درد میاید *

ایرج میرزا مرتخص است بیاید * (ایرج میرزا را سے بیند)
بشم اللہ آقا ایرج بنشین احوالت خوبست پذیرت
چکار میکند ہم

ایرج میرزا - شاہزادہ دیوانخانہ تشریف بر روند دو
فوج از طهران خواسته بودند امروز چیرہ موجب
آنها را سپردارند *

شاہ قلی میرزا - بخورید داخلہاے کرمانشاہان را
بخورید تنہا تنہا *

ایرج میرزا - خان عمو مگر گزگہاے طهران امان
میدہند کہ کسے بہنواند داخل ہا را تنہا تنہا بخورد
یکے میگیری وہ تا باید داد - احمد اللہ سرکار عثمان
از حالت طهران بہتر از ہمہ اطلاع دارید *

شاہ قلی میرزا - آقا ایرج حالا میں حرفہا بگوں ما
میکشی کہ پذیرت با میں عذرہا قرض ما را ندہ
و در این سفر مددے بحالت مانگند و از
سوغات و توشہ راہ چشم پوشم و حال آنکہ میں

اوقات برائے ما بسیار کار مشکل شدہ است -
 و دو سہ ہزار تومن قرض داریم +
 ایرج میرزا - (آہستہ) - خیلے خوب کم نہ دو سہ ہزار
 تومن +

شاہ قلی میرزا - ہاں میروی خوش آمدی از حالت
 ما اگر موقع شد بہ پدرت شرح حالے بگو +

(میرزا میرود و از یک جانب شاہزادہ حاکم داخل مے شود)
 شاہزادہ حاکم - ایرج میرزا بیا بہ بینیم نزدیکتر بیا
 بگو بہ بینیم خان عمو در چہ کار است و چہ
 خیالے از برائے ما دارد ؟

ایرج میرزا - قربان خان عمو را میفرمائید عجب خیالها
 بافته است - الآن میفرمود شاہزادہ باید اسال از ما
 مراعات بکند دو سہ ہزار تومن قرض بالا آوردیم
 البتہ بقدر ہزار تومن ہم سوغات و خرچہ راہ توقع داشت +
 شاہزادہ حاکم - چہ میگونی ایرج میرزا دو سہ ہزار
 تومن !

ایرج میرزا - والله بسر مبارک سرکار ہمیں طور
 است کہ عرض کردم خلاف ندارد و مشکل ہم
 بایں طورہا حالا دست از شما بردارند از شہیج
 پت رسید معلوم خواهد شد کہ خان عمو چہ خیالها
 بافته است +

شاهزادہ حاکم۔ عجب گیر افتادیم نیدانم چه باید کرد
 اگر بدھی این قسم ناممکن است و اگر ندھی برادر
 است مہمان است اے بابا چه برادری
 چکاری چه روزگاری آخر من خودم ہم آدم
 عیال دارم زندگی دارم ۛ
 ایرج میرزا۔ حالا دیگر غصہ این چیزها را نباید خورد
 اگر مرنقص بفرمائید من خان عمو را شوخی بطور
 خوب از سر مشاعرہ رفع میکنم ۛ
 شاهزادہ حاکم۔ یقین از آن بازیہانے کار عمل نہ
 خیر این مزدک سفیہ است میرود در پلہران
 قصہ خوانی از برائے من میکند ۛ
 ایرج میرزا۔ قربان قصہ خوانی کدام است این
 موجودیکہ من دیدم ہرچہ بدہید از شما راضی
 نخواہد رفت در این صورت چه لزومے کردہ
 است عبت ہم بدل برود ہم آبرو ۛ
 شاهزادہ حاکم۔ خوب حالا بگو رہنم چه خواہی کرد؟
 ایرج میرزا۔ بیچ چند روزے خان عمو را ہواے
 شکار و گردش میبرم بطرف سنقر و بلوکات در
 آن جاہا البته کارے پیش خواہد آمد کہ خان عمو
 مشغول بشوند و از این خیال بیفتند ۛ
 شاهزادہ حاکم۔ ہا ہا ہا فہمیدم رہبر مرو بیچارہ را

بری بیان مردم اوضاع از برایش بچینی :
 ایرج میرزا - خیر شما عرض را بشنوید ضرر نخواهید دید
 امشب بعد از شام در میان صحبت از شکار گاہے
 سنقر گفتگو در میان بیاورید نان عمو امل خواهد شد
 ہمینکہ باری صرافت افتاد آن وقت ہزار تومان
 ہم از مالیات سنقر از بابت خرچ راہ بشا ہزادہ
 حوالہ بفرمائید این فقرہ ایشان را بیشتر حریص
 مینماید میل میکنند باید آن وقت خدمت از بندہ
 خندہ از سرکار :

(پڑوہ انداختہ می شود)

مجلس دوم

ایرج میرزا - شفیع بیگ بیچ نگو - الحمد للہ چند روزے
 مشغولیت و اسباب خندہ از برائے ما پیدا شد
 خان عمو را میریم بہ سنقر ہشیار باش ہر کاریہ
 من باشارہ نشان میدہم معلوم است کہ چہ خواهد بود
 شما پشت سرش را بیاورید بطور پختگی دانستی چہ
 گفتیم یا نہ حالا زود نامور خان و شریف آقا را
 حاضر کن :

ایرج میرزا - (بہ نامور خان و شریف آقا) - اے رفقا بیاید
 مژدہ خوب دارم خیلے دلنشاک بودیم خداوند اسباب

مشغولیات رسانیده خان عمو را میبرم سنقر کارها
 با هم داریم +
 نامور خاں - بے خداوند همیشه یکے دوتا ازینا میرساند
 عیب ندارد - این ہم کاریت +
 ایرج میرزا - نامور خاں چه میگوئی بیچ کس ریشل این
 ریش دراز احمق نے شود ما ما ما ما به مرگ تو
 تماشاخانے میشود بازیها بسرش در بیادیم کہ نقل
 مجالس بشود حتی میرزاها قصه نویسی نمایند ہمیں
 اَلآن بر خرید شما سوار شوید بروید سنقر
 آقا جان یاد ہم بگوئید کہ سے دستہ سر باز با
 بالاچھپا و موزیکاچھپا عصری روانہ نمایند سر راه شما
 ہم آنجا باشید تا ما برسیم - نامور خاں در آنجا
 کلانتر و شریف آقا کہ خدا مرضا نامیدہ خواہند شد
 شریف آقا - قربان روزیکہ وارد میشود دستور العمل
 تکلیف چه چیز است +
 ایرج میرزا - روزیکہ وارد میشود شما و کلانتر با
 دو بیت نفر سوار در یک فرسخے استقبال میکنید
 نزدیک بہ آبادی سر باز از دو طرف صف
 میکشند و رعیتها نیز بہاں طور دو صفہ در کنار
 راہ میایستند بہ محض رسیدن سرباز بطور نظام
 سلام و پیش فنک میزنند و رعایا دو رأس

گوسفند در ہاتجا قربانی میکنند و دو گوسفند ہم دم
 در وقت پیادہ شدن میکنند و السلام الآن بروید ۛ
 (شاہ قلی میرزا داخل مے شود)

ایرج میرزا - (بہ شاہ قلی میرزا) - خان عمّو بسم اللہ ہمہ
 منتظر سرکارند نوکر و نسب و بار و بنہ ہمہ آمادہ
 است ۛ

شاہ قلی میرزا - بے ہرچہ زودتر سوار بشویم زودتر
 منزل خواہیم رسید یا اللہ بسم اللہ الرحمن الرحیم ۛ
 ایرج میرزا - خان عمّو سنقر بسیار خوب جائے است
 و خیلے داخل دارد چہ فائدہ مزدگان مفید تا
 شہرہ دارد و ہر روز در صد افساد ہستند تا
 یک دو نفر بکشتن بدہند و اگر این یک عیب را
 نہداشت چقدر خوب بود ۛ

شاہ قلی میرزا - پس پدر تو چہ کارہ است از عمدہ
 چہار نفر رعیت بے سرو پا ہم نمیتواند بیاید پس
 چہ مصرف دارد ۛ

ایرج میرزا - خان عمّو جان پدر مرا بیفرمائید کہ
 دل من از دست مسامحات ایشان یک پارچہ
 ٹونست ہرچہ آن پدر سوخت سنقریہا افساد و
 شرارت میکنند ہمہ را بسکوت و مدارا میگزراند
 شما تصور بفرمائید حال آخر سال است سنقریہا

نصف مالیات را نپرداخته اند هر روز شرارت
و سفره و چوب بیج جا نمیرسد به
شاه قلی میرزا - چه فائده ماکه در نظم و نسق عدل
نداریم در طهران میخواهیم و پدر تو با آل بیعرضگی
محکمان کرمانشاهان میشود داد بیداد چه دنیا
سفله پرستی تفت بر تو به

ایرج میرزا - خان عموجان الحمد لله خوب شد که
سزاکار تشریف آوردید من از غصه و قش شده
بودم حالا میرسیم منزل شما درشت ملاحظه بفرمائید
به بینید میشود که عمارت و اوضاع و زندگی
یکنفر کلانتر پدر سوخته از جمیع جهات بیشتر و
بیشتر از اوضاع حاکم ولایت باشد همین یک فقره
عمارت خالی کلانتر را مشاهده بفرمائید آن وقت
بدانید بنده چه میگویم

شاه قلی میرزا - ایرج میرزا شرط باشد یک ماه حکومت
این جا را بما بدهند اگر اطفال در گهواره از ترس
ما بخواب رفتند هر چه میخواهی من بگو حاکم ترس
و ملاحظه از رعیت یعنی چه به

(بتغیر تمام می پرسد)

آیا میر غضب همراه است؟

ایرج میرزا - خان عموجان تصدقت برم فرمائش و

میر غضب ہر چہ بفرمائید حاضر است این قدر
ہشت کہ پدر من میداند حکومت سنقر و کلیائی
بموجب فرمان شاد مال من است پیشکش مے کنم
بسرکار ہر چہ مصلحت میدانید بفرمائید اقلًا مالیات
من وصول مے شود از دست اشرار چند مے آسودہ
پئے عیش خود میروم ۛ

شاہ قلی میرزا - خیر تو آسودہ باش در این سفر من
دس بپدر تو و رعیت بدہم تا دنیا ہشت حاکم
و رعیت تکلیف تو شاہ را بداند و یاد بگیرند
حاکم کیست و حکومت چہ ۛ

ایرج میرزا - (از شب پا دو میشود مے آید دو دست
شاہ قلی میرزا را مے بوسد)

تصدق سرکار خان عمو ہیں طور است کہ میفرمائید
سنقر و کلیائی ہمہ پیشکش خاکپاے سرکار بندگ
انشاء اللہ انسال در نطل تزیبت سرکار ثواب
والا بعیرتے از براسے این خان زاد حاصل شود -
و عموم الالی آسودہ بشوند ۛ

(در یک فرسخے شہر سرسوار پیدا و نمایاں کلانتر و کد خدا
مرضا با دو بیست نفر سوار رسیدہ از دو طرف صفت کشیدہ
میشود تا شاہزادہ میرسد) ۛ

ایرج میرزا - (پیش مے آید و معترفی مے نماید) - خان عمو

این کلانتر و آل یکے کہ خدا مرثا است پیشواز
آمده اند ۛ

شاه قلی میرزا - احوالت خوبست کلانتر شائزاده
ایرج میرزا تعریف و توصیف شما را در راه زیاد
کرده است انشاء اللہ ما نیز التفاتنا خواہیم فرمود
بشرطیکہ خدمات دیوانی بصدق باخجام برسد ۛ

کلانتر و کہ خدا مرصفا ہر دو باہم - خداوند سایہ
سزگار نواب والا را از سیر این فقرا کم نہ گرداند
و بر عظمت و شوکت و اقبال بیفزاید ۛ
دشمنیک بہ آبادی رعایا از دو طرف راہ صفا کشیدہ
سربازا سلام نظامی کردہ و رعیتا قرابانی گوشتند
میکشند دعا و ثنا گویاں در کمال شکوہ و جلال شائزادہ
را داخل عمارت مے کنند ۛ

شاه قلی میرزا - (خطاب بایرج میرزا) - ایرج میرزا
اوضاع این ولایت بنظر ما منظم نئے آید - بوسے
شرارت و افساد از اینجا بدماغ میرسد - این فقرہ
باہالی سنقر پوشیدہ نامد کہ مثل شاہ مراد میرزا
ما از تفصیرات این مفسدین اغماض نخواہیم داشت
و سکوت نخواہیم کرد بلکہ یک تفصیر را دو تشبیہ
خواہیم نمود بے نظمی در ولایت یعنی چہ ما قانونها
در باب نظم ولایت مے نویسیم و اجراء آل را

از کلانتر بیخوابیم و الا آدم گشتن اشکال ندارد و
 ثانیاً کلانتر این را ہم بدانند کہ تا وہ روز مالیات
 ائصال تا وینا بہ آخر بلا حرف باید وصول شود۔
 تمام و کمال بدون نقص و نقصان عذر کے لئے
 پذیریم البتہ حکماً میگیریم +

کلانتر و کہ خدا مرضا۔ (ہر دو باواز بندے گویند)۔
 انشاء اللہ تعالیٰ در کمال عبودیت و بندگی
 اطاعت خواہ شد +

نامور خاں و شریف آقا۔ (ہر دو در خاتو سے آئند
 خدمت ایرج میزرا)۔ قزبان بد بازی بسیر ما
 آوردہ این مرد کہ واقعاً سببہ است انکار بیگنی
 راستی راستی فرمان قتل ما آوردہ است +
 ایرج میزرا۔ ما ما ما رفقاً بیچ بگوئید۔ بخدا
 خوب آزدوش +

نامور خاں و شریف آقا۔ سفاہت تماشا گنید
 این بابا باور گزوه است کہ عمارت شاہی مال
 کلانتر است خوب اگر چه اینجا را ندیدہ است
 آخر عقل میزرا این چیز ہا است کے رعیت این
 طور عمارت شانہ دارد بہیں خیالما دور نیست
 بد سلوکی نماید فحش محش بدہ بابا +
 ایرج میزرا۔ اے بابا فحش محش چه چیز است مگر

شما بچہ ہستید بگزارید چند روزے شاتہزادہ ہاں دماغ

و ما ہاں خیالہا خوش باشیم چہ عیب دارو ۛ

(صدائے گند پتھا کے شفیع بیگ را بیارو)

شفیع بیگ - (تبسم کناں داخل میشود سر فرود سے آورو) -

قربان بد اوضائے پیش کشیدہ اید بخدا دور

نیست این مرد آدم طناب رہیندازو این قدر

ہم آدم سفیہ سے شود ۛ

ایرج میرزا - شفیع بیگ آن موقع کہ من منتظر

بودم رسیدہ است حالا دیگر اول بازہیست -

کاریکہ از شما میخواہم این است میروی خدمت

خان عمو صحبت متفرقہ میداری و در این بین ہا

مگفتگوئے عیش و عشرت و آوازہ و رقص

سوزمانہا را تعریف بدین طورے باشد کہ

خان عمو میل بکنند یکشب مشغول عیش و

تماشاے رقص سوزمانی ہا را بکنند ہمیں کہ کار

باینجا کشید بگو ایرج میرزا طاؤس نام رفیقے

دارو کہ در رقص و آوازہ عدیل ندارو - خان عمو

بوساطت تو اورا حکماً از من بخواد بعد ازاں

تو کار نہداشتہ باش و تماشا کن ۛ

شفیع بیگ - ماشاء اللہ دماغ دارید شاہزادہ جان

این پیرمرو سوزمان میخواہد چہ بکند ۛ

ایرج میرزا - برو - خام مشو ایتمه اوضاع از برائے
 این روسے کار آمدہ است رکہ بخندیم ۛ

(شفیع بیگ بیروں سے آید یکسر سے رود خدمت
 شاہ قلی میرزا سر فرود سے آوے) -

شاہ قلی میرزا - ہاں شفیع بیگ گجا بودی در شہر
 چہ خبر است مردم از آمدن ما چہ میگویند تازہ
 گستر چہ ہست ؟

شفیع بیگ - قربان مردم را میفرمائید از نظم سرکار
 والا و از فرمایشات کہ شنیدند چنان تزلزل
 دارند کہ گویا اینها از اول حاکم ندیدہ بودند و
 این اولش است نفس نے کشند از ترس ۛ

شاہ قلی میرزا - ہا ہا ہا ہنوز چہ دیدہ اند من
 میگذارم این کلانتر فلاں فلاں شدہ بایں دماغ
 باشد تو بیس آقائے تو کہ شائہزادہ است و
 حاکم بقدر یک کلانتر اوضاع دارد؟ این عمارت
 باید مال حاکم ولایت باشد نہ از کلانتر پس اینها
 ہمہ از مستی و بے حالی آقائے تو است ۛ

شفیع بیگ - قربان بسر مبارک سرکار دُرشت میفرمائید
 ماشاء اللہ انگار سی سال است اینها را میشناسند
 این کلانتر کہ بنظر شریف سے رسد سالے شش
 ہزار تومان فقط از سوزمانہا میگیرد تا چہ رسد

بدیگراں البتہ از بد اخلاصے دیگر و عوارض و شر
و شلتاق اقلًا سی ہزار تو مان زد و بند وارد۔
آدم بہ این طور صاحب اوضاع مے شود و الا
از سجا جمع مے کند *

شاد قلی میرزا۔ اے راستی از سوزمانیہا بگو چہ طورند
آدم قابل در میان ایشان ہست کہ در نظر ما
پسندیدہ آید *

شفیع بیگ۔ قرمان سوزمانیہاے این ولایت را بیچ
جا ندارد تقریرے نیست باید دید اگر یک شب
بنظر مبارک برشد معلوم خواہد شد *

شاد قلی میرزا۔ بے مدتے است کہ ما عاری از
کار ہستیم و مشغول عیش نشدہ ایم شے را
مشغول باشیم گویا عیب ندارد *

شفیع بیگ۔ خیر چہ عیب وارد و نیا محل خوش گذرانی
است ہمہ عمر را با امر حکومت و زحمت مردم
نیتوان گذرانید گاہے فراغت و عشرت ہم
لازم است اما بشرطیکہ بفرمائید شاہزادہ ایرج
میرزا طاؤس رفیق خودش را کہ بسیار دوست
دارد و خوب میزند و خوب مے خواند و خوب
میرقصہ بیورد اگرچہ مشکل است *

شاد قلی میرزا۔ یعنی طاؤس اینقدر ما قابل است *

شفیع بیگ - طاؤس حقیقتاً طاؤس قیامت است ۛ
 شاد قلی میرزا - پس واجب شد دیدنش ہمیں الآن برو
 پیش ایرج میرزا بگو شائزادہ فرّوا شب مخصوصاً
 مہمان شامست سوزمانہا خبر بدهند بیابند مخصوص
 طاؤس ہم باید باشد عذر نے پذیریم ۛ
 شفیع بیگ - (بتعمیل بیرون مے آید خوشحال مے روو نزد
 ایرج میرزا) -

قربان کار درشت شدہ سرکار خان عمّو درشت
 شق کردہ حکماً فرّوا شب طاؤس را میخواہد ۛ
 ایرج میرزا - حالا خوب شد حالا خوب شد شفیع بیگ
 زود تر بفرست یارو را خبر کنند نامور خاں و
 شریف آقا را ہم مژدہ بده بگو حاضر باشند
 برائے خندہ ۛ

(پڑوہ انداختہ مے شود)

مجلس سوم

ایرج میرزا - (وقتیکہ شاد قلی میرزا سرگرم بادہ بود خود را
 بہ پہلوئے طاؤس رسانیدہ مے گوید) -

ہمیں کہ مجلس خلوت شد بہ دفعہ قائم سرفہ بکن
 ہر وقت از حیاط صدا بلند شد چراغما را خاموش
 کن و خود را بیداز بیرون در رو ۛ

شاہ قلی میرزا - پچھا شب گذشتہ یک قلیان ہم بیاورید
بکشیم و بخوابیم *

ایرج میرزا - (اشارہ بہ پیش خدمت، یکند کہ قلیان چوس
چاق کُنید) -

بے قربان قلیان نیل بفرمائید بندگان ہم مخلص
بشوند - خدا حافظ شما *

(بیرون آمدہ نامورخان و شریف آقا را حاضر کردہ
دستور العمل میدہ ہماں طور در میان حیاط منتظر
وقت است) -

شاہ قلی میرزا بہ طاؤس - برخیز لباسہاے مرا بکن
طاؤس - بچشم *

(بر میخیزد زمزمہ کناں پا را بر میدارد و با رقص آہستہ
رخشہاے شاہزادہ لایکے یکے میکند و سے اندازد دور -
سہ وقتہ سرفہ بلند میکند ناگاہ باشارہ ایرج میرزا از
توے حیاط سی چل تیر تفنگ خالی سے شود و از بالاے
پشت بام خوابگاہ شاہزادہ پانژوہ نفر چوہاے کلفت
در دست بز زمین میزنند و پا بر زمین میکوبند از این
طرف بآنطرف بام میدوئند - صدای - آئی دزد آئی دزد
بلند و طرپ طرپ صدای پیچید توے خلوت کہ در و
دیوار بلرزہ در سے آید طاؤس جلد بر فاستہ چراغہا را
خاموش سے کند و رخشہاے شاہزادہ را بر سے وارد و

در میرو و شاهزادہ دلاور از ترس افتادہ و غش میکند) ۛ
ایرج میرزا - (چراغ بدست مے آید) - اے پدر سوختہ ما چه
خبر است چه معرکہ است ؟

ایرج میرزا بشفیع بیگ - آخر این چه صدا بود چه
شدہ است باید تمہیدہ ۛ

شفیع بیگ - خیر قربان نقلے نبودہ است من تحقیق

کردم وقتیکہ سرکار تشریف بڑوید بہ قراولہا

میپارید کہ در خلوت را بستہ دُرُشت متوجہ

باشند دُرُوی و غلی مبادا در اول ورود شاهزادہ و

چنین شبے اتفاقے بیفتد از قضا قراول بہیں

خیال خوابش میبرد و تنفس مے شنود چشمش را

باز میکند یک سفیدی مے بیند - سگ سفید مے

از دیوانخانہ میآید و میرو د با نظرہا چوں قراول

خواب آلود بودہ بخیاالش آدم است یا دُرُ است

این بود کہ چنین مشدہ است ۛ

(بایں حرفہا شاہ قلی میرزا بحال مے آید)

ایرج میرزا - خان عمو چوں ایشب از اینجا صدائے

بلند شدہ است فرود انشاء اللہ سلام نشستہ

یک قدرے مرؤم را ترسانید ۛ

شاہ قلی میرزا - بلے بلے بلے یک ہچمو چیزے

ضروری است ۛ

ایرج میرزا - جا ہم دارد این پدر سوخته کد خدا مرضا
باکلا نثر بد شده است در ایصال مالیات اخلاص
مے کند ۛ

شاہ قلی میرزا - بے وقت است باید پدر این
دو نفر را در آورد شفیع بیگ ضیح زود کد خدا
مرضا را حاضر کن ۛ

(یک دفعہ کد خدا مرضا از دور پیدا میشود شائزادہ بصدائے بلند)
اے پدر سوخته سفید از این کار ہا دست بردار و

الّا بجان ایرج سرت را ببرم ۛ

کد خدا مرضا - خیر تر زبان بسر مبارک بندہ

آخر خلوت عرض میکنم ۛ

شاہ قلی میرزا - اینجا تا من تو را

(ایرج میرزا بر میخیزد برود کہ مردم پراگندہ شوند)

کد خدا مرضا را بگوئید بیاید ۛ

(کد خدا مرضا مے آید)

عرض کن چہ میگویی ۛ

کد خدا مرضا - قربانت شوم من نوکری کردہ ام چنین

نیست کہ من از این رسومات بے اطلاع بودہ باشم

اما چہ کنم تقصیر سرکار ایرج میرزا است کہ از اول باین

کلا نثر رو داوہ است حالا باو ہم اعتنائے نئے کند

مالیات را بمن واگذارید بفرمائید چہار صد تومان

سرکار نواب والا پیشکش میدہم صد تومان بائرج
 میرزا پنجاہ تومان بشفیج بیگ نوشتہ میدہم تا
 پست روز دیگر دینارے از مالیات نماند *
 شاہ قلی میرزا - برادر نوشتہ شش صد تومان بائرج
 من بنویس بدہ پست روز زیاد است تا پانزدہ
 روز باید برسانی البتہ بدون خلاف *
 (کہ خدا مرضا قلم بر میدارد نوشتہ شش صد تومان :
 اسم شاہ قلی میرزا مینویسد و مہر میگذارد)
 شاہزادہ نوشتہ را بگیرد و ضبط سے کند) *
 ایں کلانتر بسیار آدم بد ذاتے بودہ است *
 شفیع بیگ - بے بہی طور است کہ میفرماید - نفع
 سرکار والا کیماست خوب میشناسد آدم را انصافاً
 کہ خدا مرضا آدم است چہ دخل دارد *
 شاہ قلی میرزا - ہاں آقا شفیع دیدی دنیا چہ خبر است
 برو بہ آفات بگو مردم ایں قسم حکومت میکنند -
 مثل شما یاد بگیرید *
 شاہ قلی میرزا - (خطاب بجاہرین) - حضرات شما کلانتر و
 کارگذار سنقر و کلیان را ملاحظہ بکنید سوائے تغلب
 و افساد و خیانت بدیوان خیالے ندارد و آخر
 خود را بکشتن خواهد داد خدا بکند در دست ما
 اتفاق نیفتد *

کلانتر۔ قزبان بخا سرکار را مشتبه کرده اند من دشمن
دارم در کار دیوانے من اخلال میکنند این کد خدا
مرضا نمیدانم چه عرض تا
(شاه قلی میرزا پا میشود قدرے راه میرود کہ مردم
پراگندہ و غارت بشود کلانتر پیش مے آید و عرض
مے کند) «

قزبان شوم بفرمائید شفیع بیگ ہم حاضر بشود
آنم عرائض خانہ زاد را بشنود
شاه قلی میرزا۔ عیب ندارد شفیع بیگ را صدا کنید
(شفیع بیگ مے آید)

کلانتر۔ آقا شفیع بیگ شما خوب از وضع امورات را میں
ولایت اطلاق دارید بنک سرکار شاهزادہ آیا
مے شود کہ مثل مرضا آدمی بیاورند با من ہم چشم
قرار بدیند من کسے ہستم کہ مالیات دو سالہ را
از جیب خود میتوانم رد ہم و بکسے محتاج نباشم
اما مرضا «

شفیع بیگ۔ خیر من بارہا در خیرخواہی عرض کرده ام
شما سچا مرضا سچا آنم داخل آدمہا شد «
کلانتر (شاهزادہ)۔ قزبان شوم مختصر این خانہ زاد
را بہ مرضا نفروشد ہزار تومان سرکار دو بیت
تومان بایرج میرزا صد تومان ہم بہ شفیع بیگ

پیشکش میدہم و پنجروزہ ہم نمیرسانم بشرطیکہ تا
آخر ماہ دینارے از مالیات بزین مانند ما کہ خدا
مرضا لازم نداریم ۛ

شفیع بیگ زود بشاہزادہ اشارہ میکند کہ قبول کن
شاہ قلی میرزا۔ بسیار خوب بسیار خوب نوشته است را
منویس و مہر کن بازواج پدرم اگر از حرفت برنگشتی
و خلافت نہ کردی ہرگز بے انتظاتی در حق تو نخواہد
شد سهل است کہ جلعت نایب الحکومتی خواہی
پوشید از لیاقت ایرج میرزا ہم چشم آب نیخورد
برو برو در فکر سخواہ باش و جبہ لازم داریم ۛ
کلانتر۔ بے قربان چشم ۛ

(سرفرد مے آورد بیروں مے آید)

(پڑوہ انداختہ مے شود)

مجلس چہارم

(کلانتر وہ روز دیگر خود را بشاہزادہ نشان نہ دے۔
شاہ قلی میرزا از کج خلقی ہوسے پول از حالت طبیعی
بیروں میرود ایرج میرزا و شفیع بیگ را احضار میکند ۛ
شاہ قلی میرزا۔ ما از طهران نیامدیم کہ این کلانتر رو باہ
صفت مارا ریشخند نماید پدرم فرود ناخنہایش را
بیگیرم زیر چوب میکشش ۛ

(، ہمیں کہ کلاتر از دور پیدا سے شود)

شاہ قلی میرزا - (دو زانو راست سے نشیند دست بریش و
بیل سے کشد) -

آ سے کلاتر پدر سوخته کار بجائے رسیدہ است کہ
نواب مارا مثل تو تشریحے نماید فراش چوب بیاورد
و کلاتر را بہ بندید ۛ

(فراشاں کلاتر را انداختہ پایش را بفلک میگذرانند - دور سے
چوب بدرونے بچوب فلک میزنند یا نئے زند کسی صد نفر
الواط مزبور دست بچوب و چاق و شمشیر و طپانچہ میریزند
تو سے جیاط فراشما و الواط میریزند ہم و ہر وقت تیر تفتگ
خالی میشود یکے دو نفر میانند رو سے ہم بزین صدے بگیر با بگیر
کلاتر در میان اینما مے بکش مے بکش سے زند ۛ

ایرج میرزا و شفیع بیگ جلدی شائزادہ را بژوہ
در آنطرف کفش کن تالار در میان خلا انداختہ در خلا را
مے بندند و مفضل میرزند سیاستند دم در خلا کہ
شائزادہ را محافظت نمایند - الواط باشارہ ایرج
میرزا هجوم آوردہ بطرف خلا و فریاد سے گنشد ۛ
شاہ قلی میرزا - دور تو سے خلا از ہول جان گاہ ریش
مے کند و گاہ نظر سے گند و گاہ بیہوش سے شود در
این بین باز الواط هجوم آوردہ در دم خلا مٹخہ ایرج
میرزا را میگیرند - شاہ قلی میرزا از سوراخ در نگاہ

میکند بزبان حال -

ایرج قربانت شوم امان انت پچھایم یتیم میانہ پ
ایرج میرزا - بابا مزدوم انصاف بدہید من چہ تقصیر
دارم من چہ شائزادہ در رفت من چہ خبر دارم پ
(بہ الواط) - بابا جانم آرام بگیرید و قدرے
حوصلہ بکنید مٹا کہ این بیچارہ را خواہید گشت
امروز نباشد فرّوا باشد پ

(الواط بہ بہانہ جستجو سے روند)

شفیع بیگ و ایرج میرزا - (زود در خلا را باز کردہ
و شاہ قلی میرزا را گرفتہ بیرون سے کشند) پ
زود باش بیا جایت را عوض کنیم زود مٹند برو
اے دای خانہ ام خراب حالے آئند پ
شاہ قلی میرزا - (پامایش سے پیچہ ہم دے آفتد
برے لیزد دے گوید -)

نیتوانیم راہ بریم پالے ما از حرکت افتادہ است
آشفیع و خلیم شاش داریم زود باش مارا بجائے
برساں پ

شفیع بیگ - (زود شائزادہ را بطولیہ سے رساں
با ایرج میرزا بازوے نواب اشرف والا را گرفتہ
بلند میکنند میگزارند توے آخر پالانے برویش میگزارند)
شائزادہ جان و خلیم نفست در نیاید کہ ہمہ بگشتن

خواہیم رفت *

شاہِ مقلی میرزا - چشم شفیع جان چشم *
(باشارو ایرج میرزا سرباز و نرزش مخلوط ہم باز
ہجوم میاوردند بطرف طویلہ یکے داد میکنند یکے نقش
مے دہد نواب والا از زیر پالان توے آخور کہ یکے
از اواط یک تیر تفتنگ خالی میکنند بطویلہ کہ یک
دفعہ وہ دوازده انب از صدائے تفتنگ ہراساں شدہ
افسارہ را پارہ کتدہ یافتند ہم یکدیگر را لکہ مینزند
و صدا میکنند *)

شفیع بیگ - (بحالت شائہزادہ ترحم آوردہ میدود پیش ایرج میرزا)
قریبات شوخی بس است دیگر مزد کہ مزد *
ایرج میرزا - شریف آقا را صدائے کند *
(شریف آقا سے آید خندہ کناں)

حوب بلائے سیر این بیچارہ آوردید بس است حالا
دیگر وشت بسر کنیم بروو کلکش کتدہ ریشود *
(ایرج میرزا و شفیع بیگ نواب والا را از بطویلہ بیرون
میاوردند ہر یک از یک طرف بازویش را گرفتہ
مے نشانند توے تالار) *

شریف آقا - (یعنی کہ خدا مرضا) - قربان الحمد للہ قدرے
تشویش کتر شد پانصد نفر تفتنگ دار از دہات
رسیدند گذاشتند در دم در و اواط ہم اگرچہ قدرے

کتر شدہ است اما پدر سوختا سخت ایستاد و ائند۔
بیچ ترس و اہمہ ندرند ۛ

در این ہنگام دوسہ نفر از آدمہائے شریف آقا
سرو صورت خون سے دوئد سے آئند ۛ

یکے از آٹھا۔ قرآن خلعت و انعام مارا ایتھات کنید
الواط زور آورده بودند کہ بیایند تو زدیم سہ نفر
از خویشہائے کلانتر را گشتیم و خدمت کردیم ۛ
ایرج میرزا۔ (در کماں و حشت دو دستے بزانو میزند و میگوید۔)
اے وائے دیدید چہ طور خانہ ام خراب شد حالا دیگر
جمیع اقربا و کسان کلانتر یقیناً بخونخواہی خواہند آمد
و مارا خواہند گشت اے واد بیداد ایٹکہ بدتر شد
سلامت خدمت نہ کنید ۛ

شاہ قلی میرزا۔ (مجدداً باز بدنش مرتعش شدہ چشمہائش کج
شدہ بیہوش سے شود باز چند نفر شاہزادہ را مالیدہ بحال
سے آورند) ۛ

ایرج میرزا بشریف آقا۔ شریف آقا وقت خدمت
است تدبیر سے رہن مارا ازیں ورطہ خلاصی بدو ۛ
شریف آقا۔ بلے دیگر جائے ایستادن نیست آنچہ
بمقل من سے رسد این است کہ دو دست چادر
چاقچور زنانه بیاورند سترکار توآب والا با یک نفر
از نوکرہائے پوشد از این در پشت خلوت نزدیک

بدنہ قلند کسے آجیا نیست میروند بیرون شہر
 بعد شفیع بیگ اسباب و اوضاع و آدمہائے شائہزادہ
 را بر میدرد میروند میرسند شائہزادہ و بہ را
 ترتیب شائہزادہ اند این میان بیرون میروند +
 شاہ قلی میرزا - بہ بہ پارک اللہ ہزار آفرین تذبیر
 اندیں بہتر نے شود انشاء اللہ ہمینکہ اسبابہا من
 رسید سوار میسوم میرانم یکسر بقصر شیریں
 چند روز و آجیا ہستم تا قدرے خرابے من
 برسانید بہ

(ہمیں تذبیرات شائہزادہ را بیرون سے گنڈہ اندیں
 دزطہ خلاص سے شود بیچارہ جانے بدر سے برد و
 سے رووے)

(پڑوہ انداختہ سے شود)

ناظم الدولہ میرزا ملکم خاں

سیاحت نامہ ابراہیم بیگ

نمبر

قزوین

بارے کاشکے ما رو بہ قزوین در تگ و پو در آمد۔
 از رفیقِ راہ پُرسیدیم، اشم شریف شہا؟ گفت، حاجی
 غلام رضا۔ او ہم از من پُرسید، گفتم ابراہیم۔
 گفتم کجائی ہستید؟ گفت قزوینی۔ دیدم خوب است
 رفیق ما براہ بلد است۔ این راہ از طهران تا قزوین
 بجلی تعریف دارد۔ راہ ہمہ جا راست و منزلہا خوب
 و آراستہ، در حقیقت مے توان گفت کہ بہترین
 راہ مای ایران است۔ حاجی غلام رضا دہات
 عرض راہ و ایست گاہ را یگان یگان ما تعریف
 مے کند۔ در ہر منزل بہ ورود اشہا را عوض کردہ
 ما را معطل نے کند۔ یک شب در میان راہ منزل
 کردیم۔ ہر گونہ اسباب راختے برائے مسافرین مہیا
 است۔ بہ رسیدن ما سوار آوردند۔ چائے دم کردیم۔
 خدمت گاراں بہ قاعدہ سوال و جواب مے کند۔

از نماز صبح اشیان را بشتند، سواره شده براہ افتادیم،
 قریب نماز شام بہ قزوین رسیدیم۔ از حاجی پرسیدیم
 در کدائیں کارواں سرا منزل کُنیم بہتر است؟ گفت
 در اول شہر مہمان خانہ بہت، آن جا برائے شما خوب
 و مناسب است، اگر در آل جا منزل کُنید راحت
 مے شوید۔ رسیدیم بہ مہمان خانہ، دیدم واقعاً جائے
 خوب است۔ اطاق ہائے متعدد دارد۔ یکے را ہما
 دادند شبے بدو قرائی کہ خیلے اتران است۔ با
 حاجی خدا حافظ کردیم۔ او رفت۔ خدمتگار مہمان خانہ
 سگاور حاضر کرد و گفت، برائے شام چلو مے خواہید
 یا پلو؟ گفتم مگر آشپز خانہ و طعام ہم دارند؟ گفت
 ہمہ چیز بہت۔ گفتم اگر چلو با خورش جوہ بدہید
 بہتر است۔ گفت ہیشتم۔ چائے خوردہ نماز خواندیم،
 آنگاہ شام آوردند۔ فرودا حاجی غلام رضا بدین ما
 آمد، قدرے صحبت کردیم۔ ہنگام رفتن برائے
 فرودا شب از ما وعدہ گرفت۔ او رفت۔ ما ہم از
 منزل بیرون شدیم و گردش گناں رفتیم تا بازار۔
 این شہر قزوین وقتے پایے تخت بود۔ ولے حالا
 از رونق افتادہ، خیلے کشیف و خراب است،
 نسبت بہ شہر ہائے فرنگستان دہکدہ ہم بہ شمار
 نئے رود، زیرا کہ شہر ہائے اروپا در و دیوارش را

نیز گوئی روح و جس ہست از کثرت آمد و شد مردم
 و اشتغال بہ معاملات، شخص بروفق تجارت آنجا
 پے تواند بُرد۔ یک نفر را در ہمہ شہر بیکار نے
 توان وید۔ ہمہ مشغول کار و در فکر آبادیے مملکت
 اند۔ بالعکس در مالک ہر جا کہ مے نگری، مردمان
 تنبل و بیکار اند، کہ در ہر گوشہ جوق جوق نشستہ
 اند، شہر ہا ہمہ خراب و چوں گورستان است۔ اگر
 شخص بیدہ بصیرت بنگرد از در و دیوار شہر توان
 شنید کہ باواز بلند مے گوید "من صاحب ندارم، و
 برائے آبادیے من بیج اقدامات بکار نے برند"
 خیلے افسوس خوردم چہ مے توان کرد۔ بارے گفتم۔
 یوسف عثو برویم یک دکان آشپزے، لقمہ نامار
 بخوریم۔ دکان آشپزے سراغ گرفتیم۔ نگاہ کردم،
 دیدم از کثرت کثافت بدکان داخل شدن ممکن
 نیست، تا چہ رسد بچیز خوردن۔ برگشتیم، دیدم
 یوسف عثو مے گوید "ابطاے پدر سوختہ فرنگستان
 ہمہ دروغ مے گویند کہ میکروہائے ناخوشی از کثافت
 تولید مے شوند، اگر چنان است، پس چرا ایناں
 بار این ہمہ کثافت ناخوش نے شوند؟" گفتم برویم
 بمسجد، نماز خواندہ برگردیم بہ منزل، نامار را ہم
 در آنجا بخوریم۔ رفتیم بمسجد شاہ، در حقیقت مسجد

خیلے عالیست، اما چہ فائدہ، چنانکہ از بیروں باشکوه
 دیدہ می شود اندرونش صد چنڈاں پریشان است،
 حصیرا ہمہ جا پارہ پارہ، چنڈ تن نشسته انار میخوردند،
 و در گوشہ دیگر خر بیزہ نخوردہ پوشت و تخمهایش را
 ریخته بودند بطوریکہ پناہ بر خدا بیچ مسلمان غیرتشدے
 پیدا نمی شود کہ از دیدن آن وضع ناگوار خود را از
 گز یہ باز دارد۔ با خود گفتیم، خدایا! این جا مقبرہ
 اسلامیان است، این بے حیثان چرا حرمت او را
 نگاہ نمی دارند؟ این خانہ است کہ شرفِ اسلامیت
 از اینجا باید منتشر بشود۔ آخر در مضر و اسلامبول
 ما مسجد و جوامع را دیدہ ایم، کہ ہمہ با فرشہاے
 گرانہا مفروشند، و از در و دیوار رواج طیبہ آسمان
 بلند است، مؤذن و خدام متعدد دارند و اوقات
 پنجگانہ از تمامی مساجد بانگ اذان محمدی بلند است،
 در مقابل آنها بدینجا چکوہ مسجد و مقبرہ نام وہیم؟
 نے دائم چہ بلا بسر این بلت بد بخت رسیدہ کہ ہمہ
 کور و کرمشده اند۔ بالفرض گوئیم کہ افراد بلت عوام
 و جاہلند، آیا علما و حکما و سادات و بزرگان نیز
 این وضع را نے بینند، یا معنی مسجد را نے دانند؟
 در این مساجد نماز جماعت کثر ادا می شود، در
 ہر گوشہ چنڈ نفر دشمالی خود را بعوض جانماز پہن کردہ

سُفْرُوّاً نماز میگزارند، چونکہ زمین پُر از گِرد و غبار
 است ما نیز چنان کردیم۔ پس از اداے نماز از
 مسجد بیرون آمدہ، چند قدمے دُور تر دیدم رقیل و
 قال بلند است، دُرُشت گوش دادم دیدم صدای
 طَلّاب است کہ از مدرسہ بیرون مے آید۔ رفتیم
 توے مدرسہ، بنائے بسیار بزرگ و معتبرے بود۔
 میگویند کہ یکے از پادشاهان صفویہ ساختہ است۔
 بر سکوے یک حُجرہ آخوندے را دیدم وضو میگیرد۔
 اما در آن حُجرہ صدای دو نفر بغوغا بلند است۔
 باخو و گفتیم در حالتیکہ این آخوند مے بیند کہ دو نفر
 مسلمان دعویے مے کنند بیچ نکرده مشغول وضو است۔
 از حالت او تعجب نمودہ زنگاہ کردم۔ دیدم دو تن
 از طَلّاب در حُجرہ رُو برو نشسته، در دست ہر یک
 کتابے، مشغول جنگ و جدل ہستند، گاہ یکے
 کتاب را بہ شدت تمام بالا بُردہ، چنانکہ گویے بسر
 آن دیگرے خواهد زد، آن یکے نیز بہمان طور مفرکہ
 غریبے بود۔ از آن آخوند کہ وضو میگیرفت و حالا تمام
 کردہ مسح بیکشید، پُرسیدیم، جناب آخوند، ایناں چرا
 دعویے مے کنند؟ گفت دعویے نیست۔ گفتیم مگر
 ایناں را نھے مینی؟ گفت، مباحثہ میکنند نہ دعویے۔
 گفتیم چه مباحثہ وارند؟ گفت مباحثہ علمی۔ گفتیم

چرا این سخنها را به ملائمت و شیریں زبانی بہمدیگر
 نے گویند؟ گفت مگر باخندہ و ملائمت علم تو اس
 اموخت؟ گفتم بندہ عرض مکروم کہ بہمدیگر بخشند،
 بلکہ چنانکہ من باشا حرف میزنم این طور گفت و شنید
 بکنند۔ آخوند باختم ہرچہ تاثر از سرتا پاسے من
 من زگا ہے کرو و گفت، تو تڑکی؟ گفتم بے آذر باشانی
 ہستم۔ گفت اینست کہ چیز نے فہمی۔ برو، برو،
 اینجا محل تماشا نیست۔ ناچار گذشتم، اما در ہر حجرہ
 ہمیں ہنگامہ برپا بود۔ گفتم یوسف عمو برویم،
 در این منگت بہ ہرچہ زگاہ کنیم غم افزاشت۔ این
 یکے را من ندانستہ بودم کہ برائے آموختن علم باید
 داد زد، فریاد کرد، و نعرہ کشید۔ از مدرسہ چند
 قدمے فراتر نگذاشتہ بودیم کہ ناگاہ از طرف دیگر
 صدای، دور باش، بلند شد، از بانگ قرآشاں
 کہ چشم رپوش، برگرد، بالا برو، پائیں بیا، گوش
 آسمان کرے شد۔ دیدم از دو طرف صف قرآشاں
 است کہ مے آیند۔ در میان صفوف قرآشاں کالیکہ
 در حرکت بود، دیدم مزوم رو بدیوار کردہ ایشادند۔
 خلاصہ، مزوم تبعیت نمودہ روے بدیوار کردیم،
 و پشت بطرف کالیکہ ایشادیم۔ بیچارہ یوسف عمو
 کہ رو بدیوار کردہ ادباً رکوع مے نمود قرآشاں

خیال کر دند کہ استہزا سے کند۔ من ہم رو بدیوار
 ایستادہ بودم، یک وقت دیدم کہ بزنی بزنی است۔
 بسر و صورت بیچارہ یوسف عمو ہی نشست و سیلی
 و چوب است کہ از در و دیوار فرو سے ریزد۔
 بیچارہ ہی داد میزند، بابا! چرا سے زنی، تقصیر
 من چیست؟ من ہم پیش رفتہ، گفتم، بابا! آخر
 سئلانید، این غریب بیچارہ را چرا میزنید؟ گفتند
 این پدر سوخته بشا ہزادہ خانم بے ادبی کردہ۔
 ہی پدر سوختہ۔ کالیسکہ گذشت، قرآشاں ماندند کہ
 یوسف عمو را ببرند۔ من با خود در اندیشہ ام کہ
 خدایا چہ کنم۔ بہ این و آن بنا سے عجز و لاپہ
 گذاشتم، کہ بابا جان، بخدایے، این مرد غریب
 از اوضاع منکبت شہا بے خبر است، او بہ خیال
 خودش تعظیم کرد، دیدم بجائے نمیرسد۔ یک دفعہ
 بخاطر آمد کہ در اینگونہ موارد، بنا بعبادات زشت
 این منکشا، پول حلال ہمہ مشکلات است۔
 یواشکی پنج قران در آوردم، بہ محض دیدن اختیار
 از دست شاں رفت، چوں سوم نزم شدند، و آن
 مبلغ را از دستم گرفتہ در رفتند، ما ہم خلاص
 شدیم۔ اما یوسف عمو گزیان است، من ازو
 مجالت سے کشم، بارے بسخنان تسلیت آمیز ازو

و نجوئی کرده رفتیم به منزل، و بجای نامار ہی سیفار
 است کہ پے در پے مے کشیم و دود مے خوریم۔ با خود
 مے گفتیم، کہ اگر برائے فردا شب به حاجی غلام رضا
 وعده نداده بودم الآن ازیں شهر بیرون میشدم۔
 خلاصہ بیست و چہار ساعت دیگر از منزل بیرون
 رفتیم۔ فردا طرف غروب بود کہ آدم حاجی آمد۔
 از خد شکار مہمان خانہ پڑسید، کہ ابراہیم بیگ کدام
 است؟ نشان داد۔ آمد و سلام کرد و گفت،
 بفرمائید، حاجی منتظر است۔ دیدم یوسف عمو
 میل ندارد، گفتیم خوب نیست وعده داده ایم
 باید رفت۔ فردا انشاء اللہ از این جا حرکت میکنم۔
 برخاستہ ہمراہ آدم حاجی رفتیم۔ حاجی از دم در
 مارا پیشواز کردہ در نہایت احترام داخل اطاق
 نمود۔ دیدم وہ دوازده نفر مہمانان دیگر نیز ہستند،
 سلام کردہ نشستیم۔ بعد از مراسم احوال پرسی
 و خوش آمدی، از ہر طرف صحبت در گرفت۔
 یک نفر از مہمانان را کہ در صدر مجلس جائے
 داشت، یکے از حضار مخاطب داشتہ بہ آواز بلند
 گفت، جناب شمس الشعرا بتازگی چیزے انشا
 فرمودہ اید؟ گفت بلے، دیشب چیزے برائے
 نواب والا امیرزادہ نوشتم، فردا جمعہ است برودہ

حُضُوراً خِوَاهِم نِجَوَانْد۔ دِشْت کَرُو بِ بَغْل ، کَاغِذِے
 وِر آوَرُو ، رِنَا کَرُو بِنِجَوَانْدِن ۔ وِ دِر اَتَمَامِ ہر بَیْتِے اَز
 مَشْتَبِعِینِ صَدَاے ، بَارکِ اللہِ اِحْسَنَتِ ! اِحْسَنَتِ !
 اِسْتِ رِکِ بَدَلِ مِیْشُوْد ۔ یَکِے اَز اِنِ مِیَاں گُفْت ، آفَرِیْنِ
 بِنِجَالِ بَیْارکِ مُتَمَا ، ہا ہا ہا ، رِچِے خُوبِ گُفْتِے اَیْد ۔
 پَسِ رُوے مَنِ کَرُو رِکِ رِچِے طَوْرِ اِسْتِ مَشْہِدِی ؟
 گُفْتَمِ بَہْدِہ اَز اِیْنِ رِچِیْزِہَا نَمِے نَفْتَم ۔ گُفْتِے رِچِے طَوْرِ
 نَمِے نَفْتِی ؟ کَلَامِیْسْتِ رِکِ سَرَا پَا رُوحِ اِسْتِ ۔ گُفْتَمِ بَیْجِ
 رُوے نَدَارُو ، اِیْنِ شِیُوْدِ گُتھُ شَد ۔ بَہَاے اِیْنِ سُنْحَانِ
 وِر رُوغِ وِر بَیْجِ جَاے دُنِیَا یَکِ دِیْنَارِ نَمِے دِہَنْدِ ، مَگَرِ
 وِر اِیْنِ مُتَمَا ، رِکِ سَبَبِ آتَمِ بَیْجِزِ بَیْکَارِی وِ بَیْکَارِی
 وِ بَے نَمِی وِ عَقْلِ نِیْسْتِ ، رِکِ نَطَالِے رَا دَانِشْتِہ وِ
 نَفْہِیْدِہ بَعْدَالْتِ ، جَاہِلِے رَا بَفْضِیْلْتِ ، وِ لَیْطِے رَا
 بَسْخَاوْتِ ، سَتَایْشِ کُتْہِ ، وِ سَبَبِ بَانْفَتْنِ اِیْنِ وِر وِغَمَاے
 بَے مَعْنِی رِیْزِ بَر خُودِ ہِ بَالِی ۔ زَمَانِ آتَمَاں نِیْسْتِ رِکِ
 مَرُو دَانَا بَدِیْنِ سُنْحَانِ فَرِیْفْتِہ شُوْد ۔ شَاعِرِی ، یَعْنِی
 مَدَاحِی کَسَانِ نَا سَرَاوَارِ ، مَانِشْدِ آں خُوشنَوِیْسِ اِسْتِ رِکِ
 کَشْشِ کَا فِ ، وِ یَا دَا مَرُوْدِ نُونِ رَا خُوبِ مِے کَشْدِ وِ
 نِیْکُو مِے نَوِیْسِد ۔ دِیْگَرِ اَمْثَالِ اِیْنِ کَارِہَا چُنْدَاں اَز فِضَائِلِ
 اِنْسَانِی مَعْدُوْدِ نِیْسْتِ ۔ تُو مَطْلَبِ رَا دُرُشْتِ بِنَوِیْسِ ،
 گُو کَشْشِ کَا فِ کِجِ بَہْتِہ ، ہَمِہُ مُتَصَفَاں مِیْگُوئِنْدِ رَا سْتِ اِسْتِ ۔

امروز بازار، مار زلف و سنبلی کاکل، کساد است،
 موے میان درمیان نیست، کمان آبرو شکسته،
 چشمان آہو از بیم آن رشتہ است۔ بجائے خالی
 لب، از ذغال معدنی باید سخن گفت، از قامت چوں
 سرو شمشاد سخن کوتاہ کن، از درختان گرو و گاج
 جنگل ما زندراں حدیث رال، از دامن سپیں براں
 دشت بکش، و بر رسیںہ معاون نقرہ و آہن بیاویر،
 بساط عیش را بر چیں، دستگاہ قالی بانی وطن را
 پهن کن۔ بادہ عقل فرسائے را بے سائے بے جیا
 واگذار، تجارت تریاک وطن را ترقی و رواج بدہ،
 حکایت شمع و پروانہ گنہ شد، از ایجاد کارخانہ
 شمع کافوری سخن ساز کن، صحبت شیریں باں را
 بددوشداں واگذار، سرودے از چغندر آغاز کن
 کہ مایہ شکر است۔ و انحصار این قبیل خیالات فاسدہ
 را کہ مخجل اخلاق اخلاف است بہل، گفتار از حبت
 وطن، ثروت وطن، از لوازم آبادیے وطن،
 ترانہ بساز۔ ازیں شاعری کہ پیش گرفتہ اید برے
 دنیا و آخرت شمارچ فائدہ حاصل تواند شد؟ وطن
 شما از مظالم این محکام بے مروت چناں خراب
 شدہ کہ دیگر آبادیے آنرا تصور نتوان نمود۔
 این امیر زادہ ظالم کہ شما اورا در صدق ثمانیے

حضرت یوسف، و در جلالت شان بالا تر از حضرت
 سلیمان نبی تعریف کرده اید، بیداد گریست بے
 ترحمیت، که امروز در بازار از شامت مادر آن غدار،
 که شما با یوسف پیغمبرش قرین داشته اید - بسیر
 این یوسف بیچاره چه بلاها که نیاوردند - از چوب
 و مشت و سیلی و لگد بیج فروگذازے نہ کردند - و
 کسے پیدا نہ شد کہ بحال او رحمے کند و یا اینکہ
 از تقصیر او بپڑسد، ہرگاہے کشتند باز احدے
 نے پڑسد - خداے چشم را برآے دیدن احسان
 فرموده، بایستے آن خود را مشور دارد - بدست جمع
 بے پدراں چوب دادن و بجان مزدوم انداختن، کہ
 کور شو، دیدہ بہ بند، رُو بدیوار کن، چه معنی دارد؟
 این از آئین مسلمانان است؟ ہرگاہ تو شاعری، و
 از حکمت شعر خبر داری، سرگزشت امروزے مارا
 نظم کرده در شعر سمرکن، تا خلق بدانند در ایران
 چه است، باتفاق سائر امم، ایرانیان اولین قوم
 متمدن رُوے زمین بودند، و بیشتر از سائر ملل
 بعزت و افتخار میزیشتند، حالا چه شده کہ وحشی
 تر از ہمہ اقوام شان میدانند - و بیگانگان در ایشان
 بنظر خواری مینگرند؟ من خود ایرانی ہستم، پنج
 ماہ است بعزم دیدار وطن و زیارت بیرون مملکت

بد بخت رسیدہ ام، از بس ناملایمات کہ ہمہ روزہ در
 ہر طرف و در تمامی شعبات ادارہ ملک سے رہیم، ولم
 لختے خون شدہ، از خواب و عیش و نشاط و مانند ام۔
 ولے شمارا از این عوالم بے خبر سے رہیم، افسوس کہ
 خون در ابدان شما فسردہ گشتہ، از حیاتِ انسانی غافل
 مانده اید۔ وطن شما پائمال جور شدہ، از غایتِ جمل
 بیج در پے دفع آں نیستید۔ و علم و فضلے کہ دارید
 ہمیں بستن چند کلماتِ بے معنی بہمدیگر و بافتن بعض
 دروغماے بے فروغ دربارہ جمعے از ارازل ناس
 است، کہ بافندہ آزا ملک الشعرا، شمس الشعرا،
 نام دادہ در مجلس سے نشانید، و در مخاطبہ بندہ
 شما، بسر مبارک شما، و چما، و چما، خطاب کر وہ،
 شخص را مشتبه سے کنید۔ بے چارہ خیال سے کند کہ
 دانا ترین مردم رُوے زمین است، حال آنکہ
 جواب بیج بچہ کلمتی را در بحث معلوم و فنون
 متداولہ سے تواند بہدہ۔ فضیلتے کہ وارو ہمانا
 دروغ بانی و یاود درائی است۔ حالا سے دائم
 صاحب خانہ از شمس الشعرا خجالت سے کشد، تنہا
 یکے دو تن از مجلسیاں چناں سے نماید کہ بطرف
 من مایلند، اما سائربین سے خواہند مرا گشتہ ریزہ
 ریزہ کنند۔ یکے گفت، بابا، بگذا رید بحال خود،

اینان تُرکند، سادہ دل و بے تڑپیت باشند۔
 شام آوزوند صرف شد۔ بعد از تہوہ و غلیان
 مجلس مستغرق گشت، نوکر صاحب خانہ نیز، فانوس
 روشن کردہ مارا بمنزل رسانید۔ ہر چند کہ اول
 در خیال داشتیم کہ روز در قزوین رہانم، بے
 بعد از حادثہ یوسف عمرو دل از اقامت آنجا
 برکنده شد۔

سیاحت نامہ ابراہیم بیگ

نمبر ۲

مرانہ

بارے پس از اندک گشت و گذار بہ منزل
برگشتیم۔ در حین عبور از میدان دیدم انبوسے
از مردم در اینجا گرد آمده، آواز "یا علی" میگویند۔
گفتم یوسف عمو برویم بہ آنطرف بہ بینیم چه خبر است۔
پیشتر رفتہ دیدیم، جمع کثیری از مردم بازاری و
دہاتی حلقہ وار نشسته، جمعے نیز پشت سر ایشان
ایستاده اند، و در میان حلقہ دو نفر درویش و
دو بہ تن بچہ درویش مشغول بعضے اذکار و اورادند۔
یکے از آل درویشان گفت، ہر کس "یا علی" از این
بلند تر گوید، مولا علی در خائے قبر مونس او باشد،
خوش دست بہ دامن گذاشته بصورت جلی، نعرہ زد،

”یا علی“ تمام مزدوم نیز کہ قریب بہ دو بیست نفر
 ہوئند، بتقلید او بہ یکبار نعرہ ”یا علی“ کشیدند۔ بعد
 از آن دیدیم، درویش از زیر عبا کے خود دوسہ جعبہ
 بیروں آڑوہ، از یک طرف بخواندن افسوں،
 و از طرف دیگر بہ باز کردن سر جعبہ مشغول
 شد۔ ہی مارا سے سُرخ، سیاہ، رنگا رنگ بود
 کہ از جعبہ بیروں سے ریخت و بہ نشاست
 گوناگون مترنم بود و سے گفت، افسوں خواندم
 بی بیروں بہ عشق حیدر صفا، حلوا، حلوا مار،
 گرزہ، گرزہ مار۔ ازیں سخنان بے سرو بن چنداں
 گفت کہ دہنش کف کرو، و در آن اثنا یکبار
 مزدوم گفت، کہ ہمہ دستہا را بلند کشید؟ تا ما
 اطاعت کردہ دستہا را بالا بردند، چنے من و
 یوسف عمو ہمہ دستہا را بلند کردیم۔ پس از
 خواندن بعض دعایا، گفت، ہمہ دستہا را پیچ
 برند؟ ہمہ متابعت کروند، ما نیز چنین کردیم۔
 باز قدرے دعا کردہ گفت، ہرچہ بدشت تاں
 آمد، بیش ازید بفرکہ سولا۔ دیدیم ہی پول سیاہ
 است، نیم شاہی و یک شاہی، مثل باراں
 از چہار طرف بہ بیان حلقہ سے بارو، من ہم
 نیم قرانے انداختم۔ دیدیم یوسف عمو سے خندو

و لے یک عباسی ہم خودش ائد ائمت - مزو کہ قلندر،
 این عوام الناس را چنان ترسانیده است کہ مافوق
 آن را تصور نے توان کرؤ۔ عوام چنان گماں میبرد
 کہ اگر بگفتہ آن عمل بکنند و پول بدهند، در دنیا
 و آخرت راستکار نخواهند شد ۛ

بارے این دیو سیرتاں درویش صورت، ہم
 عوام بیچارہ را در سہ ساعت در زیر آفتاب
 از کسب و کار شان باز گذاشتند، و ہم آنچه
 از نقد بر خود شان لازم بود از دست شان گرفتند۔
 ولم بحال آن مردمان سادہ دل خیلے سوطت، با خود
 میگفتہ، سبحان اللہ، عجیب عالی است۔ عجباً!
 بزرگان این مثلکت ہم کور و ہم کرتند، یا اینکه
 معنی حکومت را نمیدانند مقصود از تشکیل حکومت
 بجز از این نیست کہ بیچارہ عوام را از تسلط اینگونه
 عولان بادیه شرارت محافظت نمایند۔ خلاصہ باز
 در دایے گندام تازه شد۔ گفتہ یوسف عمو بس
 است۔ از سیاحت اینجا ہم سیر شدیم، برویم
 منزل منزل رفتہ و پس از نماز و خوردن شام
 خوابیده صبح برخاستیم، بعزم سیاحت شہر ارومیه
 سوار شدہ راندیم بہ سمت کنار دریاچہ ارومیه۔
 طول و عرض این راہ ہمہ باغات انگور و

سائے میوہ سے سر درختے است، و ہمہ جا دیات
 بزرگ معتبر از ہر سوے نمایان است۔ خلاصہ،
 نزدیک شام کنار دریا چہ ارومیہ رسیدیم۔ کشتی
 حاضر بود بسوے جزیرہ بحرکت آمد، طرف غروب
 جزیرہ رسیدیم، کشتیان کہ بارش ہمہ گوسفند
 بود آنها را بیرون آورد۔ ما نیز پس از ادائے نماز
 و خوردن شام خوابیدیم۔ سحر گاہاں کہ بیدار شدیم
 خود را در کنار دریا و نزدیکے شہر ارومیہ دیدہ
 بے درنگ بیرون آمدیم۔ از راین جاتا شہر دو فرسخ
 راہ است۔ فوراً دو رالاع کرایہ کز وہ عازم شہر شدیم۔
 پس از دو ساعت طے مسافت شہر رسیدہ در
 کاروانسرائے گلشن نام منزل کردیم۔ آن روز را
 بیچ جائے رفتیم۔ بعد از نماز یوسف عمو گفت،
 من خام بیروم۔ گفتیم خود میدانی برو۔ او رفت،
 من ہم در سخن کاروانسرا قدم میزدیم، در پیشگاہ
 حجرہ دیدیم شہزہ و کشمیس زرد پاک کز وہ برائے
 فرستادن بہ مالک روس بہ قوطیہا پر سے کشند۔
 قدرے بتاشائے آن ایستادم۔ دیدیم در میان راین
 مزدوراں کہ بہ پیر کردن قوطیہا مشغولند نیل و قال
 است۔ بعدے کہ نزدیک است کار بشت و سیلی
 بکشند۔ درست گوش دادم، دیدم یکے میگوید کہ راین

نعمتیاں تمام بے غیرتتہ۔ دیگرے از آن طرف گفت،
 از حیدری بے ناموستر در وٹیا کیت، مگر از یادت
 رفتہ، در فلاں دعویٰ از پیش ما چوں روپاہ گریختند؟
 آن وقت مرا نیز بیاد آمد کہ وقتے پدر مرحوم
 نقل مے کرؤ، کہ در بشارے از شہرہامے بزرگ
 ایران، در میان امالی جنگ حیرری و نعمتی ہست و
 ہوا خواہی این دو نام، کہ بیچک از غوغایاں نے
 شناسند، ہمہ سالہ نوعنہا ریختہ، و بسا مے شود کہ
 طرف غالب بخاہنا و دکاکین مغلوبین افتادہ از غارت
 اموال نیز خودداری نے کنند۔ از صاحب انبار کشیش
 پڑسیدم، چرا ایناں را ساکت نے کئی؟ در سر
 این دو راسم مجہول المعنی ایئمہ خصوصت چیت؟
 مگر ایناں اہل یک مثلکت و برادران دینی و
 وطن ہمدیگر نیستند؟ بیچارہ در پاسخ آہ سروے
 کشید و گفت، برادر عزیز، نصیحت نمودن بدیں
 جملہ تکلیف من نیست، پسہ دادن تکلیف علما
 و عقلاے شہر است، افسوس کہ آن بے انصافاں
 ایناں را نصیحت نے کنند،
 بلکہ خود دامن زین آتش این فتنہ اند، زیرا کہ
 خود ایشاں نیز بعضے در طرف حیدریاں و برنے
 در سمت نعمتیاں ہستند، بوٹرہ مرثیہ خوانان

بے انصاف محرک، این فتنہ ہستند و چنان میختم
 این خصومت را در مزرع قلوب جملای قوم
 پاشیدہ اند کہ بتقریر نے آید۔ این است کہ
 بر قابت ہم دیگر کیسہ مرثیہ خواں را پر سے کنند،
 و در زینت و شکوہ تکایا بر یک دیگر سبقت می جویند،
 سینہ می کوبند، زنجیر می زند، سر می شکافند، غیرہ
 و غیرہ، کہ ہمہ خلاف شریعت و خصوصاً از رُوسے
 ریا است۔ اکثر مجتہدین عظام و علمای اعلام حرام
 می دانند۔ می بینید مساجد ما ہمہ خراب و غرق گرد
 و غبار است، غالب آثا و ر بشتہ ماندہ۔ این بے
 انصافاں در کوچہ و بازار و کاروانسرا و شوارع کہ
 ہر ملت و گروہی حق عبور و مرور را از آنجا ہا
 دارند معابر را بروے مردم بشتہ، و آنجا ہا
 روضہ خوانی می کنند و نام آثرا عبادت
 سے گذارند۔

گفتم برادر پیش میا و رخصتم فرما کہ از آن
 لب و دہان مبارکت ربوسم۔ در ایران مشا را
 اولین شخص محترم دیدم کہ ملتفت این نکات
 باریک و بدزو وطن و زومند است۔ در مدت
 سیاحت خود، کہ دیدہ ہر سوسے باز و گوش
 بطرف ہر آوار داشتہ ام، از این اثبہ ہموطنان

احدے را ندیدیم کہ این ناملایات را دریافته باشد۔
 امثال این سخنان نغز را از کسے نشنیدیم، مگر تو
 کہ دم مسیح داری، الحق زنده ام کزوی، خدایت
 زندگانی دراز بخشد +

از حمام رفتن یوسف عمّو چهار ساعت گذشته بود۔
 نیامد، نگراں شدم۔ رفتم بحوالی کاروانسرا، مکانها را
 تماشا نمودم، نزدیک بغروب بود یوسف عمّو آمد۔
 پرسیدم چرا این قدر دیر ماندی؟ گفت شما عند
 کزود آید کہ در ایران بحمام نروید۔ مقصود شما این
 است کہ بخزانہ حمام کہ آبش متعفن و بہہ کس
 داخل مے شود نروید، نہ اینکه بتوے حمام داخل
 نشوید۔ تماشای غریبے در حماماے اینجاست، باید
 فردا بخاطر من بحمام برویم۔ شما داخل خزانہ نشوید،
 در خارج شست و شو با آب سرد و تمیز ہم
 ممکن است۔ گفتم مقصودت از اینہہ اصرار چیست؟
 گفت شما بیاحت آمدہ آید و ہر چہ مے بینید
 مینویسید، در حمام اینجا ہم خیلے چیزاے دیدنی و
 نوشتنی ہست۔ گفتم حالا کہ شما مصلحت میدانیہہ چہ
 عیب دارد، فردا برویم۔ از قضا فرداے آنروز
 جمعہ بود، باتفاق یوسف عمّو رفتم بحمام۔ جامہ را
 عادت است کذہ رفتیم اندرول، چند قدمے

بر نہ داشتہ بودم کہ ناگاہ مزدے یک طاس آب
 بیایے من پاشید، یکے دیگر نیز بیایے یوسف عمو۔
 من تعجب گناں برودے یوسف عمو نگاہ کردہ
 معنی آب پاشی را بایا ازو پترسیدیم۔ گفت بایید
 در کنار حوض آب سرد بنشینیم، معنی آنرا بشما
 مے گویم۔ بد آنجا رسیدہ نشستیم۔ دیدم دور تا دور
 حمام سی چہل جائگ انداختہ مزدوم در روعے آنها
 دراز کشیدہ بدشت و پائے و بریش و سبیل و
 بزلف خود شاں حنا بستہ اند۔ یکے را چپوق و
 دیگرے را غلیان میاورند و یکے را چائے میدہند
 یوسف عمو گفت، آناں کہ بیایے ما آب پاشیدند
 دلاک ہستند، خدمت شست و شوے مشتریان
 با ایشان است۔ در تھے حمام چند تن دلاک
 دیگر نیز ہست، ایناں کہ یک طاس آب بیایے
 ما پاشیدند مال آناں شدیم، دیگرے حق خدمت
 ما را ندارد۔ من خریدیم، مطالعہ کنندگان خود
 مے دانند۔

خلاصہ، ما باید چناں منتظر شویم کہ استاد دلاک
 مشتریانے را کہ پیش از ما داشت، کیسہ و
 صابون کشیدہ از آں بر سر ما برسد۔ دیدم بقدر
 چہل پنجاد نفر مشتری و دہ نفر دلاک است۔

اقلًا باید سه چهار ساعت با انتظار نوبت بشینیم۔
 یوسف عمو گفت ترا مخصوص برائے تماشا کے
 این وضع آوزوم رک بغتہ من دیروز چرا دیر
 آدم۔ گفتم عجا، ہمہ روزہ چینیں است؟ یا امروز
 بتنا سبت بودن جمعہ، رک روز تعطیل است، مزدوم
 بحمام ریختہ اند۔ گفت ویروز نیز ہیں طور بود۔
 گفتند تمامی حمام ہائے شہر ہر روز چینیں است
 رک مے بینید۔ گفتم این مرداں چرا بدست و پائے
 خود شاں مانند زناں حنا بستہ اند؟ گفت میگویند
 یکے اینکے دست و پائے آدمی را حنا ہمیشہ نرم
 میدارد، دومی آنکے ثواب است۔ گفتم اینکا دلیل
 بیکاری و تن پشوریت، ہمہ ثواباں را تمام
 کردہ اند تنہا خضاب ماندہ است، ایناں قدر
 وطن داری رائے دانند، از لذائذ خدمت وطن
 بے بہرہ اند، نظر شاں کوتاہ، ہمت شاں پست
 است، سیر کردن شکم گزینہ ہزار مرتبہ از خضاب
 کشیدن و در حمام خوابیدن ثواب تراست۔ بارے
 دو نفر نیز در کنار حوض خضاب کردہ غلیان
 مے کشیدند؟ از یکے پرسیدم، آقا شما از اہل
 این شہر ہستیہ؟ گفت بلے۔ گفتم مقصود اینہمہ
 مزدوم رک بدست و پائے خود شاں حنا بستہ اند

چہیت؟ یک نگاہ بس مستعجابانہ بمن کردہ گفت،
 اول اینکه ثواب است - دوم دشت و پاسے آدم
 را نرم مے دارد - آہے سرد از دل درو مند زودہ
 محفتم، آقا جان، دوائے نیز پیدا کنید کہ دل شما
 را نرم دارد، تا چندے ہم در فکر ترقیات وطن
 و در پئے حفظ حقوق آل باشید - آے مردمان
 غفلت زودہ، شما در جائے بسیار باریک و خطرناکے
 واقع شدہ اید! دیروز بود کہ شرارہ بیداد شما
 عبید اللہ خشک و تر اطراف و حوالی راین شہر
 را سوزاندہ تودہ خاکستر نمود؛ امروز شما در پئے
 نرم کردن دشت و پاسے نگارین خود ہستید،
 و نصف روزے را در حمام، بکارے کہ زناں را
 در خود است بسر میرید - آنمزد در جواب گفت،
 معلوم شد تو عرب ہستی، عجب جائے برائے
 خود نمائی پیدا کردہ، کہ گفتہ اند "در غربت بلند
 پروازی در حمام تکبر و خود نمائی" مرد کہ تو خود
 بگدام رقت مے مانی؟ اگر در جائے مخفی یا در
 محرائے بسر تو قضائے وارد بیاید، از نقش
 تو کیست کہ در یابد، تو بگدامین مذہب و ملت
 منسوب ہستی، ترا باریں گداریں مذہب و فن و
 کفن نمایند؟ در تمامی اعضائے تو نشانہ از

مُسَلْمَانِی نِیْسَتْ - مَن اِکْر بَجَاے حَتَامِی بُوَدے تَرَا
 بِحَتَامِ رَاہ نئے دَاوَم - دِیْدِم کَا ر بَ نَقَطَةُ دِیْکَر مُنْتَهٰی
 شَد - دَر اِیْنَجَا رِشْتَةُ صُحْبَتِ رَا پِچْپِیْدَه بَخُوَد پَر دَاخْتَم -
 دِلْم تَنگی بَکْرِفَت - دِلَاک رَا صَدَا کَر دَم وَ حَقِ حَتَامِی
 رَا دَاوَه مَن وَ یُوْسُفِ عَمُوْ اَز حَتَامِ بَیْرُوں مُشْدِیْم ۛ

نظم
حج

Handwritten signature or scribble in the center of the page.

مناظرہ تیر و کمان

چوں فگندش بر آسماں پیوست
ماند از دست بوس شاہ زماں
بر زمین زد ہماں زماں خود را
بکمان گفت آسے کج ناراست
گاہ اندر کشاکشت دارند
تو من شد عصاے پیرے تو
کہ نگیرد کسے بدست ترا
نام تو بعد نام من گوید
با وجودے کہ صد من سنگی

شاہ تیرے کہ در کمان پیوست
تیر چوں دید از جفاے کمان
بیخود آنگند ز آسماں خود را
خوشتن را بقصد جنگ آراست
از کبھی کہ باشت دارند
پیری و بہر دستگیریے تو
ہست بے من بے شکست ترا
چوں ز تیر و کمان سخن گوید
پیش بازوے پڑ دلاں سنگی

جانب خود مکش بزور مرا

ز آنکہ خواہی فگند وور مرا

بر دلش زخمها رسید از تیر
بگذر از طعن گوشہ گیرے من
بشکنی زود گوشہ گیر شوی
بہر دیگران سپر چندیں

چوں کمان این سخن شنید از تیر
گفت تا کہ شکست پیرے من
گر تو ہم بعد زان کہ پیر شوی
خویش را بر فلک سپر چندیں

توند پہلو سے من شکار کئی بر سر رفتند دیدہ اند ترا تیز ماری و راست چوں کژدم ہر طرف کز ستیزے گزری بارگاہ بر نشانہ جا کزوی اہل عالم ازاں نشان سازند تیر چوں راست یافت قول کہاں باز عقد موافقت بستند	کار فرما منم تو کار کئی ازہ بر سر کشیدہ اند ترا ہمد رانیش سے زنی از دم سے زنی زخم تیز سے گزری باز کج رفتی و خطا کزوی کہ بگیرند دورت اندازند صلح کرد و جنگ خواست اماں ہم از رو سے مہر پیوستند
---	---

بیچ کار سے ز صلح بہتر نیست
بدتر از جنگ کار دیگر نیست

کشیدن موش شتر را

موشکے در کف مہار اُشتری
در رہود و شد رواں او از مری
اُشتر از چستی کہ با او شد رواں
موش غرہ شد کہ ہستم پہلوواں
بر شتر زد پر تو اندیشہ اش
گفت رہنمایم ترا تو باش خوش
تا بیامد بر سر جوئے بزرگ
کامدرو گشتے زبوں پہیلے شرگ

موش آنجا ایستاد و مُتَشک گشت
 گفت اے اُشتر رفیقِ کوه و دشت
 این توقف چہیست جیرانی چرا
 پارینہ مردانہ اندر جو در آ
 گفت این آبے است بس ژرف و عمیق
 من ہے ترم ز غرقاب اے رفیق
 گفت اُشتر تا بہ بینم حدّ آب
 پا در او بہناو آن اُشترِ شتاب
 گفت تا زانو است آب اے کور موش
 از چہ حیراں عشتی و رفتی ز ہوش
 گفت مورِ نشت مارا اژدہا ست
 زانکہ از زانو بہ زانو فرقت است
 گر ترا تا زانو است اے پُر ہنر
 مرا صد گز گذشت از فرق سر
 گفت گستاخی کمن بارِ دگر
 تا نسوزد چشم و جانم زیں شر
 تو مری با بیشل خود موشے بکن
 با اُشتر موش را نبود سخن

شکایتِ ایام

سگے شکایتِ ایام با سگے میگرد
 نہ رہینیم کہ چہ برگشته حال و رشکینم

نہ آشیانہ چو مرغان، نہ تله چوں مورال،
 قناعتم صفت و بجزو باری آرشینم

گرم و ہند خورم، ورنہ سے روم آزاد
 نہ ہیچو آدمیاں خشتناک بشینم

مرا نہ بزرگ زمستان، نہ عیش تابستان
 کفایتِ اشت ہیں پونستین پارینم

نہ در ریاضت و خلوت مقام میسازم
 کہ جائگاہ کلوخ اشت و شنگ بالینم

بلقہ کہ تناول کنم ز دست کسے
 رواشت گر یزند بعد ازاں بہ ثورینم

چو گزبہ در نر بایم ز دست مزوم رچیز
 در اوقتاوہ بود بیزہ بیزہ رشکینم

بجائے من کہ نشیند در این مقام رضا،
 برابر اشت گلستان و تنل رشکینم

مرا کہ سیرت از این جنس و خوے ازین صفت است
 چہ کردہ ام کہ سزاوار شنگ و نفرینم؟

جواب داد کزین بیش نعت خویش مگوے
 کہ خیرہ گشت ز و صفت زبان تحسینم
 ہمیں دو خوے نکو پیدہ بس بود کہ ترا
 غریب دشمن و مُردار خوار مے زمینم

سعدی

نے و چنار

گفت روزے بہ نے درخت چنار
 سزوت شکوہ از فلک بسیار
 ہم گنجشک بچہ گر باشد
 بتو بارے گرا نقدر باشد
 نرم نرمک نسیم پاک فضا
 کہ بجنش بیوقتند ز قضا
 بر رخ آب چیں گر اندازد
 سر تو بر زریں بر اندازد
 قد من رہیں چساں سرافراز است
 خود تو گوئی کہ کود تقاز است
 زادی ار خود مرا تو در سایہ
 زیر بالم بدی چو ہمشایہ

چوں زنگہ سے کنم بہ دورِ فلک
 بتو پشیاں رفتہ حورِ فلک
 گفت نئے۔ اے ہمیں کرم فرما
 سایہ ات کم نباد از سیر ما
 آنچه گفتی بود ز طینتِ نغز
 بیک این فکر کن بڑوں از مفر
 کہ ترا باد، بیمناک تر است
 وز تو کمتر مرا ازو خطر است
 زانکہ با این ملایست کہ منم
 سر فرود آورم، نے شکم
 این سخن در دہان نے میبود
 کز آفتق راہِ خویش باد کشود
 بادِ دیوانہ جشت از زنجیر
 تاخت آورد بر صغیر و کبیر
 نے خارنید قد، و بیک درخت
 بود استادہ در برابر سخت
 شد تر گشت باد آنگونہ
 کہ نہ جا کند و کرد وارونہ
 آن درختے کہ سر بگمراہی
 سوو بر ماہ پائے بر ماہی
 ہر کہ گردن بدعوئے افرازد

گردن پروردگار

خویشتن را بگردن اندازد
حسین دانش

کدو و چنار

گویند بر کنار چنارے کدو بنی
بر رشت و بر دوید برو بر بروز ریشیت
پرسید از چنار کہ تو چند سالہ؟
گفتا چنار۔ سال مرا بیشتر ز ریشیت
گفتش کدو کہ من ز قد تو بہ ریشیت روز
بگذشتہ ام، بگو کہ ترا کابلی ز ریشیت؟
دانش چنار پاسخ خوبے کہ در گذر
کامروز بانوام نہ خصومت نہ داوریشیت
فردا کہ بر من و تو وزد باد مہرگاں
آنگہ شود پرید کہ نامزد و مزد کیشیت

سدی

موش و گزبہ

آسے خرومشد عاقل و وانا
 از قضائے فلک پیے گزبہ
 روز اندر شراب خانہ مشدے
 ناگہاں موشکے ز دیوار سے
 سر بخم بر نہاد و مے موشید
 گفت کو گزبہ تا سرش بکنم
 گزبہ این را شنید و دم نزدے
 ناگہاں جنت و موش را بگرفت
 موش گفتا کہ من غلام تو ام
 گزبہ گفتا دروغ کستر گوے
 گزبہ آں موش را باثت و بجوزد
 دست و رو را بشت مشع کشید
 بار الہا کہ توبہ کردم من
 بہر این خون ناحق آسے خلاق
 آنقدر لاپہ کرد و زاری کرد
 موشکے بود در پس رہبر
 مرشدگانے کہ گزبہ تا رب شد
 این خبر چوں رسید بر موشاں

قصہ موش و گزبہ بر خوانا
 بود چوں اژدہا بکڑمانا
 از ہراسے شکار موشاں
 جنت بر ختم مے خروشاں
 مست مشد همچو شیر غرانا
 پوستش پر گنم ز کاہنہ
 چنگ و دندان زدے بسوانا
 چوں پلنگے شکار کوانا
 عقو کن از من این گنانا
 نشوم من فریب و مکرانا
 سوے مسجد رشد خرامانا
 ورو مے خواند همچو ملانا
 ندم موش را بدنداننا
 من تصدق دہم دو من تمانا
 تا بحدے کہ گشت رگریانا
 زود بزد این خبر موشاں
 زاہد و عابد و مسلمانا
 ہمہ گشتند شاد و خنداننا

ہر یکے کہ خدا و دہقانہ
 ہر یکے تھمنائے انوانہ
 واں دگر برّہ مائے بریانہ
 واں دگر یک طبق ز خزانہ
 رزقکم فی السماء حقانہ
 از برائے رضای رحمانہ
 روز بیش مے شود فراوانہ
 قدمے چند آے رفیقانہ
 تن شاں ہمو بید لزانہ
 چوں مبارز بروز میدانہ
 یک بدنہاں چو شیر غرانہ
 زود برزند خبر موشانہ
 خاکتاں بر سر آے جوانانہ
 گزبہ با چنگھا و دندانہ
 حال جرحش شدہ فراوانہ
 چوں شدہ تائب و مسلمانہ

ہفت موش گزیدہ بر جشتند
 بر گرفتند بہر گزبہ ز ہتر
 آں یکے شیشہ شراب بکف
 آں یکے طشتکے پر از کشمش
 گزبہ چوں موشکاں بدید بخواند
 روزہ بزدوم بروز مائے دگر
 ہر کہ کار خدا کند بہ یقین
 بعد ازاں گفت پیش فرمائید
 موشکاں جملہ پیش میرفتند
 ناگہاں گزبہ جنت بر موشاں
 دو بدیں چنگ دو ہداں چنگال
 آں دو موش دگر کہ جاں برزند
 کہ چہ بنشستہ اپد اے موشاں
 پنج موش زمین را بدید
 سالے یک دانہ میگرفت از ما
 ایں زماں پنج پنج مے گیرد

ہست ایں قصہ عجیب و غریب
 یادگار عبید زاکانا

عَبَّیہ زاکانی

اعرابی طامع

عربے درمیان مکہ و شام
 کسبِ اشباب سے نمود مدام
 بہر تحصیل مال و کسبِ ہنر
 از حضر رخت بست سوے سفر
 مدتے سیر کرد و بیچ نہ یافت
 باز سوئے مکانِ خویش شتافت
 چند گہ راہِ بادیه بہ سرید
 تا بیک روزہ از وطن برسید
 از کمر باز کرد اٹبانے
 کہ درو بود یخنی و نامے
 چوں بخوردن نشست آن سرہ مرد
 عربے در رسید بادیه گزد
 بدوی چوں شنید بوسے طعام
 پیش رفت و رستادہ کرد سلام
 داد اورا جواب و گفت کہ؟
 پیش من ایستادہ بہر چہ؟
 گفت من چاکرِ سراسے تو ام
 دشت پیامے از براسے تو ام

گفّت از خیل من خبر داری
 بدوی در جواب گفّت آری
 گفّت چون است احمد پشیم؟
 کہ ز ہجرش کباب شد جگم
 گفّت از فضل و رحمت یزدان
 باغ محسنے است خرّم و خندان
 گفّت چون است مادرِ احمد؟
 گفّت صد چون برابرِ احمد
 گفّت چون است قصر و ایوانم
 کہ غمش بر فلک شد افغانم
 گفّت آن قصر و گلش و ایوان
 داغ رشکے است بر دل کیوان
 گفّت آن بارکش شتر چون است
 کہ غمش دامنم چو جیون است
 گفّت باوے کہ فریہ است چنان
 کہ مساوی است پشت باکوان
 گفّت چون است آن سگِ درِ من
 کہ بود رہ ز شیر نہ بر من
 گفّت او خاک آستانہ نشست
 روز و شب پاسبان خانہ نشست
 چوں عرب قصہ را شنید تام

با دِل جمع کَرُو سِیلِ طَعام
 خُورُو چَندانکِ سِیرِ گُشتِ اِزاں
 بدوی را نَداد و بَست اِثباں
 بدوی چوں خَستِ او دِید
 بر خُود از وِردِ جوعِ مِی پِچید
 ناگہاں دِید کز کِنارِ وِشت
 آہوئے در رِید و مِشد گُذشت
 بدوی چوں رِیدِ آہو را
 از دِیلِ خِستِ جِستِ آہ او را
 چوں عِربِ آہِ درو ناکِ مِشود
 گُفت باوے کہ آہِ بَہرِ چِ بود؟
 گُفت اِزیں بود کَاں سَگِ وِ تو
 گرنے گُشتِ صَدقِ سِرِ تو
 آہوکِ را نِے گُذاشتِ کُنوں
 کہ اِزیں وِشتِ جاں بردِ بیروں
 گُفت اے وَاے اَن سَگِ چوں مُرو
 گُفت از بَشکہِ خُونِ اُشترِ خُورُو
 گُفت خُونِ مِشترِ کہ رِیختِ بَگو
 خاکِ بر فَرَقِ مَن کہ بَختِ بَگو
 گُفت گُشتند اُشترِ سِره ات
 کہ دِہند آہِ وِ آہِ ہِسرہ ات

گُفت اے واے زو جہام چوں مُرد
 رخت ہستی چساں بخاک سپرد
 گُفت از بشکہ کوفت سر بزہیں
 از غم فوٹ احمد بشکین
 گُفت اے واے چوں گذشت احمد
 گُفت قصرش بسر فرود آمد
 چوں عرب قصہ فراق شنید
 خاک بر سر فشانند و جامہ درید
 بعد ازاں راہ راہ خویش گرفت
 بدوی نان و گوش پیش گرفت
 اے لوائی تو نیز چوں بدوی
 بہر ناں مدح شیخ کس نشوی
 کہ اگر مدعات بر ناید
 از زبان بدت نیاساید
 لوائی

طائرِ باہمت

دریں خاکی طلبیم سست بنیاد
 شنیدیم وقتے از فرزانه استاد
 خوش انہاں طائرے در بوستانے

بٹاخے ریخت طرح آشیانے
 ریخت خار و خاشاکے کشیدے
 براں شائش بصد امید چیدے
 خس خشکے چو کپلا خارے فرودے
 نمودے از شغف دلکش سرودے
 چو وقت آمد کہ بختش یاور آید
 گل امیدش از گلبن بر آید
 دریاں فرخندہ جا منزل گزیند
 دریاں حرم سرا خوشدل نشیند
 کہ ابرے ناگہاں دامن کشاں شد
 وزاں برقی عجب آتش فشاں شد
 شرارے ریخت بر کاشانہ او
 کہ درہم سوخت عشرت خانہ او
 جا نگذاشت در اندک زمانے
 ازاں جز مشت خاکستر نشانے
 چو دید رایں بازی از چرخ غم اندوز
 کشید از ول چو برق آہے جہانسوز
 نہ دستے آنکہ با گردوں ستیزد
 نہ پائے آنکہ از دوراں گریزد
 بگریڈے گمے بر خویشتن سخت
 بخندیدے گمے از مستی بخت

دلش ہر چند زخمی بس عجب داشت
 ولے دامان صبر از دست نگذاشت
 غبار از خاطر آشفته مے رفت
 فریب خویشتن میداد و میگفت
 بدل گو باش خاشاکے بخاکے
 چو در کف ہشت خاکے نیست باکے
 جہاں گر جملہ از من رفت گو رو
 ز مٹشت خاک ریزم طرحتش از نو
 ورا از برقم برون شد خرمین از دست
 بحمد اللہ کف خاکسترم ہست
 بسازم بستر از خاکستر گرم
 وزاں پہلو بنم بر بستر نرم

میرزا نصیر

سکندر و دیوجانس کلی

این طرز حکایتے است بشکر
 روزے نہ قضا مگر سکندر
 مے رفت و ہمہ سپاہ با او
 وراں حشمت و ملک و جاہ با او

ناگہ بخرابہ گزر کر دے
 پیرے ز خرابہ سر بدر کر دے
 پیرے نہ رکے آفتاب پُر نور
 در چشم سکندر آمد از دور
 پُر رسید کہ این چہ شاید آخر
 وہیں کینست کہ مے نماید آخر
 در گوشہٴ این مفاک و لگیں
 بیہودہ نباشد این چنین پیر
 خود رائد ہاں مفاک چوں گور
 پیر از سر وقت خود نشد دور
 چوں باز نہ کر دے او چشم
 ناگاہ سکندر کش بصد چشم
 گفت اے شدہ غول این گذر گاہ
 غافل چہ زبشتہ دریں راہ
 بہر چہ نہ کر دے احترام
 آخر نہ سکندر اشت نام
 پیر از سر وقت بانگ بر زد
 گفت این ہمہ نیم جو نیر زد
 نے پشت نہ روئے عالمی تو
 یک دانہ ز کشت آدمی تو
 دو بندہٴ من کہ حرص و آزند

بر تو ہمہ روز سرفرازند
 با من چہ برابری گئی تو
 چوں بندو بندو منی تو
 میر شیبی

شبلی و مور

یکے سیرت نیک مرداں شنو
 اگر نیک مردی و مردانہ رو
 کہ شبلی ز حانوت گندم فروش
 بدو بُرد انبان گندم بدوش
 رنگ کرد و مورے دراں غلہ دید
 کہ سرگشتہ ہر گوشہ سے دید
 ز رحمت برو شب نیارشت خفت
 باواے خود بازش آورد و گفت
 مروت نباشد کہ این مور ریش
 پراگندہ گزوانم از جاسے خویش
 درون پراگندگان جمع دار
 کہ جمعیتت باشد از روزگار
 چہ خوش گفت فردوسیے پاک زاد

کہ رحمت بران تڑبت پاک باد
 سیا زار مورے کہ دانہ کش است
 کہ جان دارو و جان شیریں خوش است
 سیاہ اندروں باشد و شنگ دل
 کہ خواہد کہ مورے شود شنگ دل
 مزن بر سر ناتواں دشت زور
 کہ ہوزے بیابیش در افق چو مور
 گرفتہ ز تو ناتواں تر بے است
 توانا تر از تو ہم آخر کسے است

سعدی

عمر و مزد گدا

گدائے شنیدم کہ در تنگناے
 بہادش عمرش پائے بر پشت پائے
 ندانست دزویش بیچارہ کوست
 کہ رنجیدہ دشمن نداند ز دوست
 بر آشت بر وے کہ کوری مگر؟
 بدو گفت سالار عادل عمرش
 نہ کورم ولیکن خطا وقت کاہ

نداشتیم از من خطا در گزار
 چه منصف بزرگان دین بوده اند
 رکه با زیر دشتان چنین بوده اند
 فروتن بود ہوشمند گزین
 رند شاخ پتر میود سر بر زمین

سہری

خود بینی عقاب

روزے ز سر سنگ عقابے ہوا خاست
 از بہر طمع بال و پر خویش بیاراست
 از راستی بال منی کرد و چنین گفت
 امروز ہمہ روئے زمین زیر پر ماست
 چوں من رکہ تواند رہد در ہمہ عالم
 چه کز گس و چه بفقش و بپسرخ چه عقاست
 بر آوج چو پرواز کنم از نظر نیز
 بینم سر موئے ہمہ گر در تہ دریاست
 گر بر سر خاشاک یکے پشہ ز بچند
 آں پر زدن پشہ ہماں در نظر ماست
 بشیاء منی کرد و ز تقدیر نترسید

ہنگر کہ انہیں چرخ جفا پیشہ چہ برخواست
 ناگہ ز قضا سخت کمانے ز کیننگاہ
 تیرے ز قضا و قدر انداخت برو راشت
 بر بال عقاب آمدہ آن تیر جگہ دوز
 کر عالم غلویش بہ سفلیش فرو کاشت
 بر خاک بیفتاد و بغلطید چہ ماہی
 وانگہ نظر خویش کشود از چپ و از راشت
 اینش عجب تہ کہ ز چوبے و ز آہن
 این تندی و تیزی و پریدن ز کجا خاشت
 چوں نیک نظر کرد پر خویش در او دید
 گفتا کہ نالیم کہ از ماست کہ بر مانت
 ناصر تو منی را ز سر خویش بدر کن
 ہنگر کہ عقابے کہ منی کرد چہا خانت

ناصر خسرو

مور و عقرب

قضا را بہ صحرا گذر داشتہ
 بر احوال موران نظر داشتہ
 ہشتم بہ تنے کہ بر رُوے وے
 ہشتن بہ از تخت کاؤس کے

براں تل ہدے خود سیکے لائے
 کہ موران گرفتہ دران خانہ
 براں خاک زہرہ وطن سائتہ
 ز تعمیر آں دل نپرواختہ
 یکے دانہ را بدنداں کشید
 وگر بہر آں دانہ از پئے دوید
 پس از ساعتے عقربے شد پدید
 بآں مورخانہ گذارش رسید
 چو دیدند موران کہ بر خاک شاں
 نمودہ گذر و شمنے پڑ زیاں
 ز ہر جانبے مور کے تیز چنگ
 بڑوں آمد و کرد آغاز جنگ
 ہماں عقربے زہرناک و دلیر
 بیفتاد در دست موران اسیر
 نکلند مورانش آخر بہ خاک
 تن آژدہ و خستہ و زدناک
 من جیرت آژدہ بسیار زور
 کہ چوں گشت یک عقربے چند مور؟
 دریں فکر بودم کہ در آں رمیاں
 یکے مور کے ہانگ بزد کہ ہاں
 مرؤ خود بفکر و تعجب مدار

نما پرورد از چشم خود بر کنار
 چو داریم جمعیت و یک دلی
 مداریم در پیش خود مشکلی
 چنین است رفتار و کردار ما
 نصیحت پذیرند از کار ما
 تو ہم کتر از مور کے نیستی
 اگر کتر از مور کی چیتی؟
 نگندار از دشمنان خانه ات
 بغارت مدہ لانه و دانه ات
 گنوں قصه سور را یاد کن
 برو خانه خویش آباد کن

ده خدا

دخمہ شاپور

خداے زماں کردگار زبیریں
 فروزنده مهر و ماه اندراں
 وز آندشت چندے شدم پی پیار
 کہ از وہم مرغ خورد ریخت پر
 کہ شاپور را دخمہ بود آن مفاک
 دو دانه گهر یا فتم رہ نہ گنج

بہ نیروے یزدان عقل آفریں
 فرازنده این بلند آسماں
 بھوئے شاپور کردم گزار
 یکے روز جائے نمودم گذر
 مفاکے بدیدم بسے ہونناک
 دراں دخمہ پائے بہاوم برنج

گرمایے رخشندہ نمایناک
 رچہ بود آں گرمای دو اندرز بود
 بدیوار آں دخمه بود این رقم
 زمانے کہ دل را بزدن نهاد
 نبوش این دو اندرز را از پدر
 یکے آنکہ از اہل فضل و کمال
 کہ آبادیئے ملک زبشاں بود
 دوم آنکہ از مزدوم زیر دست

ابا خویش آوردم از آں مفاک
 کہ بس فیلسوفانہ اش طرز بود
 کہ شاپور گیتی رستان عجم
 بہر مز چنیں گفت کاسے پور یاد
 کن آویزش گوش خود چوں گھر
 مکن زر دروغ و بہ نجشائے مال
 ازین قوم ہر شاہ دبشاں بود
 مشو بیچ کہ غافل درگیر دست

ز افتادگان گفتت دست گیر
 کہ فردا ہمیت شود و شکر

فرصت شیرازی

پند نامہ نوشیرواں

سپاس از خداوند چرخ بلند
 کہ در دل بگنجد ازو چون و چند
 جہاں آفریں کردگار پھر
 فروزندہ پیکر ماہ و مہر
 رنگارندہ گنبد کوز پشت
 نمایندہ راہ نرزم و درشت
 بجز بندگی مرثدا کار نیست

بیس پرزده اندر ترا بار نیست
 ز نمانے ز دانش بکارم ہے
 خرد را برو بر گنارم ہے
 باید پذیرفت پسند حکیم
 کہ پسند حکیمان یہ از زر و سیم
 چنین گفت فرزانه پیش رہیں
 کہ برگشت بسیار گزید زمین
 ز گفتار یہودہ و جز رنج نیست
 چو خاموشی اندر جہاں گنج نیست
 ہر آن کو کند کار تا کردنی
 بود بر رو کیش اہرینی
 چو خواہی کہ شکر خوری بے کبست
 ز نگہدار چشم و زبان و دست
 چو زبانی ہر سہ باشد بفرمان تو
 بود رشتہ از ہر بدی جان تو
 بسا شیر مردا کہ در روئے خاک
 ز دست و ز چشم و زباں شد ہلاک
 بر آن کہ بد نام باشد پیوے
 کہ آلودہ گزدی بمانند اوے
 کسے را کہ از جہاں دریغ است مال
 بود زندگانی بر او بر وبال

تن از بہر دین بدل کردن رواست
 چو دین را فروشند جانش بہا است
 چو تن داری و بخت ہر دو جوان
 بیشدوز نام رنگو در جہاں
 ز پھیزے کہ وادت جہاں کردگار
 دولت را بدان دادہ نخرشد وار
 چو رہینی کسے بستہ در بند غم
 مکش بر دل خود ز شادی رقم
 پسندیدہ ہزرگز نباشد شباب
 شباب افگند جان مرؤم بتاب
 کسے کو شباباں براسے رود
 بر آید ز کاسے بچاہے رود
 چو خواہی کہ کارے کنی ناگزیر
 چناناں گن کہ باشد ترا دلپذیر
 بکاریکہ اندر شدن راسے نشست
 مبروں آمدن را رنگ کن درست
 رہ رہیں تا توانی مبروں آمدن
 پس آنگاہ گن راسے اندر شدن
 ہمیشہ جوان و جوانمرد باش
 ز دونی و بے حاصلی فرود باش
 کہ نام جوانمرد اندر ہماں

بود زنده نژد کمان و رهاں
 بود جاں در اندیشه کاشتن
 ز بیگانگان حاجتے خواستن
 بود مزد گستاخ بے قدر و جاہ
 نباشد بر کس ورا پاؤگاہ
 اگر دانش و دین ترا ہست کیش
 مگو تا توانی بکس زار خویش
 کہ ہر چند کوشی دریں روزگاہ
 نیابی یکے راست گو راز دار
 چنین گفت دانا کہ راز است گنج
 بہاں بہ بود گنج مفرای رنج
 نگو گفت شاہ عرب در عرب
 کہ بکشادہ بہ دیدہ و بستہ لب
 اگر مزد دانشدہ با ہمیشی
 مداں بہتر از زندگانی خوشی
 نگو گوید آں پیر دیدہ جہاں
 کہ چیزے بہ از زندگانی مداں
 بدایسی بلخی

پاد

فراش نیستی و گنی باغ پُر جل

نقاش نیستی و کنی راغ پر صور
 گے ہنرہ گزود از تو فلک وار پر نجوم
 گے لالہ گزود از تو صدف وار پر گمر
 گے لالہ از نشاط تو باشد شگفتہ رخ
 گے نرگس از بنیب تو باشد فگندہ سر
 گے از تو کوسار پر از پارہاے مثل
 گے از تو جوئیبار پر از تودہاے زر
 گے گزود از ہواے تو پشت بنفشہ خم
 گے گزود از فراق تو چشم شکوفہ تر
 گوئی زمانہ کہ نہ فرسائی از قدم
 گوئی ستارہ کہ نیاسائی از سفر
 بے جسم جلے گیری و بے جاں نفس شمار
 بے دست نقشبندی و بے پای رہ سپر
 پتوانہ وار نیست ترا ساعتہ مقام
 دیوانہ وار نیست ترا ساعتہ مقر
 در باغ و راغ جلوہ وہی وقت نو بہار
 بیجاوہ از شقایق و پیروزہ از خضر
 آمیزد از تو با گل و لالہ زمین و کوہ
 چوں ابر با ستارہ و چوں دود با شرر
 جبلی غرختانی

اثر

چه جزم است آن بر آوزده سراز وریایے نوج انگن
 بکوه اندر دماں آتش بہ بحر اندر کشاں دامن
 رُخِ گزْدُوں ز لَوْنِ او بےشبر گشتہ آئودہ
 دِلِ لَامُوں ز اشکِ او بگوہر گشتہ آہِشتن
 گمے از صنِغِ او گتدو نہفتہ شاخ در لُوْلُو
 گمے از سعے او گزرد سرشتہ خاک بالادن
 بنالہ سخت بے علت بچو شد مُشد بے کینہ
 بخندد گرم بے شادی بگژد پد زار بے شیون
 زہیں آرائے، گزْدُوں سائے، دود اندام، آتشِ دِلِ،
 شبہ دیدار، گوہر بار، مینا پوش، دیبا تن،
 ز لالہ راغ را دارد پڑہ از بیجاہہ گوں رایت
 ز سبزہ باغ را دارد پڑہ از پیروزہ گوں جوشن
 گمے با بحر ہنجاہ، گمے با باد ہم پیشہ
 گمے با کوہ ہمزانو گمے با چرخ ہم برزن
 بشوید چہرہ نشیریں، رہتاہد طرہ سنبُل
 بہ بندو دیدہ نرگس، ربدرد جامہ سوسن
 چو رُوئے مردم ظالم جہاں از چشم او تیرہ
 چو رائے خسرو عادل، دریں از چشم او روشن
 جلی غرچستان

آب

آن جزم پاک چیت چو ارواح انبیا
 مزد انگن ضعیف و سبک قیمت روا
 خان ز نقش و رسم و چو صوفی کبود پوش
 فارغ ز رنگ و بوے چو پیران پارسا
 گه خوار و گه عزیز گه پست و گه بلند
 گه تیره گاه صافی و گه دزد و گه دوا
 با چشم عاشقان و رخ دلبران قریب
 وز چشم سفله گان و رخ مفلسان جدا
 مقصود جستجوے سکندر بشرق و غرب
 مظلوم آرزوے شهبان کربلا
 گاہے چو جبرئیل خاک آمدہ ز ابر
 گاہے چو مصطفیٰ ز زمیں رفتہ بر سما
 جمال الدین اصفہانی

بهار

بہر گلبن ہزاری ساز برداشت
 بہر سروے تدر و آواز برداشت
 شو غافل کہ پیام بہار است
 سراسر کوہ و صحرا لال زار است

جہاں رشک نگارستان چین است
 صبا مشک مٹن در آستین است
 زماں عیسے دم و عشر سرشت است
 زمین مینوش از اژدی بہشت است
 چو مے باران نیساں خوشگوار است
 قح در دست اثر نو بہار است
 شراب فیض دہمیناے اثر است
 پیائے رشوے میناے اثر است
 پریشاں زلف سنبل از نسیم است
 نسیم از بوے او عشر شبیم است
 صنوبر چوں جواناں دوش بر دوش
 سمن چوں گلرغاں سہیں بناگوش
 سحر زرگس خار آلودہ خیزد
 شکہ خند از دہان مٹنچہ خیزد
 چو مستان از خواں را دشت آیام
 شراب از خواں کردہ در جام
 سحر گاہاں نسیم آہستہ خیزد
 چناں کز بزرگ گل شبیم نریزد
 چناں جہباند اندر آئینہ آب
 کزاں جہبش نیفتد عکس در تاب
 چمن را اثر آزارے نوازو

بارانے رکہ خاکش گل سازد
 ترشح مائے ابر از ہر کنارے
 بود چندانکہ بنشانند غبارے
 نقاب آفکنده باد از چترہ گل
 رگرختہ شور در شوریدہ
 مچناں در ہر طرف بالیدہ سروے
 خراماں ہر طرف زیبا تدزوے
 گنوں اندر ہر ہر کس ہوائے ست
 بہر شاخے ز ہر مرغی نوائے ست

مرزا نصیر

بہار

دو بارہ باد بہار باغ شد پے پیار
 باغ شد پے پیار نیسے از ہر کنار
 نیسے از ہر کنار شد آشکارا چو پار
 شد آشکارا چو پار نوائے از مرغ زار
 نوائے از مرغ زار بر آمد از مرغزار
 بجائے باراں سحاب نشانده گولوے تر
 نشانده گولوے تر بشاخمائے شجر
 بشاخمائے شجر ہزارا نوحہ گر

هزارها نوحه گر به پیش گل تا سحر
 به پیش گل تا سحر بشکوه از دست خار
 چمن ز فر بهار بود چو خرم بهشت
 بود چو خرم بهشت ز سبزه اطراف کشت
 ز سبزه اطراف کشت شده است مینوسرشت
 شده است مینوسرشت جهاں از اُردی بهشت
 جهاں ز اُردی بهشت کند بخند افتخار
 پراز شقائق شده است فراز تل و دمن
 فراز تل و دمن بود چو کان یمن
 بود چو کان یمن ز لاله صحن چمن
 ز لاله صحن چمن بگونه چون بهر من
 بگونه چون بهر من بو چو مشک تار
 شکوفه در بوستان بشاخما بر درید
 بشاخما بر درید کشود چشم امید
 کشود چشم امید که تا گل آید پرید
 که تا گل آید پرید نمود چشماں سپید
 نمود چشماں سپید تو گوئی از انتظار
 ببین به سنبل که چون بزلف داده است تاب
 بزلف داده است تاب برآں فشاندہ گلاب
 برآں فشاندہ گلاب ز قطره مایه سحاب
 ز قطره مایه سحاب ہے کند اضطراب

ہے گند اضطراب چو عاشقے بیقرار
 بدشت نرگس قدح ستادہ برپائے مست
 ستادہ برپائے مست از آنکہ شدے پرشت
 از آنکہ شدے پرشت نداد ساغر نہ دست
 نہ داد ساغر ز دست نہ یکدم از پائشست
 نہ یکدم از پائشست کہ وا رہد از محار
 فرصت شیرازی

فصل بہار

(۱)

خیزر کہ در کوه و دشت ، نیمہ زد ابر بہار
 مست ترنم ہزار
 طوطی و دراج و سار
 بر طرفِ جویبار
 کشتِ گل و لاله زار
 چشم تماشا بیار
 خیزر کہ در کوه و دشت ، نیمہ زد ابر بہار

(۲)

خیز که در باغ و راغ، قافلہ گل رسید

باد بہاراں وزید

مَرغِ نھا آفرید

لالہ گریباں درید

حُسنِ گلِ تازہ چید

عِشقِ نغمِ نو خرید

خیز که در باغ و راغ، قافلہ گل رسید

(۳)

بُلبُلگاں در صَفیر، صُلُکاں در خروش

خُونِ چمنِ گزم جوش

آءِ کہ نشینی خموش

در شِکنِ آئینِ ہوش

بادۂ معنی بنوش

نغمہ سرا، گلِ رپوش

بُلبُلگاں در صَفیر، صُلُکاں در خروش

(۴)

حجرہ نشینی گزار ، گوشہ صحرای گزریں

بر لب جوئے نشین

آب رواں را بہ ہیں

زیریں ناز آفریں

نختِ دل فرودیں

بوسہ زلف بر جبیں

حجرہ نشینی گزار ، گوشہ صحرای گزریں

(۵)

دیدہ معنی کشا ، اے ز عیاں بیخبر

لالہ کمر در کمر

زینہ آتش بہ بر

مے چکش بر جاگر

شبنم اشکِ سحر

در شفق انجم زنگر

دیدہ معنی کشا ، اے ز عیاں بیخبر

(۶)

خاکِ چمنِ وا نمود ، رازِ دلِ کائینات

بود نبود صفات

جلوه گریه‌ها سے ذات

آئینہ تو دانی حیات

آئینہ تو خوانی مات

بہجہ نہ دارد ثبات

خاکِ چمنِ وا نمود ، رازِ دلِ کائینات

اقبال

خوشِ دلی

بہاں غم نیز زو بشادی گراے
 نہ از بہر غم کرده اند این سراے

بہاں از پیے شادی و خوشی است
 نہ از بہر بیدار و محنت کشی است

نہ باید بخود برستم و داشتن
 نہ از بہر کس نیز بگذاشتن

اگر تزیسی از رهن و باج خواه
 کہ غارت کند آنچه بیند براہ

بدردیش ده آنچه داری بخش

کہ مہنگاؤ درویش را کس نہ جُست
 بیاتاً نشینیم و شادی کننیم
 دے در جہاں کیقبادی کننیم
 یک امشب ز دولت ستانیم داد
 زوی و ز فرُوا نیاریم یاد
 دے را کہ سرمایہ زندگیت
 بتلخی سپردن نہ فرزندگیت
 مشو در حساب جہاں سخت گیر
 کہ ہم سخت گیرے بود سخت میر
 ز خاک آفریت چو آتش مباح
 حریم و جہانسوز و سرکش مباح
 آساں گذاری دے مے شمار
 کہ آساں زید مرُو آساں گزار

نظامی

قلم

ہمہ نامہا بے قبولش رواست
 زبانش دو ابا بانش صداست
 بدو منجم حروف از نقطہ کشتہ اند
 باو رشتہ شگفتاؤ رشتہ اند

دریں عرصہ از سالیکان برودہ گوے
 کہ از سر قدم کردہ در جستجوے
 ندارد خورد نشخوے در نظر
 کہ نگذشته باشد براں سر بسر
 یکے در عرب دیگرے در عجم
 ازہ راز گویند در گوش ہم
 ز گردن فرازا خبرے دہد
 کہ بر پایے ہر حرف سرے بند
 زباں بر سر کار گفتن نہاد
 تراود ہنوزش سخن از نہاد
 بند بر کمان بیاں چوں خدنگ
 قلمرو شمارد چہ روم و چہ زنگ
 خراش چو بالا بلندای بناز
 ز پابوس او حرفها سرفراز
 ز رشقارش آواز بلبل و دد
 بند بر سمن پایے سنبل و دد
 رخ صفحہ زو در خراش حروف
 کند تیشگی در تراش حروف
 ندیدہ چو او کس بعشق سخن
 سراپا زبان و سراپا دہن
 نشد خامہ تا با سخن ہمزبان

نہ گزودید بر نامہ حکمش رواں
 پیئے ساریکاں نرودبان زہ است
 بجاہش گدا ہمزبان شہ است
 کشاودہ ہر کس زبا نے دیگر
 نہادہ ہر جا نشانے دیگر

ظہوری

نغمہ سازباں

دوہم و دینار من
 اندک و ہشیار من
 دولت بیدار من
 آہوئے تانار من
 ناقہ ستیار من
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست
 دلکش و زیباشتی
 شاہد رعناشتی
 رُوحکش حوراشتی
 غیرت یبلاشتی
 دختر مہراشتی
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

در تپش آفتاب
 غوطه زنی در سراب
 ہم بہ شب ماہتاب
 بیند روی چون شہاب
 چشم تو ناویدہ خواب
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

لکہ ابر رواں
 کشتی بے بادباں
 مثل خضر راہ داں
 بر تو سبک ہر گراں
 تخت دل سازباں
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

سوز تو اندر زمام
 ساز تو اندر خرام
 بے خورش و تیشہ کام
 یا بسفر صبح و شام
 خستہ شوی از مقام
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

شام تو اندر یمن
 صبح تو اندر قرن
 ریگ درشتِ وطن
 پائے ترا یاسمن
 آے چو غزالِ ختن
 تیز ترک گام زن منزلِ ما دور نیست

مہ نہ سفر پاکشید
 در پس تل آرمید
 صبح ز مشرق دید
 جامہ شب بر درید
 باد بیابان وزید
 تیز ترک گام زن منزلِ ما دور نیست

نغمہ من دلکشائے
 زیر و بوش جانفزائے
 قافلہ ما را در آے
 فشنہ ربا فشنہ زائے
 اے بحرم چہرہ سائے
 تیز ترک گام زن منزلِ ما دور نیست

اقبال

تضہین حسین دانش بر خاقانی

مدائن

در وادیئے فکر ت بود یکشب دل من حیراں
اندیشہ ہے کز دم در گردش این دوراں
از فلسفہ زردشت پڑ سیدے و یوناں
ناگاہ سر و شم گفت، این زمرہ را برخواں
”ہاں آئے دل عبرت ہیں از دیدہ نظر کن، ہاں!“
”ایوان مدائن را آئینہ عبرت داں!“

(۲)

کو زایت ساسانی؟ گشت ست رنگوں گوئی
افسانہ جمشیدی بہ خواب و فسوں گوئی
در ماتم سے دجلہ ست نالندہ کنوں گوئی
پچھیدہ بیا ز خمیر، آوردہ جنوں گوئی
”خود دجلہ چناں گزید، صد دجلہ خون گوئی“
”کز گریسے خونناش آتش چکد از مرگاں“

۳

از وادیئے امین بود وقتے گذر دجلہ
امروز چرا ویراں شد رہگذر دجلہ

ز اُفتادِنِ طاقِ آمد، آوِخِ ! خَطِرِ دَجَلِهْ
 اشکست ازینِ آسیبِ، آسے کمرِ دَجَلِهْ
 ” از آتشِ حسرتِ، ہیں برتیاں جگرِ دَجَلِهْ “
 ” خودِ آبِ شنیدشتی کاتشِ کندش برتیاں : “

(۴)

تا رفتِ شکوہِ دادِ از وشتِ مَدِینِ را،
 شیرازہِ بہبودیِ بگسستِ مَدِینِ را،
 جاں با المِ فرقتِ پیوستِ مَدِینِ را،
 از زلزِلۃِ الساعہِ دلِ نختِ مَدِینِ را،
 ” تا سِلِیلۃِ آیواںِ بشکستِ مَدِینِ را، “
 ” در سِلِیلۃِ شدِ دَجَلِهْ، چوں سِلِیلۃِ شدِ پچاں، “

۵

آوِخِ ! کہ مَدِینِ بودِ بَیْتِ الشَّرَفِ اِیراںِ را،
 کزدے نخلِ افروغشِ خورشیدِ درخشاںِ را،
 بدِ رُوزِ فتنِ مَأمِنِ اسکندرِ و خاقاںِ را،
 امروزِ بیا بنگہِ راینِ بنگہِ ویراںِ را،
 ” گہ گہ بزبانِ اشکِ آوازِ وہِ آیواںِ را، “
 ” تا بو کہ بگوشِ دلِ پاسخِ شنوی ز آیواں، “

۶

پرویزِ گجا ایدوں و آلِ تختِ زرِ و افسرِ،
 نختِ ستِ بدو بالیں، خاکِ ستِ بدو بسترِ،

کو ہمسر شیرینش، آں آفت جاں پرور،
 گوئی بزمیں نالد چوں پاش نہی بر سر،
 ”گوید کہ تو از خاکی، با خاک تو ایم ایدر،“
 ”گامے دو سہ بر مارند اشکے دو سہ ہم افشاں،“

۷
 آتشکدہ شد خاموش، شد نوبہ کلیسا را،
 ارجلال و شرف افزود آئین مسیحا را،
 چوں رایت احمد خاست، بشکت چلیا را،
 ہر دم روئے بودست رایں گنبد مینا را،
 ”گوئی کہ رنگوں کرد است ایوان فلکسا را،“
 ”حکیم فلک گرداں، یا حکیم فلک گرداں،“

۸
 رایں دجلہ بدیں جوشش آیا ز چہ مے گزید؟
 با دزد و خروش رایں رود با ما ز چہ مے گزید؟
 گاہے بہمانی، گہ پیدا ز چہ مے گزید؟
 بہمن ز چہ مے نالد، دارا ز چہ مے گزید؟
 ”بر ویدہ من خندی کایتجا ز چہ مے گزید؟“
 ”گزیئد بر آں ویدہ کایتجا نشود رگزیان،“

۹
 آں رخس کہ فغورش بوسید بر غبت ستم،
 در دشت حوادث شد با راکب و رائض گم،

و آن کاخ کہ بد چیدہ پیشش چو صفی انجم،
 و شتور و مرغ و معبد، شد خوابگاہ کژدم،
 ”ایں ہست ہماں ایواں کز نقش رخ مزدوم“
 ”خاک در او بودے دیوارِ رنگارستاں“

(۱۰)

ایں بارگہ وادشت، با چشمک غیرت رہیں،
 اندر در و دیوارش از نظرہ عبرت رہیں،
 از دشت فلک ویراں گشت ست خسارت رہیں،
 ایں دشت درازی را از منشا فطرت رہیں،
 ”پندار ہماں عمدت، از دیدہ فکر رہیں“
 ”در سلسلہ وزگہ، در کوکبہ ایواں“

(۱۱)

چوں باد سبک بگذشت اینک ز من گیتی،
 شد مشکن دیو و دو باغ عدن گیتی،
 از خار جفا فرسود و زرد و سمن گیتی،
 کئے خرم و شاد آید بیت الحزن گیتی،
 ”آرے، چہ عجب داری کاندہ چمن گیتی“
 ”بومست پئے بئبل، نوہشت پئے انہاں“

(۱۲)

اے خاک! فرد بزدی شامان و مہاں ٹیک،
 رہتاے گنوں زیشان گر ہست نشان ٹیک،

افشرد بزیر پاسے این چرخِ دواں یکیک،
 دارا و جم و کسرا بشمار و بخواں یکیک،
 ”گفتی کہ سجا رفتند این تا جوراں یکیک“
 ”زیشاں شکمِ خاکِ ست آریستن جاویداں“

(۱۳)

دل بیچ نیازاری گر با خیر و ہوشی،
 تا دشت و بہ فرست در خیر و کرم کوشی،
 بر گوئی ستنگر را، اسے آنکہ ز تفت جوشی،
 البتہ کفن روزے از دشتِ اجل پوشی،
 ”خونِ دل شیرین است این مے کہ ز رز نوشی“
 ”ز آب و گل پرویزشت این خمِ کہ بند دہقاں“

(۱۴)

دانی کہ مے گیتی آبیختہ با دژوشت،
 ہر دم رسد آوازے کائے خواجہ فلاں مروشت،
 آن کیست کہ جانِ خود زیں وژطہ بڑوں بڑوشت،
 گر فریب و گر لاطر، گر پیائین و گروشت،
 ”چشیدیں نین جباراں کایں خاکِ فرو خوردشت“
 ”این گزسنہ چشمِ آخر م سیر نشد زایشاں“

۱۵

فریاد از آن آفات کاتیم بر انگیزد!
 با جمل در آمیزد، یا عقل در آویزد،

جشم من و تو اندر غزبال فنا بیزد،
 در هر نفس از این دیو صد ناملہ برخیزد،
 ”از خونِ دلِ طفلانِ سرخاں رخ آمیزد،“
 ”این زال سفید ابرو، این مام سیہ پستان،“

(۱۶)

اے داورِ بے منت بر خلقِ عنایت کن،
 بر تربیتِ نوشیرواں آموزش و رحمت کن،
 اے دلِ سخنِ مرده بر زندہ تلاوت کن،
 ”دانش“ تو بدیں مردم تعلیمِ مرآت کن،
 ”خاقانی! ازیں درگ درپوزہ عبرت کن،“
 ”تا از درِ تو زیں پس درپوزہ کند خاقان،“
 حسین دانش

اسپ ضعیف و شاعر ظریف

روزے بازارگاہِ سپہان روزگار
 رفتم کہ قبلہ رہ ازاں آستانِ نبود
 دیدم بصدورِ مشدِ عزتِ فراشته
 وچترِ سعادتے کہ کم از آسماں نبود
 ہنشمندہ بر صدارتِ ایوانش آصف

کاندر بسیطِ خاک چو او قدر و اں نبود
 داراے ملک امیر مبارک کہ ہرگز
 در نطف و جود حاجت بیج امتحاں نبود
 کز دم ادا بدح و شنایش قصیدہ
 کاں نوع در بخزن و دریا و کاں نبود
 اشیے کرم نمود کہ در جنس و خش و طیر
 چوں او ضعیف جانورے در جہاں نبود
 بہا کشودش کہ بدنہاں نظر گنم
 چیزے جز آب حیرتش اندر دہاں نبود
 گفتم یاریں جہاں بہمان کہ آمدی
 گفتم آنزماں کہ عالم و آدم نشاں نبود
 از تار عنکبوت سفل کردش بیاسے
 کش طاقت گستن آن رہیماں نبود
 ناگاہش از وزیدین بادے کمر شکست
 بیچارہ را تھمل بارِ گراں نبود
 القصہ چوں براہ عدم رفت عقل گفت
 ما را یاریں گیاد ضعیف این گماں نبود

عصت اللہ

* قطعات

چوں جامہ چہڑ میں شرم صحبتِ ناداں
 زیرا کہ گراں باشد و تن گرم ندارد
 از صحبتِ ناداں بترت نیز بگویم
 خویشے کہ تو نگر شدہ آزرم ندارد
 زیں ہر دو بترداں تو شے را کہ بعالم
 با خنجر خونریز دل نرم ندارد
 زیں ہر سہ بتر نیز بگویم کہ چہ باشد
 پیرے کہ جوانی کند و شرم ندارد

ابنِ پین

شنیدہ ام کہ بآب زراں حدیث چو زر
 نوشتہ اند بہ ایوانِ کاخ اسکندر
 مال و ملک جہاں را اگر بقا بودے
 ز دیگرے نہ رسیدے بن ز من بہ دیگر
 عزیز من دو سہ روزے کہ قرصے داری
 چنناں بزی کہ چو بیروں روی ازیں کپور
 ہر دیار کہ نامت کسے برد بزباں
 بجز دعات نہ گویند کہتر و ہنتر
 پدر کہ جان عزیزش بلب رسیدہ چہ گفت
 یکے نصیحت من گوش کن تو جان پدر

ہر دیار کہ در چشمِ خلق خوار شوی
 سبک سفر کن از اناجیا برو بجایِ دیگر
 بشہرِ خویش بسے بے قدر بود مردم
 بکانِ خویش بسے بے بہا بود گوہر
 درخت اگر متحرک شدے ز جاے بہ جاے
 نہ جوہر ازہ کشیدے و نئے جفاے تیر
 اگرچہ دوست عزیز است رازِ دل کُشائے
 کہ دوست ز نیر بگوید بہ دوستانِ دیگر
 بکوش تا بتوانی دلے بدست آری
 کہ در جہاں بہ ازیں نیست ہیج جانِ پدر

ابنِ یسین

دلا باہر جہاں بر گردنِ جاں
 بہ چنداں کہ چندا نے نیرزد
 مجو بزینت ز یاقوت و زمرد
 کہ ایٹھا کنڈن کاسے نیرزد
 طعامِ چڑب و شیرین سلاطین
 جوابے تلخ دربانے نیرزد
 بختِ بندگی آزاد بنشین
 کہ ملکِ مضر زندانے نیرزد
 مرا خیزد ز بحرِ دل گہر ہا
 کہ ہر یک زان کم از جانے نیرزد

وے با ہمت اصحاب دولت
 بقیمت گوہر کانے نیرزد
 در بیخ راین یسین جائے کہ آنجا
 دو صد دانا بنا دانی نیرزد

ابن یسین

با خرد گفتیم آے مدیرِ کار
 کس بدارش چو تو نشان ندہند
 چیت حکمت کہ از خزائے غیب
 قوت یک شب بہ نیکواں ندہند
 بخسیاں دہند نعمت و ناز
 اہل دل را امان جاں ندہند
 آنچہ با حاسدان سفلہ دہند
 با بزرگان خردہ داں ندہند
 گنج قازوں دہند دونوں را
 با ہنر پیشہ رنیم ناں ندہند
 کج رہاں را دہند خرمن ہا
 بزرگ کاہے برائتاں ندہند
 گساں را دہند نسر و قند
 با ہمائے جز اشخوواں ندہند
 عقل گفت راین حدیث نشینیدی
 ہر کرا راین دہند آل ندہند

ابن یسین

شبے بازے بازے گفت در دشت
 کہ تا کئے کوہ و صحرا نیتواں گفت
 ریا تا سوے شہر آرمیم پر دواز
 کہ با شہزادگان باشیم دساز
 بشہما شمع کافوری گدازیم
 بر دوزاں با شہماں چخیر بازیم
 جوابش داد آں باز نکو رائے
 کہ آئے نادان ذوں ہمت سراپاے
 تمام عمر اگر در کوہساراں
 جفاے برون رہینی جو رہاں
 کشی در ہر نفس صد گوہ خواری
 ز چنگال عقابان شکاری
 بے بہتر کہ در تخت زر اندود
 دے محکوم حکیم دیگرے بود

بختی

خانہ را نقش سے کر دند نقاشان ہیں
 بشنو این معنی کریں بہتر حدیثے نشنوی
 اوستادے نیمہ را کر دو ہیچوں آئینہ
 نیمہ را اوستادے کر دو نقش مانوی
 تا ہر آں نقشے کہ حاصل باشد اندر نیمہ
 رہینی اندر نیمہ دیگرے چو اندر سے زوی

اے برادرِ خویشتن را خانہٴ داں ہمچنان
 ہم بہ شفقتِ نیک عالی ہم بہ مہربانی قوی
 تا اگر آں زینہٴ پیرِ نقشِ نثوانی مُشدن
 رحمتِ بیکن تا مگر آں زینہٴ دیگر شوی

انوری

در شبِ تاریک دیدم پادشاہے را ہر راہ
 کو بہر یک گام صد تحسین نمودے ماہ را
 گفتش مگر نہ نباشد شہریارِ گو باش
 گو بہ فروزند شمعے تا بہ بینی راہ را
 گفت تا آنی زکو گفتی ولے ترسم سپاہ
 زیں عمل در پردہٴ دل رہ دہند اگرہ را
 ماہ را تحسیر گنم زانزو کہ بے اگرہ خلق
 ہم گدا را رد نماید نیم شب ہم شاہ را

قآنی

صاحبِ دلے مدبرِ آمد ز خائقاء
 رشکست عند صحبتِ اہل طریق را
 گفتم بیانِ عالم و عابد چہ فریق بود
 تا اختیارِ کردی ازاں این فریق را؟
 گفت :- آں کلیم خویش بُروں میرد ز نوح
 دیں رحمتِ بیکند کہ رہیزد غریق را

سعدی

قدرِ مردوم سفر پدید کند
 خانہ خویش مزد را بخداست
 تا بنگ اندروں بود گوهر
 کس چه داند کہ قیمتش چند است

ادیب صابر

بر لوحِ جاں نوشته ام از گفته پدر
 روزِ ازل کہ تربت او باد عشرت
 کای طفل اگر بصحبت افتادہ رسی
 شوخی مکن بچشمِ حقارت در او بسین
 گر در جہاں دلے ز تو نحرّم نے شود
 بارے چناں مکن کہ شود خاطرے حزیں
 بر شیر ازاں شدند بزرگانِ دین سوار
 کاہستہ تر ز مور گزشتند بر زمین

عماد فقیر

درختے کہ تلخ است او را سرشت
 گرش بر نشانیِ باغ بہشت
 در از جوئے خلدش بہنگام آب
 بہ بیخ انگبین ریزی و شہدِ ناب
 سرانجام گوہر بہار آورد
 ہماں میوہ تیغ بار آورد

فرزوسی

اگر بیضہ زاع عظمت سرشت
 زنی زیر طاؤس باغ بہشت
 بہنگام آن بیضہ پروژدوش
 ز انجیر جنت وہی ارزش
 وہی آتش از چشمہ سلسبیل
 ہاں بیضہ گرم دہ جبرئیل
 شود عاقبت پتہ زاع زاع
 برد رنج بیہودہ طاؤس باغ

ما تفری

قرہا باید کہ تا یک کودک از لطف طبع
 عاقبت کامل شود یا فاضلے صاحب سخن
 سالہا باید کہ تا یک سنگ اصلی ز آفتاب
 نقل گردد در بدخشاں یا عقیق اندر یمن
 ماہما باید کہ تا یک مشت پشم از پشت میش
 صوفے را خرقہ گردد یا حارے را رسن
 ہفتہ ہا باید کہ تا یک مہنبہ از آب و گل
 شاہدے را حادہ گردد یا شہیدے را کفن
 روزہا باید کشیدن انتظار بے شمار
 تا کہ در خوف صدق باراں شود در عدن

صدق و اخلاص دوست باید و عمر دراز
تا قرین حق شود صاحب قرانی در قرن
با دو قتلہ در رو توجید نتوان رفت راست
یا رضای دوست باید یا ہواے خویشتن

سنائی

شنیدم کز مک شب تاب میگفت
نہ آن مورم کہ عکس نالد ز نیشتم
توان بے منت بیگانگان سوخت
نہ پنداری کہ من پروانہ کیشتم
اگر شب زبیرہ تر از چشم آہوست
خود افروزم چراغ راہ خویشتم

اقبال

سکوناً ہے

فرہنگ

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	حدقہ - حلقہ چشم - خانہ چشم		متوسط العامہ - بیاز قد +
	سرتا پاتوے کیے	۳	دور تک کے گرفتہ
	سیاہے مے بندند -		اندہ کسی شخص کے گرد
	عورتوں سے مراد ہے		گرد جمع ہیں +
	جو سرتا پاتوے سیاہ برقع		بلند - لمبا +
	پہنتی ہیں +		آواز خوان - گویا -
	روزنہ - سوراخ +		پیشہ ور +
	روضہ خوانی - مرثیہ		اوپرا - مقام جہاں راگ
	خوانی - مجالس روضہ -		کے ذریعے قصہ کو بیان کیا
	مجالس عزا +		جائے - Opera =
	تک تک - اکیلے +		MUSICAL DRAMA.
	ہینگ باہم جمع می		تیاٹر - تاش گہ
	شوند غلغلہ عزیے		Theatre کا نمبر +
	راہ می افتد - عورتیں		بلیٹہ - ٹکٹ Ticket.

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ
	<p>دار و ندرار - اثاثہ + عوض - عزت + ناموس - حرمت + تہائے - عدد - لوگ - بار + آجر - خشت پختہ + گیرمی آوردند - (گیر آوردن = حاصل کرنا) + مناری - منارہ کی طرح + لکاک - ایک آبی پرندہ ہے - جو سانپ اور مچھلی کا شکار کرتا ہے - (لانہ لکاک - لکاک کا گونسلہ محرمانہ - پوشیدہ طور پر + معیوب - زخمی ہو جانے یا چوٹ لگ جانے + کمنہ - پرانے کپڑے کا کپڑا + الاع - گدھا + قاطر - خچر + کفنہا بگرون انداختہ خون جاری</p>	۵	<p>جب باہم ملتی ہیں تو فوراً گفتگو شروع ہو جاتی ہے اور سب ایک ہی وقت بولتی ہیں + وسعت - قسم + زرد کلاہ کا - مزدوری پیشہ اور دہائی لوگ - Labouring Class. سفید کلاہ کا - تجارت پیشہ وزراعت پیشہ لوگ + سیاہ کلاہ کا - اہلکاراں حکام - عمال + نوکر باب - خدمت گار حکومت - (باب بمعنی دواڑہ) سرکاری ملازم + کلاک - ملکیت + گندویش - شہد کی مکھوں کا پھتہ + لانہ - بھڑوں کا پھتہ - گونسلہ یہاں خاشاک و لانہ ستراون ہیں یعنی گھرباد چکی - بیج چک = بیٹا +</p>	۶

می شود۔ ماہ محرم کے
ماتم کی طرف اشارہ ہے
جو تلواروں سے کیا جاتا
ہے۔

دل میں خواست بضم
شغل و کار...
چسپت - میرا دل چاہتا
تھا کہ میری سمجھ میں یہ
بات آجائے کہ ان لوگوں
کا شغل کیا ہے۔

رشوہ - رشوت - مستف
ایران کے حکام کی رشوت
ستانی کی طرف اشارہ کرتا
ہے۔

زیر سبیل در کرم
موتچہ کے نیچے دبا گیا (مخادہ
ہے)۔

وشگیر شدن - حاصل ہونا
تاب میں آنا۔

ببخود گفتن - سوچ سمجھ
کے نہ کہنا۔

صنعت مزبور - مذکورہ

بالا صنعت +
انگشت شست و
سپاہ - انگوٹھا اور اس کے
پاس کی انگلی۔

درخلیت - داخلہ یا دخل
ریگہاسے گردے -

تسبیح کی طرف اشارہ ہے
یعنی یہ لوگ بظاہر تسبیح

خوان اور باطن لوگوں کا
مال اڑاتے ہیں۔

بر زباں تسبیح در دل گناؤں
ادارات دولتی - گورنمنٹ
کے محکمے۔

مرکز - دارالسلطنت۔

ولایات - صوبے۔

ایالات - جمع ایالت۔

سرداری - حکومت یہاں

مراد علاقوں سے ہے۔

فراموش خانہ - فری سین

عوض کنند - بدل دے۔

کلب الدولہ و مقراض

السلطنت - حکام کا مذاق

معنی	الفاظ و معانی	معنی	الفاظ و معانی
۱۰	<p>رومان - ناول + پچھرنے کے - بغیر کسی چیز کے - مناس - نگال + فرقہ عسکریتہ - فوجی محکمہ سفرہ - دسترخوان + تغییر و تبدیل نیافتہ برہ نہ گیا تھا + انتہائیش - اس کی بھوک فرسخما - کوسوں - ایک فرسخ چھ ہزار گز کا ہوتا ہے - تین میل سے زیادہ چار میل سے کچھ کم + الہسہ فاخرہ - شاندار کپڑے سائر لوازمات - جملہ ضروری اسباب + مستغرق الماس - الماس میں ڈوبی ہوئی + جواہرات میں غرق - سرتا پا جواہرات سے لدا ہوئی تزیینات - جمع تزیینیں - زیبائشی چیزیں - آرائش کے سامان +</p>	۱۱	<p>اڑاتا ہے - پہلے کے معنی سلطنت کا کتا اور دوسرے کے معنی سلطنت کی ٹیپھی + مواد - جمع مادہ - ہر چیز کی اصل - یہاں قاعدہ مراد ہے + نظام نامہ - فوجی ضوابط - یہاں مراد قواعد انجمن + فیلسوف انگلیسی - جان سٹوارٹ مل سے مراد ہے - جس نے فلسفہ اذارت پر کتاب لکھی ہے + سراج میگزین - معلوم کرتے ہیں + مامورین - کام کرنے والے - جردہ داران متعینہ ہر وسیلہ بہت ہی گزارہ درپیش کسی پولے کے جمع نشوونہ ہر ذریعہ سے یہ کوشش کرتے ہیں کہ روپیہ کسی کے پاس جمع نہ ہونے پائے +</p>

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ
۱۳	گوہر آسا - موتی جیسے جبر نفس نمودہ - ضبط کر کے + ستر - چھپانا + عرض وجود نہایت - اپنا آپ جتلاؤں - اپنی جیشیت + مقدر - طاقت یا قدرت رکھنے والا - قابل - قادر + طلا - سونا - اشرفی + قلباً - دل سے + مشوستانہ اجرامی نمود - اوسط طریقہ سے لگایا یا بنایا + مترودانہ - تردد اور شک سے + فرانق - سکے + Frank فرانک کا ایک نقڑی سکے + تفنگِ شکاری - شکار کھیلنے والی بندوق + موفیق - توفیق دیا گیا +	۱۳	تفکرات - جمع تفکر - تکر و غم + بے غایات - بے حد بے شمار + غم و کدر - غم و اندوہ بیجان - جوش میں آنا + اجرا کے رسم عروسی است - رسومات شادی پوری ہوگی + شادی ہوگی + رجا - امید + ماوام - میڈم کا مفرد Madam اسف خوانی - افسوس + مجلس سور و سرور - خوشی کی مجلس - جلسہ خوشی نہایت - آخر کار + ایں یک را پیچ بخاطر نئے آرنی - اس بات کا بالکل خیال نہ کرنا + یک (محل استعمال ملاحظہ ہو) +	۱۲

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ				
	نظر کے گردانیڈ - نظر دوڑائی * یگان یگان - ایک ایک کو * قطعی مٹلین - مٹلی ڈبیا * بر خورد - اٹھا لیا - چن لیا - *		حفظ نمودہ بود - جمع رکھے ہوئے تھے * قماش - جامہ ابریشی * مٹینے - مضبوط * بوسہ تشکرے - شکرے کے طور پر بوسہ لینا * صورت بندی - آراستہ کرنا * کرنہ * لوازم - جمع لازمہ * ورود - نازل ہونا * تقریب - نزدیکی * اکمال نمودہ - تکمیل کو پنجا کر - پن کر * آلات سرود - باجے - عاری - بے زیور * بنظر خوردن - نظر آنا * فروستیر - ایک عورت کا نام * جواہر اتیکہ - جمع الجع * فریاد - اس جگہ مطلق صدا ہے * کرہ - گولی *	۱۴	علاوہ - اضافہ - زیادتی * والہ - شیدا * محفظہ - یادداشت جس پر گردن بند الماس کے کوائف یعنی کہاں سے خریدا گیا اور دانوں کی تعداد وغیرہ درج رہتی ہے * جلب - کھینچنا * ظریف - حسین و نازک اندام * تقدیم نہاید - درخواست کے - (مغرب میں قص کے لئے مرد عورتوں سے درخواست کرتے ہیں) * تا آنکہ وقت پر آگندگئے	۱۵	۱۶	۱۸

* فارسی محاورہ میں کہتے ہیں - "نظر بر تیزی بر خوردن" - یعنی نظر کا کسی چیز پر پڑنا *

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	
	<p>ناگہ ظہور - دفعتاً ظاہر ہونے والی مصیبت -</p> <p>ناگہانی مصیبت +</p> <p>تذکرہ - چھٹی +</p> <p>تعمیر - مرمت +</p> <p>اعادہ - لوٹانا +</p> <p>مرور - گزرنا +</p> <p>ساق - ڈنٹھل - پھول کی ڈنڈی +</p> <p>نظیرہ - اس کی مثال</p> <p>فرو آوردند - جمع کئے -</p> <p>نیاز آوردند - منت کی +</p> <p>بالغ نے شد - نہیں پہنچتا تھا +</p> <p>تدارک پکند - تدارک کرے - انتظام کرے - پورا کرے +</p> <p>سوویا - جمع سود - نفع جو قرض روپیہ لینے پر ادا کرنا پڑتا ہے +</p> <p>فاحش - زیادہ - حد سے</p>	۲۱	<p>..... ورزید</p> <p>یہاں تک کہ لوگوں کے درہم برہم ہونے کا وقت قریب آیا - یعنی رخصت ہونے کے +</p> <p>عزمیت - ارادہ +</p> <p>بالا پوش - برقع +</p> <p>پر خوردند - یاقند +</p> <p>توقف ورزید - ٹھہرا - کھڑا ہوا +</p> <p>اوتاق - کرد +</p> <p>منصوب بود - نصب تھا +</p> <p>کشیدن لباس - لباس اتارنا +</p> <p>عاریتی - مانگا ہوا +</p> <p>خرموج - باہر نکلنا +</p> <p>نظارت ضبطہ - پولیس کا حکم +</p> <p>اجبار نمودند - اطلاع دی +</p> <p>بلییہ - آفت +</p>	۱۹
	<p>۲۲</p>	۲۰	<p>۲۱</p>	

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	گذرا ہوا + سند کا بر خود نوشتند انہوں نے باہم دستاویزات لکھیں + Bonds قروض - جمع قرض + پچھتم گرفتند - قبول کر لیا + تاوان - جرمانہ - عوض + ورک - پانا - معلوم کرنا + خدمتِ بیہیہ - گھر کا کام کلج + آتش پرنی - باورچی خانہ کا کام - کھانے پکانے کا کام + صافی کا و لٹکا - پھانسنے اور صاف کرنے کے کپڑے + شاقہ - سخت محنت + بالوف - عادی - خوگر + ورجہ زینہ - سیرھی + نفس راست می نمود		دم لیتی تھی + الپسہ - بمعنی واحد + سید - ٹوکری + مجاولہ - چھگڑا + کسب تنفس - ہوا خوری گردش می نمود - سیر کرتی پرتی تھی + رہگذر - اس وجہ سے بے قیدانہ - بلا تکلف + لا ابا لیا نہ - لا پرواہی سے + چونکہ - ملاحظہ ہو چونکہ کا استعمال بمعنی کیونکہ + اسامی - جمع اسم + کرمانشاہ - جگہ کا نام ہے + کلانترا عملی - ذیلدار + کدخدا عملی - نمبردار + پیش خدمت - اردلی یا ملازم + بد نگذرو بشاہزادہ - شاہزادے کو تکلیف نہ ہو
۲۲		۲۳	
۲۶		۲۴	

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ
۲۸	نظرِ رافت - سایہ مہربانی امننان - ممنون ہونا + بچھا = بچہ ہا - اسے حرف نہا مخدوف یعنی اسے بچو رہا رہے ہاں آج کل کہتے ہیں "کوئی ہے؟"		عجب نازیبیل قشنگ و ملوس است - نازیل کا بنا ہوا حقہ بہت خوبصورت اور عمدہ ہوتا ہے +	
۲۹	پسہ - بچہ + دولت و مدخل - روپیہ پیسہ اور آمدنی + شوخی نیست - سہولی بات نہیں ہے + کشاکش ببول - جاگیر کا جھگڑا + زور و خورد رسوم دارم - سرکاری محصولات کی بھرا رہتی ہے + ما چاسے پر رنگ میلے کتنم - ہم زیادہ رنگدار (بیز) چلے پیتے ہیں + بسر فغان - پیالی کے منہ تک یعنی پیالی بھر کر	۳۰	سرفہ دان - پانگالان ایرج مرزا مرخص است - ایرج مرزا کو اجازت ہے؟ چہرہ - روزانہ یا ماہواری راش یا اس کے دام + مدخلہا سے کرمانشاہاں = خراج شہریان کرمانشاہ (باشندگان کرمانشاہ شہر کی آمدنی یا محصول) + چشم پوشیم - نہ خریدیں شرح حال - حالت ! کیفیت + سوقات - تھک یا نذرانہ حالات - اب یا اس وقت سے +	
		۳۱	عجب گیر افتادیم عجیب	۳۲

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
۳۳	کشمکش میں مبتلا ہیں - عجیب مصیبت میں پڑ گئے شوخ شوخ - مذاق یا دل لگی + سفید - کینہ + منقرف و بلوکات - شہروں کے نام + میان مردم اوضاع از برایش بچینی - لوگوں میں اس کے ساتھ مذاق کریگا + صراقتا - خیالات + پشت سرش را بیاورد اس پر عمل کرنا + باز بہا بسرش در بیوریم کہ نقل مجالس بشود - ہم اس کے ساتھ وہ کریگی کہ لوگوں میں اس کا چرچا ہوگا +	۳۵	موزیکا پیچھا - باجہ یا بینڈ بجانے دانے + عصری - سہ پر کے وقت + پیش فنک میز بند - فوجی سلام دینا - (پیش فنک دادن - فوجی سلام دینا) توپوں کی سلامی + باروبہ - ساز و سامان + صدو - نکر - خیال + افساد - لڑائی یا جھگڑا + سامحات - سہل انگاری - بے پروئی یک پارچہ خوست - ایک خون کا ٹکڑا ہے یعنی مجھے بڑا رنج ہے + بیعرضگی - بے ہمتی + دق کش شدہ - تنگ آکر + از جمیع جہات - ہر لحاظ سے + ملاحظہ از رعیت - رعیت کا لحاظ + میر غضب - جلا +
۳۴	بالا پانچہا - بڑے ڈھول بجانے دانے +	۳۶	

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	
	لوگوں کو پھانسی دیدے (طناب انداختن - گلے میں شال کی پھانسی ڈالنا + سوزمانیہا - سوزمانی ایران کے صحرائیں لوگوں کا ایک فرقہ ہے - جو زن و مرد مل کر گاتے اور ناچتے ہیں + عوارض - ٹیکس + یکسرمی رود - فوراً چلا جاتا ہے + شر و شلتاق - بوٹ مار + خوب میزند و خوب می خواند - خوب گاتا بجاتا ہے + خان عمودرست شوق کردہ - خان عمودرست مائل ہو کر + یاروگ - دوست یا ساتھی سرفہ بکن - کھانس + جباط - صحن - آگن +	۲۲	۳۷ درس دادن - سبق دینا یا مزا چکمانا + معرفتی می نماید - روشناسی یا تعارف کراتا ہے + پیشواز - استقبال + خدمات دیوانی - سرکاری نوگری + قرابانے - جمع قربانی + منظم نے آید - انتظام ٹھیک نہیں معلوم ہوتا + ۳۸ اعماض - درگند کرنا - چشم پوشی + اشکال ندارد - مشکل نہیں ہے + بد بازی - شامت بد + انگارہ میکنی - تو جان لے + ۳۹ سفاهت متاشاکنید - حماقت دیکھو یا کیندین دیکھو + محش محش - بہودہ بکنا برا بھلا کنا - گالی گلوہ + ۴۰ آدم طناب بیندازد -	۲۳	۴۰

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
۴۴	۴۸	۴۸	۴۴
۴۵	۴۹	۴۹	۴۵
۴۶	۵۰	۵۰	۴۶
۴۷	۵۱	۵۱	۴۷
۴۸	۵۲	۵۲	۴۸
۴۹	۵۳	۵۳	۴۹

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	داخل ہونے ہی + راحت شدن - با راحت شدن (جدید طرز تعمیر) + اطاق - کرہ + قران - سک + شام - رات کا کھانا معاورہ میں کہتے ہیں شام حاضر است - چاشت حاضر است + چلو یا پلو - پلو - گوشت والا اور چلو بغیر گوشت کے پلاؤ ہوتا ہے + آشیر خانہ - باورچی خانہ + چوچہ - چوڑہ + صحبت کر ویم - مل کر بیٹھے + نقہ ناما - صبح کا ناشتہ میکروہیا - جراثیم + MICROSES. ناخوشی - بیماری +		کے آدمی + نخوخواہی خواہند آمد قتل کے لئے آئیگے + مرتعش شدہ - کانپ کر ورطہ - بنور - مصیبت + چاچھور - بنیان اور پاجامہ (عورتیں اکثر پہنا کرتی ہیں) چاق شور بھی کہتے ہیں + کالسکہ - گاڑی + بلد - رائف + دہات عرض راہ - جو گھاؤں کے راستے پر واقع ہوں + یگاں یگاں - ایک ایک + معطل - ٹھہرانا - روکنا + منزل کنیم بہتر است جدید طرز تعمیر ہے یعنی کدام جا منزل کردن بہتر است + در اول شہر - شہر کے شروع میں + شہر میں
		۵۵	
		۵۶	
		۵۷	

صفو	الفاظ و معانی	صفو	الفاظ و معانی	صفو		
۵۸	حصیر - چٹائی + ہوامع - جمع جامع - مراد جامع مسجد سے ہے - جہاں تمام شہر کے لوگ نماز جمعہ جمع ہو کر پڑھتے ہیں + رواح طیبہ - عمدہ خوشبوئیں دشمال - تولیہ Towel پہن کر رہ - بچھا کر + تو کے مدرسہ - اندرون	۶۱	تبعیبت - حکم ماننا - پیروی + ہی - پے بہ پے + لا بہ - خوشامد + موارد - جمع مورد کی بیاں معنی معاملات + حلال - بہت حل کرنے والا + یوانشکی - آہستگی سے طرف - جانب - وقت بفرمائید - (تشریف رکھئے) + حرکت - ہلنا - چلنا + وم - کنارہ + پیشواز - استقبال + از ہر طرف صحبت در گرفت - چاروں طرف گفتگو ہونے لگی + مستمعین - سننے والے حاضرین + بارک اللہ - اللہ برکت دے + (جملہ دعائیہ)	۶۲	مدرسہ + منفرداً - علاحدہ علاحدہ + پادشاہان صفویہ صفوی خاندان کے پادشاہ جو ایران میں حکمران تھے + سکوکے - چبوترہ + دعوئے - خواہش - جھگڑا + مسح - وضو کا ایک حصہ ہے جس میں پانی سے تر انگلیاں سر پر اور بعض حالتوں میں پاؤں پر پھیرتے ہیں + داد زون - شور مچانا +	۵۹
۶۰		۶۳				

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ		
	حین - ہنگام + وقت پر اذکار و اوراد - جمع ذکر و ورد - اسمائے الہی بعض دعاؤں کو بار بار بطور عبادت پڑھنا + مولام - مولائے من + جعبہ - تزکیش - تیردان + حلوا - حلوا مار کرزہ کرزہ مار - بے مستی الفاظ جو عموماً منتر جتر میں مستعمل ہوتے ہیں + صوتِ جلی - بلند آواز + ہے - متوازی - پیہم + نیم شاہی - ۲۵ دینار یا ۵ غاز کا ایک سکہ + یک شاہی - ۵۰ دینار یا ۱۰ غاز کا ایک سکہ حلقہ - گھیرا - مجلس + قران - ایک سکہ جو ۱۰۰۰ دینار کے مساوی ہوتا ہے +	۶۹	احسنت - شاباش آزین - (کلمہ تحسین) + بذل میشود - کہے جاتے ہیں - بولے جاتے ہیں + بہ بہ بہ - مرجبا واد وا! کساد - غیر مروج + زغال - پتھر کا کوئلہ + گہر و گاج - اطراف + وشنگاہ - کارخانہ + پہن کن - وسعت دے چغندر - چغندر - ایک نم کا پھل جس سے شکر بنائی جاتی ہے + ہل - چھوڑو + سمرکن - سمرقند SamarKand. در تمام شعبات ادارہ تک - ملکی محکمہ جات کے تمام میسجوں میں + مشداولہ - مروج + گشت و گزار - چلنا پھرنا - مشرگشت +	۶۸	۶۷	۶۵

سنو	الفاظ و معانی	سنو	الفاظ و معانی
۷۰	عجاسی - ایک سکہ جو م شاہی کے برابر ہوتا ہے + توطیہا - ٹین کے ڈبے + برویم منزل - گھر چلیں طرف غروب - غروب کے قریب + خود میدانی - رو - محاورہ ہے - ہماری زبان میں کتنے ہیں اچھی بات ہے + دعوے - جھگڑا + دکاپین - جمع دکان + خود داری نہی کنند - نہیں رکھتے - (جدید محاورہ ہے) + مجمول المعنی - نا معلوم معنی والے - مہل + تکلیف - فرض - کام - اردو میں تکلیف شکل یا دکھ کے معنوں میں مستعمل ہے + سہل اسٹ - ان الفاظ کو متن سے خارج کر دیا ہے	۷۳	بو پڑھ - خصوصاً + سکایا - جمع تکیہ + زنجیری زمند - زنجیروں سے ماتم کرتے ہیں + مرور - گزنا + روضہ خوانی - حالات کربلا کو بیان کرنا + رخصتم فرما - مجھے اجازت دے + نا ملائمت - خرابیاں
۷۱		۷۴	متعصن - بودار + تکیز - صاف + کنندہ - آثار کر + پامیا - اشارہ +
۷۲		۷۵	سبیل - موٹھ + چون - پاش + ظلیان - حقہ +

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	کاماں جمع کاد خلات قیاس + سویاں - ریتی جس سے لوا رگڑتے ہیں + مزدوگاں - خوشخبری + تائب - توبہ کرنے والا + کہ خدا - گھر کا سردار - زمیں + الوان - قسم قسم کے +		دلاک - حجام + کیسہ و صابون کشیدہ حام میں کیسہ و صابون سے بدن مل کر + ۷۶ وطن داری - وطن پرستی محبت وطن + ۷۷ ورنخور - لائق - سزاوار +
	سکندر و پوجا سنس کلپی ۹۶ مناک - گرہا - زمین نشیب پیر از سر وقت خود نشد گور - بڑھا اپنے خیال میں بیٹا رہا اور سکندر کی طرف توجہ نہ کی +		حصہ نظم ۸۹ موش و گربہ اس نظم کے قافیہ میں آخری حرف الف زاید ہے + رِزْقِكُمْ فِي السَّمَاءِ حَقَّانًا پہلا جزو قرآن مجید کی آیت ہے - لفظ حَقَّانًا علحدہ ہے اس کے معنی ہیں بیک تھلا رزق آسمان میں ہے - آسمان سے مراد بادل ہیں جن کے برسنے سے رزق پیدا ہوتا ہے +
	۹۷ با من چه برابری کنی تو چوں بندہ بندہ منی تو تو میری برابری کیا کرتا ہے جبکہ تو میرے غلاموں کا غلام ہے یعنی حرص و آز		

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	سمرغ - ایک فرضی جانور کا نام ہے + عنقا - ایک فرضی جانور + گز عالم علویش :- سفلیش فرو کاست جس نے اس کو عالم بالا سے نیچے گرا دیا + لانہ - بھڑوں کا چھتا +	۱۰۰	میرے مطیع ہیں اور تو ان کا مطیع ہے + شبلی و مور حانوت - دوکان + انبان - قبلا - بوری + فردوسی - شاعر جو شاہنامہ کا مصنف ہے + مور - چیونٹی +
	دخمہ شاپور دخمہ - آتش پرستوں کی قبر جو تہ خلیے کی شکل کی ہوتی ہے + ابا - الف زاید ہے جیسے بر سے ابر - اسما و افعال میں ایسا کرتے ہیں سکندر سے اسکندر - گفت سے گفتا + اندرز - نصیحت + پور راو - مرکب توصیفی شریف بیٹا +	۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳	خود بینی عقاب ققنس - ایک فرضی پرند جس کی آواز سے علم موسیقی حکما نے نکالا ہے - اس کی عمر ہزار سال کی ہوتی ہے اس کی مادہ نہیں ہوتی - مرنے کے وقت بہت ساری لکڑیاں جمع کر کے ان کے اندر بیٹھتا ہے اور دھپک راگ سے لکڑیوں میں آگ لگ جاتی ہے اور وہ جل جاتا ہے +

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ
	باد		پندنامہ نوشیرواں	
۱۰۶	محلل - جمع محلّ معنی خط دار چادر +	۱۰۶	گنبد کوز پشت - مراد از آسمان +	۱۰۴
۱۰۷	پیر صورت - یعنی پُر از صورت - تصویروں سے پُر +	۱۰۷	بار - دخل + بود بر رد کیش اہرنی شیطان کے مذہب پر ہوتا ہے - کیش - مذہب -	
	نہیب - خون - دہشت گوئی زمانہ کہ نہ فرسائی از قدم و گوئی ستارہ کہ نیاسائی از سفر - گویا تو ایک زمانہ ہے کہ چلتا رہتا ہے - یا ایک ستارہ ہے کہ گردش میں رہتا ہے + بے جسم جائے گیری و بے جاں نفس شمار + بے دست نقشبندی و بے پائے رہ سپر - تو بغیر جسم کے جگہ گیری		اہرمین یا اہرمن یزدان کی ضد - آتش پرست و خدا ماننے ہیں یزدان نیکی کا خدا - اہرمن بدی کا کبست - اندرائن جیسی ایک کڑوی گھاس ہوتی ہے + زہر قاتل + مردا - الف غلت کا ہے + اوکے - یا زاہد ہے + بذل کر دن - خرچ کرنا - کام لینا + فرد باش - علحدہ ہو +	۱۰۵

صفر	الفاظ و معانی	صفر	الفاظ و معانی	صفر
	ہم برزن - ہم کوچہ ہم سایہ +		ہے اور بغیر جان کے سانس لیتی ہے - بغیر ہاتھ کے نقاشی کرتی ہے اور بغیر پاؤں کے راستہ چلتی ہے +	
	آب	۱۰۹	مقرر - ٹھرنے کی جگہ - قرار +	
	جرم - تن - جسم + سبک قیمت - ہلکی قیمت والا +		پہچادہ - یاقوت - سرخ رنگ جواہرات کی قسم سے ہے +	
	روا - جائزہ + با چشم عاشقان و رخ دلبراں قریں زوز چشم سفلیگان و رخ مفلساں جدا -		پیروزہ - فیروزہ - سبز رنگ + مخضر - شاخ سبز - سبزہ	
	عاشقوں کی آنکھ اور مستوقوں کے چہرے کے ساتھ - نالائقوں کی آنکھ اور مفلسوں کے چہرے سے جدا ہے - رخ دلبراں اور رخ مفلساں کے ساتھ آب کے حقیقی معنی مقصود نہیں بلکہ رونق مراد ہے +		ابر لون - رنگ + آبستن - حامل - یہ لفظ مصدر کی وضع کا ہے - لیکن مصدر نہیں ہے بالا دن - اونچا ٹھکانا + شبہ دیدار - دیکھنے میں رات جیسا یعنی کالا +	۱۰۸

صفحہ

الفاظ و معانی

صفحہ

الفاظ و معانی

مقصود جستجو سے سکندر
بشرق و غرب ہو
مطلوب آرزو سے
شہیدانِ کربلا - مصر
اول میں سکندر کی طلب آب
حیات کی طرف اشارہ ہے
کہ حضرت خضر علیہ السلام
کی رہنمائی سے بحرِ ظلمات
میں آبِ حیات کی تلاش کے
لئے گیا تھا لیکن بے نیل
مقام واپس آیا - چنانچہ یہ
شعر اس واقعہ کی تائید
کرتا ہے
تہیدستانِ قسمت را چہ سود
از رہبرِ کامل چہ کہ خضر از آب
جیواں تشنہ آرد سکندر را
مصرعہ دوم میں کربلا کے
حادثہ جاگزا کی طرف اشارہ
ہے کہ امام حسین علیہ السلام
اور ان کے رفقاء تین دن
کے بھوکے پیاسے شہید ہوئے
کیونکہ پانی حکماً ان پر بند

کر دیا گیا تھا - اور مرتے
دم تک ان کو پانی کی حدیث
رہی مگر نہ ملا - لیکن اس کا
بدل انہیں بہشت میں حوض
کوثر کا پانی ملا
گھا ہے چو جبرئیل بنجاک
آمدہ ز ابرہ ہو گا ہے
چو مصطفیٰ ز زمیں
رفتہ بر سما نہ مصرعہ
اول میں حضرت جبرئیل
کے آسمان سے زمین پر
نازل ہونے کی طرف اشارہ
ہے کہ وہ پیغمبروں کے
پاس احکامِ خدا لے کر
آیا کرتے تھے - یہاں
پانی کے بصورتِ بارش
زمین پر آنے سے مراد
ہے
مصرعہ ثانی میں پیغمبر اسلام
صلعم کے سراج کی طرف
اشارہ ہے - نبوت کے
بارہویں سال ماہِ رجب

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	<p>نگارستان چین - چین کا نقش خانہ - قدیم چینی مصوری میں مشہور تھے</p> <p>بیمووش - مثل بہشت</p> <p>دش کلمہ تشبیہ +</p> <p>ارومی بہشت - ایک رومی</p> <p>ہینے کا نام - جس میں بہار کا موسم ہوتا ہے +</p> <p>رشیہ - ٹیکنا +</p> <p>ابر آذاری - ابر</p> <p>نیاں جو موسم بہار میں برستا ہے - آذر ایک رومی</p> <p>ہینے کا نام ہے - جو ماہ چیت کے مقابلہ میں آتا ہے کہ عین بہار کا موسم ہے +</p> <p>بہار</p>	۱۱۰	<p>کی شائیسویں تاریخ کو حضرت جبرئیل براق (جو ایک سواری کا جانور تھا) آپ کی سواری کے لئے لائے اور حضرت اس پر سوار ہو کر حضرت جبرئیل کے ساتھ آسمان پر تشریف لے گئے اور تمام آسمانوں کی سیر کی - یہاں پانی کے بخارات آبی کی شکل میں ہوا کے ہلائی طبقہ میں جانے سے مراد ہے +</p> <p>بہار</p> <p>ہزار - بیل +</p> <p>تندرو - ایک خوبصورت جنگلی مرغ کا نام ہے -</p>
	<p>چوپار - چاروں طرف</p> <p>شقائق - لاد کے پھول</p> <p>تیل - پیلہ - پشتہ +</p> <p>گومہ - رنگ +</p> <p>دمن - مزبلہ - کوڑا کرکٹ</p>	۱۱۱ ۱۱۲	

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ
	گرا بیڈن مائل ہونا + کیقبادی - بادشاہی کیقباد ایران کے بادشاہ کا نام ہے اس میں ی یاسے مصدری ہے + سخت میسر - سختی سے مرنے والا - جس کی جان سختی سے نکلے +		ڈالنے کی جگہ - پنجابی اروڑی + بہرمن - لفظ بہرمان کا مخفف ہے - یا قوت سرخ کو کہتے ہیں + سحاب - ابر - بادل +	
	قلم		فصل بہار	
	عرصہ - میدان +	۱۱۸	ترنم - گیت گانا + طوطی و دراج و سار توتایا طوطا - تیر - ایک پرندہ +	۱۱۳
	نہد بر سمن پائے سنبل دمہ - ایک شاعرانہ مضمون ہے جس کا مطلب یہ ہے - کہ قلم جب سمن یعنی سفید کاغذ پر پاؤں رکھتا ہے - تو سیاہ حروف مثل سنبل کے پھولوں کے اگتے ہیں +		صلصکاں - سلسل کی جمع خلاف قیاس معنی ناختہ + کمر در کمر - متقل - پاس پاس + پنمہ - بنیان کی قسم کی ایک قیس +	۱۱۴
			خوش دلی	۱۱۶
			گرا کے - فعل امر از	

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
۱۱۹	سیار - تیز قدم چلنے والی حورامتی - حورا واحد حور جمع بمعنی مفرد مستعمل حوراستی کے معنی تو حور ہے + شہاب - روشن ستارہ جو آسمان سے بطور آتشبازی کے چھوٹتا ہے + لکڑہ - ٹکڑا +	۱۲۱	یمن - عرب کے ایک شہر کا نام + قرن - ایک مقام کا نام ہے + صحتن - چینی تاتار میں ایک مشہور شہر ہے + زیر و بمش - نیچا اور اُونچا سر مدھم پنجم + دونو سُر کی حالتیں ہیں +
۱۲۰	مقام - یہاں مقام سے مراد رستے میں ٹھہرنے سے ہے +	۱۲۲	مداین مداین - بغداد کے پاس ایک شہر جو نوشیرواں کا پایہ تخت تھا + از فلسفہ زردشت پرسیدے دیوناں - یہ زردشت (آتش پرستوں کا پیغمبر) اور یونان کا فلسفہ پوچھتا تھا وادئے ایمن - وہ جنگل جس میں حضرت موسے نے ایک درخت

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	
۱۲۳	میں جلوۃ الہی دیکھا تھا + آوخ - کلمہ تاسف معنی افسوس - آہ + اشکست - الف زاید شکست مینفہ ماضی مطلق + زلزلۃ الشاعہ - زلزلہ قیامت مراد انقلاب عظیم سلسلہ - زنجیر + بیت الشرف - بزرگی کا گھر مراد پایۂ تخت سے ہے + فتن - جمع فتنہ کی + مامن - آرام کی جگہ - جانے امن (اسم ظرف) تا بود کہ - اس کی اصل ہے تا بود کہ - تاکہ ممکن ہے کہ الخ اپدر - ادھر - یہاں - یہ اسم اشارہ متزوک ہے + نوبہ - نوبہ - باری + فلک گرداں - گردش	۱۲۵	کرنے والا آسمان + رالض - چابک سوار دشتور - وزیر + مغ - آتش پرست + نظرۃ عبرت - نگاہ عبرت - نظرہ میں ہ زاید ہے + آبستن جاویداں - جاویداں مزید علیہ جاوداں کا ہے یعنی ہمیشہ کے لئے حاملہ ہے + رزہ - انگور + ز آب و گل پر و پست ایں خم کہ نہد دہقان - دہقان کا مٹکا جو مٹی کا بنا ہوا ہے پرویز (جو ہر مزین نوشیرواں کا بیٹا تھا) کے جسم کی مٹی کا ہے کیونکہ امتداد زمانہ سے قبرستان منہدم ہو جاتے ہیں - اور لوگ دہلیں کی	۱۲۶	۱۲۳

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	
	<p>بٹنا بنانا ہے۔ ع زمانہ مادری بے مہر و دوست مام۔ مان + در پوزہ عبرت کن۔ نصیحت حاصل کر + نصیحت کی بھیک مانگ +</p> <p>اسب ضعیف و شاعر ظریف</p> <p>بسبب۔ کشادہ۔ فراخ + آب حیرت۔ حیرانی کا پانی یعنی حیرانی + سفل۔ نیچا کرنا + مارا بایں غمیاہ ضعیف ایں گماں نمود۔ ہمیں اس کمزور گھاس کے یعنی گھوڑے کے متعلق یہ خیال نہ تھا کہ وہ ملک عدم کی راہ پر چل سکیگا۔ گھاس سے باعث لاغری تشبیہ دی گئی +</p>	۱۲۸	<p>مٹی سے اینٹیں اور برتن وغیرہ بناتے ہیں۔ اس شعر کا مضمون عبرت آموز ہے کہ ایسے ایسے عظیم الشان بادشاہوں کی مرنے کے بعد کیا حالت ہوتی ہے + درد۔ تلچھٹ + غربال۔ پھلنی + ہائلہ۔ ڈرانے والا + ہولناک حادثہ + از خون دل طغلاں سرخاب رخ آمیزد سرخاب۔ نازہ جو خوبصورتی کے لئے منہ پر ملتے ہیں اس شعر میں 'ایں زال سفید ابرو ایں مام' یہ پستاں۔ آمیزد کا فاعل ہے۔ یعنی یہ مادر مہربان کہ کناپہ زمانہ بیونا سے ہے۔ اپنے بچوں کے خون دل سے اپنے چہرے کا</p>	۱۲۷

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
۱۳۰	سبک - جلد + کہ ملک مصر زندانی نیرزد - ملک مصر یعنی مصر کی بادشاہی ایک زندانی کے برابر نہیں ہے اس شعر میں حضرت یوسف علیہ السلام کے قحط کی طرت اشارہ ہے - کہ وہ زندانی مصر میں قید رہ کر پھر وہاں کے بادشاہ ہوئے یہ قصہ مشہور ہے + مدبر کار - صاحب تدبیر با بزرگاں خردہ دان ندہند - عقلمند بزرگوں کو نہیں دیتے + با ہما کے جز استخوان ندہند - ہما کو سوائے چڑیوں کے نہیں دینے ان اشعار کا خلاصہ حافظ علیہ الرحمۃ کا یہ شعر ہے + اب تازی شد مجروح بزیر پالاں طوق زریں ہمہ در گریں خرمی ہم	۱۳۲	شمع کا فوری - موم پتی نقش مانوی - مانی کی بنائی ہوئی تصویر + * اہل طریق - فقیر لوگ لعل گرد در بدخشاں یا عقیق اندرون - آفتاب کی کہنوں کی تاثیر سے پتھر بدخشاں میں لعل اور یمن میں عقیق بن جاتے ہیں حمار - گدھا + شاہد - معشوق - خوبصورت آدمی + تا کہ در جوت صدف باراں شود در عدن تا کہ عدن میں مینہ کا قطرہ صدف میں موتی بنے - کہتے ہیں کہ ابر نیساں کا قطرہ صدف میں پرورش پا کر موتی بنتا ہے + شود صاحب قرانی در قرن - اس شعر
۱۳۱		۱۳۵	
		۱۳۶	

۱۳۰ - ۱۳۱ - ۱۳۲ - ۱۳۳ - ۱۳۴ - ۱۳۵ - ۱۳۶ - ۱۳۷ - ۱۳۸ - ۱۳۹ - ۱۴۰ - ۱۴۱ - ۱۴۲ - ۱۴۳ - ۱۴۴ - ۱۴۵ - ۱۴۶ - ۱۴۷ - ۱۴۸ - ۱۴۹ - ۱۵۰

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	<p>کر مک شب تاب - جگنو پروانہ کیشم - میرا حال پروانے کا سا ہے *</p>		<p>میں حضرت اولیں قرنی کی طرف اشارہ ہے جو حضرت علی علیہ السلام کے رفیقوں میں سے تھے بہت خدا رسیدہ بزرگ تھے۔ قرن تصبہ میں رہے کے سبب قرنی کہلاتے تھے</p>
			<p>S.A</p>